

Višnja Baćanović

Ana Pajvančić

**Kapaciteti političkih stranaka
u Vojvodini za ostvarivanje
rodne ravноправности**

Novi Sad, 2010

**Sredstva za objavljivanje knjige obezbeđena su u budžetu
Autonomne Pokrajine Vojvodine**

Sadržaj

Predgovor	5
Procesi realizacije političkih prava žena – predgovor	7
Uvod	17
Žene i politika	19
Politička participacija i ženski pokret u jugoistočnoj Evropi....	25
Političke stranke i rodna ravnopravnost: ideološki, globalni i regionalni kontekst	39
Opis i ciljevi istraživanja Kapaciteti političkih stranaka u Vojvodini za ostvarivanje rodne ravnopravnosti.....	53
Učešće žena u vlasti u Srbiji i Vojvodini	54
Formalna participacija žena i institucionalizacija rodne ravnopravnosti u strankama u Vojvodini.....	57
Unutarpartijski dokumenti i rodna ravnopravnost.....	60
Organizovanje i osnaživanje žena unutar stranaka.....	65
Članice političkih stranaka u Vojvodini – rezultati anketnog istraživanja.....	71
Socio-demografska obeležja ispitanica	72
Vrednosne orientacije ispitanica	74
Oblast političkog angažmana i politički prioriteti	76

Stav prema okruženju i moć uticaja u stranci.....	87
Odnos prema pitanju rodne ravnopravnosti.....	93
Kandidovanje.....	97
Odnos prema kvotama kao afirmativnoj akciji.....	99
Forumi žena.....	102
Rezultati intervjeta	106
Odnos lidera stranaka u Vojvodini prema pitanju rodne ravnopravnosti.....	107
Uspešne političarke u Vojvodini i rodna ravnopravnost.....	115
Zaključci i preporuke	139
Objedinjena bibliografija	143
Recenzija rukopisa Ane Pajvančić i Višnje Baćanović	147
Recenzija rukopisa „Kapaciteti političkih stranaka u Vojvodini za ostvarivanje rodne ravnopravnosti“	157
Biografije autorki	159

Predgovor

Istraživanje pod nazivom „Kapaciteti političkih stranaka u Vojvodini za ostvarivanje rodne ravnopravnosti“ je koncipirano kao institucionalni pokušaj analize ključnih prepreka ravnopravnosti u političkim strankama i traženja odgovora i preporuka za njihovo prevazilaženje.

Ovim istraživanjem tražili smo odgovore u kojoj meri su žene kompetentne i zainteresovane da učestvuju u procesima odlučivanja. Koliko su lično i profesionalno posvećene političkim procesima i politički angažovane. Kako se izjašnjavaju o spremnosti da odlučuju. Da li postoje objektivno vidljive prepreke za veće učešće žena u politici ili ih proizvoljno projektujemo tražeći opravdanje.

Istraživački rad posvećen utvrđivanju kapaciteta političkih stranaka za unapređenje koncepta rodne ravnopravnosti je logičan sled prethodnih istraživačkih radova Zavoda. Posebno mislim na istraživanje o medijskom tretmanu žena kandidatkinja tokom predizbornih kampanja za lokalne i pokrajinske izbore 2008. Rezultati su pokazali da mediji nisu iskoristili optimalnu priliku da afirmišu žene, ali jasno je i to da odgovornost dele sa političkim strankama kada je u pitanju izbor kandidata i kandidatkinja koji/e će biti promovisane tokom kampanje. Očekujemo da ovo istraživanje značajno unapredi proces prikupljanja aktuelnih i preciznih podataka o ženama na mestima odlučivanja i mogućnostima njihovog intenzivnijeg uključivanja u procese odlučivanja.

Naša ideja je da rezultati istraživanja budu u funkciji podizanja nivoa svesti o poštovanju koncepta rodne ravnopravnosti s jedna strane, a sa druge – očekujemo da rezultiraju preporuka za podsticanje jednakih mogućnosti za učešće žena i muškaraca u procesima odlučivanja na svim nivoima.

Istraživanje situira odgovore o strukturi i sadržaju političkih dokumenata u odnosu na rodnu ravnopravnost, o procesima odlučivanja u političkim strankama i načinu pozicioniranja funkcionera/ki. Istraživanje dalje sistematizuje podatke o tome da li postoje mehanizmi koji prate i podstiču specifične interese i potrebe članica i članova stranaka. Podseća nas na posebne mere koje su odigrale praktičnu ulogu te je veća zastupljenost žena u procesima odlučivanja očigledna, ali nije dostignut nivo kritične kvote – 30%. U narednih 160 stranica su analitički prikazane barijere i manjkavosti koje su ostavile prostor za izbegavanje doslovne primene Zakona. Ali su takođe projektovane i preporuke za intenzivnije uvođenje rodne ravnopravnosti u javne politike, a to znači nove programe i aktivnosti.

U ime Zavoda zahvaljujem se svim učesnicama i učesnicima u Istraživanju, recenzentkinjama i posebno autorkama koje predstavljaju najmlađu generaciju feministkinja sa velikim obrazovnim i aktivističkim potencijalom.

Vesna Šijački
direktorka Zavoda

Procesi realizacije političkih prava žena – predgovor

„U ime žena ove države, mi tražimo za sebe sve ono što ste i vi u toku svog razvoja tražili za sebe.“

Elizabet Stenton, *Govor o pravima žena*¹

Analizirajući strukture promena u oblasti javnog života Habermas je ukazivao na to da okviri tradicionalne građanske demokratije nemaju dovoljno efikasne mehanizme integracije države i društva. Naime, tradicionalna demokratija daje jakim i brojnim društvenim grupacijama i strukturama prednost ili čak ekskluzivnu mogućnost da učestvuju u donošenju političkih odluka. Za funkcionisanje prave demokratije neophodni su mehanizmi koji omogućavaju i neprivilegovanim da učestvuju u doноšenju odluka². Zahtevi demokratije su, dakle, da političko telo mora da obuhvati sve društvene slojeve, a naročito one koji su sistematski marginalizovani. Najbrojnija grupa, sistematski marginalizovana iz političkih procesa odlučivanja su žene.

Kako izgleda uključivanje žena u donošenje političkih odluka, tj. realizacija političkih prava žena, tema su u koju je potrebno uložiti još dosta istraživačkih napora i energije. Jedan od tih napora rezultirao je i ovom publikacijom koja predstavlja prikaz istraživanja ka-

¹ Znamenite besede sveta, Zvonik, Beograd, 2005, Elizabet Stenton, *Govor o pravima žena*, str. 120 – 122

² Habermas Juergen, *The Structural Transformation of the Public Sphere, An Inquiry into a Category of Burgeois Society*, Polity Press. Citirano po, *Jednake mogućnosti*, OSCE, Beograd, 2003, str. 13.

paciteta političkih stranaka za ostvarivanje rodne ravnopravnosti u politici. Pod tim se ovde podrazumevaju u prvom redu programska i uže politička opredeljenja stranaka, formalna pravila koja postaje, politička volja unutar stranaka, značaj koje članice stranaka pridaju ovom konceptu, ali ne i najmanje važno, mada najteže za operacionalizaciju: način odlučivanja u strankama, njihova demokratičnost i mogućnosti za „reviziju“ obrazaca političkog delovanja.

Kako je ovo veoma široka i složena oblast istraživanja neki od faktora su ovde samo dotaknuti, iako svakako zasluzuju dalja istraživanja, posebno u lokalnom, nacionalnom i regionalnom okviru. To je na primer odnos političkih ideologija i rodnih pitanja, pozicioniranje ovih pitanja u javnu sferu u punom smislu, uloga političarki u tom procesu, izmene koje mogu da donesu žene u politici, u pogledu revitalizacije demokratije, izmene javnog diskursa, što je veoma zahtevno istraživati, posebno s obzirom na to da nije prošlo dovoljno vremena od značajno povećane zastupljenosti žena u mladim višepartijskim sistemima.

U ovom istraživanju fokus je na političkim strankama koje deluju u Vojvodini, odnosno stranke koje zauzimaju mesta u pokrajinskom parlamentu. Istraživanje se fokusiralo na tri segmenta: formalna pravila i opredeljenja stranaka, uključujući i aktivnosti koje se preduzimaju sa ciljem povećanja participacije žena; stavovi i odnos članica političkih stranaka prema konceptu rodne ravnopravnosti, ali i drugim za ovu temu relevantnim pitanjima – ova dva segmenta predstavljaju pokušaj da se rasvetli odnos stranaka u celini i formalnih struktura prema ženama u politici i unutrašnji doživljaj sopstvene pozicije političarki u ovom kontekstu. Treći segment predstavlja kvalitativno produbljivanje prva dva segmenta kroz dubinske intervjuve sa muškarcima, liderima stranaka na regionalnom nivou i ženama koje zauzimaju značajne funkcije u strankama i/ili institucijama vlasti.

Istraživanje je, iako u nekom smislu parcijalno, postavljeno u širi teorijski kontekst, ali i u kontekst društvenih i promena političkog sistema. Upravo zbog toga ova publikacija na samom početku sadrži dva članka koji imaju za cilj razjašnjavanje značaja koncepta rodne ravnopravnosti u politici i izlistavanje istraživačkih nalaza i relevantnih uočenih pravilnosti kada su u pitanju rodni aspekti političkog delovanja u širem smislu. Tema prvog teksta je rodna ravnopravnost kao tema u javnoj sferi u jugoistočnoj Evropi, odnosno specifičnosti regiona koje utiču na pozicije žena u politici, rodnu ravnopravnost i ženski pokret. U drugom tekstu razjašnjava se odnos feminizma i ideologija, odnosno ističe se uže politička dimenzija feminizma kao ideologije. Na osnovu ova dva teksta moguće je sagledati polazne prepostavke oko kojih se gradi razumevanje empirijskih podataka o partricipaciji žena u politici u Vojvodini. Jasno je da se pod participacijom žena ne podrazumeva samo njihova zastupljenost na mestima odlučivanja već zapravo povećanje vidljivosti rodnih pitanja i ženskih interesa u političkoj arenici i realne političke moći žena u politici.

Centralni deo publikacije su rezultati istraživanja čiji se najveći deo odnosi na pozicije žena u političkim strankama i njihove stavove o politici, aktivizmu, vrednostima, rodnoj ravnopravnosti. Potom slede rezultati kvalitativnog dela istraživanja – intervjuji sa predstvincima i predstavnica političkih stranaka.

Na osnovu rezultata istraživanja formulisani su zaključci koji se odnose na pozicije žena u strankama, odnos političarki prema rodnoj ravnopravnosti, glavnim preprekama za punu participaciju žena u politici kao i društvenim i šire političkim okolnostima koje (mogu da) utiču na političku participaciju žena.

Nalazi ne odstupaju značajno od prepostavki koje se tiču prvenstveno toga da za uspostavljanje rodne ravnopravnosti u politici veliki značaj imaju neformalna pravila delovanja unutar stranaka i podrška uticajnih muškaraca u politici. Rezultati istra-

živanja takođe pokazuju visok stepen poznavanja i prihvatanja koncepta rodne ravnopravnosti od strane članica stranaka, ali i njihovu nedovoljnu spremnost da se u svom profesionalnom političkom delovanju posvete ovom pitanju. Uzrok leži u političkoj kulturi njoj svojstvenim pravilima koja rodnu ravnopravnost marginalizuju odnosno definišu kao nedovoljno „političko“ pitanje.

Rezultati pokazuju takođe i formalno prihvatanje koncepta rodne ravnopravnosti, koje se prvenstveno ogledaju u dokumentima stranaka, što je pokazala normativna analiza, ali kao rezultat pristupa „odozgo ka dole“ bez aktiviranja kapaciteta samih žena članica i adekvatne saradnje sa civilnim sektorom, posebno ženskim pokretom. Za ovakav rezultat svakako je značajan proces tranzicije političkog sistema, gde formalna pravila treba da obezbede participaciju, ali i oslanjanje na političke elite u institucijama tokom ovog procesa.

Postavljanju ženskih interesa u javnu sferu i političku arenu svakako bi doprinelo osnaživanje žena liderki, kao i saradnja žena iz različitih političkih stranaka, saradnja sa muškarcima liderima i naravno saradnja sa feminističkim pokretom odnosno ženskim nevladinim organizacijama.

Suštinska vrednost ovog i sličnih istraživanja na temu političke participacije žena je između ostalog i ukazivanje na postojanje i anatomije delovanja strukturalnog, dakle najnevidljivijeg tipa i ujedno najefikasnijeg tipa diskriminacije žena koje je ujedno najteže za dokazivanje pa samim tim i eliminaciju.

Naime, tradicionalna moć institucija da negiraju, ignorisu i previđaju diskriminaciju žena definiše se pojmom *moć negiranja* (Elizabeta Šnajder³). Kada institucije ne reaguju na diskriminaciju žena, to odsustvo reakcije obično pravdaju nepostojanjem po-

³ Schneider, Elisabeth: The Violence in Privacy. In: Kelly Weisberg 1996: Sex, Violence, Work and Reproduction. Philadelphia, Temple University Press, 388-396.

trebe da se reaguje, nepostojanjem problema, pa i negiranjem samog njegovog postojanja. Moći negiranja dodaje se i negiranje moći: ne, to nije moć institucija koja je prebrisala i samo postojanje diskriminacije čitave polovine stanovništva iz institucionalnog programa delovanja, već jednostavno, tu zaista i nema nikakvog problema – žene u stvari imaju sva prava i danas su u Srbiji potpuno ravnopravne. Time moć institucionalnog negiranja postaje kompletna, efikasna, dugotrajna i funkcionalna. Na nju se nadezuje i neformalna sfera odlučivanja, ona koja nema ni zakonsku pa ni moralnu obavezu da se ponaša nediskriminativno.

Naime, demokratski strukturirano društvo uvek uz formalnu institucionalnu strukturu takođe ima i neformalnu, pa i više paralelnih mreža neformalnih centara odlučivanja. Što je društvo manje formalno i institucionalno strukturirano, manja mu je kontrola nad sopstvenim institucijama, pravcem u kome se kreće i političkim akcijama u kojima se angažuje. Ta neformalna struktura predstavlja osnovu za stvaranje prikrivene elite kao centara odlučivanja i koncentracije moći. Te male grupe koje imaju neformalnu vlast i neformalne načine donošenja odluka su uglavnom po tradiciji jednopolnog, muškog sastava. Elite, međutim, nisu destruktivna zavera. U stvari, vrlo je retko da se manja grupa osoba sastane i namerno reši da kontroliše šire društvo sa destruktivnim namerama ili negativnim ciljevima. Elita nije ništa više niti išta manje od grupe prijatelja kojima se desilo da učestvuju u istim političkim, nevladinim ili ljudsko-pravnim aktivnostima. Te prijateljske grupe funkcionišu kao mreža komunikacije izvan svakog regularnog načina komuniciranja.

Problem je u tome što neformalne grupe nemaju obavezu da budu odgovorne ni jednoj instituciji niti društvenoj zajednici. Njima moći nije dodeljena kroz bilo kakve procedure pa zato im ne može biti ni oduzeta. One nisu izabrane pa ne mogu biti ni kritikovane niti smenjene. Njihov uticaj se ne bazira na onome šta

i kako rade za društvo pa ne mogu ni biti direktno pod uticajem društva. To naravno ne znači da su one neodgovorne, naprotiv, većina onih koji se late takvog donošenja odluka za druge, u najmanju ruku se trude da delaju odgovorno. Ono što je problem je da ih društvo jednostavno ne može naterati na odgovornost i ta odgovornost se prirodno onda više vezuje za sopstvene interese elite i pojedinih njenih članova a ne cele grupe.

Svima onima kojima su posredstvom demokratskih procedura poverena neka ovlašćenja istovremeno je upućen zahtev za odgovornim ponašanjem. To je način kako društvo ostvaruje kontrolu nad osobama koje se nalaze na pozicijama da imaju ovlašćenja. Pojedinci mogu posedovati i vršiti vlast, ali je društvo to koje ima poslednju reč nad tim kako se ta vlast vrši i za šta se koristi. To sprečava mogući monopol moći, diskriminaciju i žena i drugih tradicionalno diskriminisanih društvenih grupacija, neproporcionalnu koncentraciju moći u rukama pripadnika jednog pola i daje mogućnost mnogima da budu odgovorni za različite poslove društva.

Mnoge žene su isključene iz učestvovanja u odlučivanju jer učešće u institucijama podrazumeva prethodno učestvovanje i inicijaciju u malim grupama, i one koje nisu dovoljno sposobne da u njih prodru, jer takve neformalne grupe i nisu otvorene ženama, nalaze se u nepovoljnoj situaciji da budu eliminisane. Dokle god je struktura društva nedovoljno institucionalno formalizovana po demokratskom modelu, dotle su pravila kako se donose odluke poznata ograničenom krugu i svest o moći pripada onima kojima su poznata pravila. Pravila o donošenju odluke moraju biti poznata i pristupačna svima a to može biti slučaj samo ako je društvo organizovan na formalan demokratski način što podrazumeva uključenost oba pola na svim nivoima i u svim fazama odlučivanja.

Najzdravija situacija je kada svi članovi društva imaju mogućnost da ocenjuju između onih koji se na izborima takmiče oko vlasti i kada su u poziciji da postavljaju zahteve pred one

kojima će dati svoj privremeni pristanak da poseduju određenu društvenu moć. Autorke, međutim, tačno uočavaju da je takva idealna situacija u kome žene i muškarci imaju mogućnost da se putem formalnih procedura nađu na položajima donošenja odluka, kompromitovana razvijanjem i funkcionisanjem neformalnih centara moći. Naime, u svakom društvu, profesiji ili organizaciji, pa tako i na političkoj sceni, postoje neformalni krugovi, mreže, grupe istomišljenika, „zatvorene sobe“ ili „bratstva“.

Taj mentalitet povezanosti je tipa muškog pripadanja ili „old boys clubs“ i za sada efikasno sprečava uglavnom žene, ali i mnoge muškarce da imaju pristup izvorima moći i društvenog priznanja, umnogome efikasnije od eventualno još uvek nesavršenih pravnih normi, patrijarhalnog mentaliteta i sistema vrednosti. Takvi neformalni odnosi vekovima su efikasno isključivali žene iz učešća u donošenju odluka u društвима, pa i onda kada je uspostavljena formalno postignuta pravna ravnopravnost ili jednakost pristupačnosti svih funkcija i položaja. Do intenziviranja neformalnih krugova moći posebno dolazi onda kada žene prodrnu na mnoga, sva pa i najviša mesta donošenja odluka putem zakonski garantovane ravnopravnosti, kvota ili drugih afirmativnih mehanizama, ili jednostavno, sopstvenim kvalitetima na osnovu legitimne snage zakonskih procedura.

Neophodno je dakle analizom odnosa na glavnoj sceni formalno strukturiranih institucija i procedura, uočiti postojanje i delovanje procesa maskiranja moći ili preseljenje moći iz formalno strukturiranih institucija na sivu, vaninstitucionalnu zonu gde prestaju da važe i kvote, ali i ustavom i zakonom garantovana ravnopravnost polova, pa i elementarna pravila pristojnosti.

Problem je što se privilegija ili odgovornost, koju je jedna osoba ili krug ljudi dugo nosili, formalno ili neformalno, počinju smatrati kao lična svojina i kao „prirodno“ svojstvo jednog pola koji se onda ne daju lako ni napustiti, niti kontrolisati od društva.

Te sive eminencije, odnosno neformalne krugove moći koje svojim dugotrajno postojecim neformalnim ovlašćenjima kompromituju demokratske institucije i demokratsku formalnu društvenu strukturu, Hajnrih Bel⁴ naziva generičnom personifikacijom „Gospodin X“. „Čim su mu ugroženi interesi koji su isključivo materijalne i taktičke prirode, Gospodin X postaje grub, neotesaniji nego što je to čak i među lupežima dozvoljeno.“ Tada uglavnom za širu javnost nevidljiv, Gospodin X postaje vrlo vidljiv.⁵ Kao i mehanizmi strukturalne diskriminacije žena i načini njihove eliminacije sa glavne političke scene.

Davanje ovlašćenja pojedincima samo zato što ih neformalna grupa voli, ili zato što ih ne voli, neće služiti ni društvu niti tim osobama. Sposobnosti, interesi i odgovornost treba da bude od glavnog interesa u takvima selekcijama. Demoralijuće je ako neko ima odgovornosti na koje ne može da odgovori. Takođe je veoma loše nedavanje odgovornosti onima koji mogu dobro da rade jer to demoralisce ne samo njih, nego i sve druge koje bi mogle da požele da budu kompetentne i stručne. Žene su dovoljno jasno bile onemogućavane kroz istoriju kada su bile stručne da bi se to danas moglo lako ignorisati ili drugačije tumačiti.

Ova publikacija je namenjena članovima i članicama političkih stranaka, pojedincima i pojedinkama, kao i organizacijama

⁴ Hanjrih Bel, *Cena pomirenja*, Fondacija Heinrich Boell, Beograd 2008. str. 14.

⁵ Kao što je to u Srbiji u martu 2010. bio slučaj kod izbora poverenika za zaštitu ravnopravnosti. Oni koji dugo smatraju da su ljudska prava njihov ekskluzivni domen, koji imaju reč kod postavljanja raznih funkcionera, nisu prihvatali ženu kao kandidata, ne što se njoj nešto moglo zameriti već prevashodno radi zaštite svojih neformalno stečenih, ali dugo korišćenih privilegija. Obračun sa kandidatkinjom, kao i svima koji su smatrali drugačije ili bili jednostavno neutralni, pa bili oni institucije, pojedinci, ili grupe, bio je po svojoj grubosti, izabranim sredstvima i nasilnog rečnika, pravi medijski linč.

koje se bave podizanjem kapaciteta žena u politici, stručnoj ali i široj zainteresovanoj javnosti. Značaj ovog istraživanja i njegovog objavljivanja u ovoj formi je u tome što se ovoj temi pristupilo na jedan sistematičan način, uokviren u teorijska polazišta i koncepcije. Iako može da ima upotrebnu vrednost u praksi, cilj ove publikacije je prvenstveno razumevanje koncepta rodne ravnopravnosti i roda u politici u širim aktualnim društvenim i političkim okvirima i procesima.

Ona ujedno diskretno nudi jednostavan odgovor na večite probleme sa kojima se po mišljenju jednog od klasika teorije demokratije, Frenka Kanningema demokratija suočava u praksi – name, da može da dozvoljava većini da tiraniše manjine, da se dešava da je neefikasan i nepouzdan način kolektivnog donošenja odluka, da ne retko izaziva umesto da sprečava društvene konflikte, da je mogu zloupotrebiti demagozi i da može da maskira sistematsko ugnjetavanje. Taj diskretno jednostavan odgovor je stvarno uključenje žena u demokratske procese odlučivanja, bez rezervi, sumnji, spoljnih i unutrašnjih ograničenja, i naravno sa muškim saveznicima ali bez muških patrona, ali i bez glume, posebno, bez da se podrazumeva da u zakonima može da piše jedno a u praksi da se dešava drugo, bez glavnih i sporednih scena za doношење odluka, konačno i bez do sada neizbežnog Gospodina X!

Predgovor napisala prof. dr *Zorica Mršević*,
Profesorka Fakulteta za evropske pravne i politikološke studije

Uvod

„Varate se ako mislite da će ja ovde biti ikebana“, političarka

„U svakom slučaju, još uvek je daleko i teže i zahtevnije biti žena u politici nego muškarac u politici“, političarka

Istraživanje „Kapaciteti političkih stranaka u Vojvodini za ostvarivanje rodne ravnopravnosti“ nastalo je iz potrebe da se detaljnije sagleda jaz koji postoji između usvojenih institucionalnih principa i mehanizama i stvarne moći koje političarke u Vojvodini imaju. Cilj ovog istraživanja je bio i aktivistički – da se skrene pažnja na ulogu stranaka i njihovih članica, da se promovišu političarke iz Vojvodine ali i da se političkom delovanju žena pristupi na jedan nov način. Želele smo da identifikujemo ključne prepreke, obrasce unutarpartijskog delovanja, odnos političarki prema rođnoj ravnopravnosti, kako bi se i iz teorijske i akademiske perspektive sagledale specifičnosti koje postoje u Vojvodini, a koje ukoliko se prepozna i po potrebi transformišu mogu doprineti ulasku rodne ravnopravnosti u glavne tokove politike. Činilo nam se da postoji potreba za povezivanjem bliskih sfera – akademskog razmatranja roda i rodne ravnopravnosti, aktivizma u organizacijama civilnog društva i političkog delovanja žena i za proširivanjem tema, oblasti i pristupa u okviru kojih se sarađuje i deluje. I u okviru naučne zajednice se bavljenje rođnom ravnopravnosću na neki način marginalizuje i ne smatra dovoljno „naučnim“, a posebno ukoliko ga je moguće primeniti i povezati sa aktivističkim delovanjem. Ovo jeste naučno istraživanje, zasnovano na teorijskim prepostavkama, metodološki utemeljeno i daje nove odgovore i objašnjenja za stara pitanja i otvara nova.

Kako smo tokom realizacije ovog istraživanja nailazile na različite prepreke, nismo uspele u tome da, posebno u anketnom delu istraživanja, obuhvatimo predstavnice i predstavnike svih parlamentarnih stranaka u Vojvodini. Nismo svuda nailazile na otvorena vrata i do nekih političara i političarki nam je bilo veoma teško da dođemo i nismo uspele do kraja u tome. Nadamo se da ćemo u nekom narednom istraživanju uspeti da odgovorimo na ove izazove i (očekivane) prepreke.

Ova publikacija, osim rezultata empirijskog istraživanja sadrži i pregled podataka o političkoj participaciji žena u Vojvodini i dva autorska rada koji predstavljaju pokušaj da se utemelje neki od nalaza dobijenih u ovom istraživanju.

Na kraju želele bismo da se zahvalimo ženama od kojih smo učile, posebno Marijani Pajvančić i Zorani Šijački. Veliko hvala članicama političkih stranaka u Vojvodini koje su učestvovale u istraživanjima, političarkama koje su učestvovale u dubinskim intervjuima, političarima koji su razgovarali sa nama o rodnoj ravnopravnosti, a posebno članicama političkih stranaka koje su nam pomagale u koordinaciji anketnog istraživanja: Maji Sedlarović (LSV), Jeleni Milinić (DSS), Vesni Miljuš (DS).

Posebnu zahvalnost dugujemo Vesni Šijački, direktorki Zavoda za ravnopravnost polova što je prepoznaла značaj ovakvog istraživanja, ohrabrlа nas i podržala u njegovoj realizaciji i pomogla nam tokom tog procesa. Hvala i Katarini Krajnović, stručnoj saradnici Zavoda za ravnopravnost polova i Ani Jovanović, stažistkinji u Zavodu za ravnopravnost polova koje su nam pomogle da realizujemo ovo istraživanje. Na pomoći u izradi transkripta intervjua zahvaljujemo se Juri Cizelju.

Zahvaljujemo se i prijateljicama, prijateljima, koleginicama i kolegama zbog toga što nas podržavaju u onome što radimo.

Autorke

Novi Sad, 14. mart 2010.

Žene i politika

Žene su na globalnom nivou manje zastupljeni pol u politici. Danas žene čine oko 16% parlamentaraca širom sveta (<http://www.quotaproject.org/aboutQuotas.cfm> 27.11.2008.)⁶ U Evropi se podaci razlikuju od države do države, a u Evropskom parlamentu sedi 30,3% žena. Prosek na nivou zemalja članica EU je 23,6% žena u parlamentima 2007.godine (*Women and man in decision making, 2007*). Zastupljenost žena na mestima odlučivanja pokazatelj je društvene moći i uticaja sa jedne strane, ali i kvaliteta reprezentacije grupa koje imaju različite potrebe i interes. Osim toga, politička participacija spada u domen ostvarivanja ženskih ljudskih prava, koja nisu zagarantovana i koja su osporavana, pa su žene u Jugoslaviji pravo glasa stekle tek 1946.godine.

Diskriminacija žena, čije se opravdanje nalazi u biološkom determinizmu i prvobitnoj podeli rada i oštrom razdvajaju javnog i privatnog, uslovilo je da se niska participacija žena u politici uzima kao normalna, s obzirom na to da je sama politika definisana kao javna, a time „muška“ delatnost. „Osnova za tvrdnje o političkoj dominaciji muškaraca i neraspoloženja za ozbiljno razmatranje participacije žena proizilazi iz definisanja politike. Tendencija politikologa da objašnjavaju razlike u političkoj reprezentaciji određenih grupa (žena, crnaca, manjina, onih sa nižim prihodima i statusom) kao odraz njihove društvene pozicije i navodnim urođenim sklonostima, omogućava opravdavanje ovih razlika i udaljava disciplinu od potrebe da traži druge načine da preispita raspodelu uloga, statusa i moći kao i samu definiciju politike“ (Bourque S, Grossholtz J, 1998:23). Rodne predrasude

⁶ Ovi podaci se za nekoliko procenata razlikuju u nekim drugim izvorima, ali to se može objasniti vremenskom razlikom i promenama u nekim državama sveta.

koje deluju u području politike neretko se odnose na manju za-interesovanost žena za politiku, manju ambicioznost, odnosno politička participacija se predstavlja kao stvar ličnog izbora žena. No, podzastupljenost žena je strukturni i globalni fenomen i kao takav ne može se objasnjavati individualnim sklonostima pojedinki. Interes za politiku nije ravnomerno raspoređen, kao što to nije ni interes za sport ili džez (Philiphs, 1998), ali kada postoji korelacija između podzastupljenosti i roda, starosti, rase, etničke pripadnosti, onda je to politički relevantno i u ovom slučaju rodno odnosno društveno determinisano.

Uloga i položaj žena u savremenim političkim institucijama se najčešće objašnjava takozvanim trouglom faktora, koji uključuje: sociokulturne faktore; institucionalne faktore koji ne podrazumevaju samo političke institucije u užem smislu, kao što su izborni sistemi, već i neformalne modele napredovanja u politici, načine kandidovanja unutar partija, partijske sisteme; i faktor političke kulture koji prožima ostala dva i koji se može smatrati najvažnijim. Obrasci političke kulture podrazumevaju vrednosti, norme, stereotipe i predrasude o politici i u politici. Istraživanja političkog učešća i reprezentacije žena najčešće su usmerena na neke od ovih faktora. Tako je recimo posebna oblasti interesovanja uticaj partijskog ili izbornog sistema na povećanje učešća žena ili kao što je već rečeno obrazovanja i imovinskog statusa.

Zahtevi za povećanjem učešća žena u politici, proizili iz feminističkih pristupa i aktivizma obrazlažu se najčešće u nekoliko kategorija. En Filips (An Philiphs) navodi pet najčešćih argumenata:

- Pravda – nije pravedno i nije „fer“ da muškarci monopoliziju političku moć, reprezentaciju i uticaj, ne samo zato što žene čine polovicu (i nešto više) stanovništva. Čak i ako se podzastupljenost u vlasti posmatra kao posledica manjeg učešća i aktivnosti žena u političkim partijama, ovo i dalje ukazuje na nedemokratičnost političkog sistema. Jednakost reprezentaci-

je je kriterijum po kojem se procenjuje demokratičnost i participacija je nepravedna ako su određene grupe lišene uticaja.

- Ženski interesi – Ovaj argument je veoma kompleksan jer sadrži i pitanja o diskursima u javnoj sferi, političkom i javnom (u širem smislu) „dnevnom redu“, o ženskom kolektivnom identitetu⁷. Kao što potreba za uvođenjem *gender mainstreaminga* polazi od pretpostavke da u rodno podeljenom svetu nisu moguće rodno neutralne politike i ovde se polazi od rodno uslovljenih razlika u iskustvu, potrebama, interesima, svakodnevnom životu. Može se pretpostaviti da žene zbog rodnog identiteta imaju različita iskustva i potrebe od muškaraca i da, s obzirom na to da su rodno oblikovani, muškarci ove interese ne mogu adekvatno da zastupaju, niti je politika po sebi dovoljno otvorena za ove interese, tradicionalno smeštene u domen privatnosti. Ovaj argument i očekivanje da će više žena u politici doprineti uvažavanju ženskih interesa i poboljšanju uslova života problematizuje se onda kada žene u politici ne zastupaju ono što se smatra ženskim interesima, odnosno kada su žene kao grupa reprezentovane deskriptivno, ali ne i supstancijalno. Supstancijal-

⁷ Pitanje o ženskom kolektivnom identitetu je veoma kompleksno, a posebno sa stanovišta njegove političke relevantnosti. I u okviru feminističkog teorijskog diskursa razvija se feminizam „razlike“, koji ukazuje na nejednake pozicije i položaje žena na Zapadu, žena u Islamu, belkinja srednje klase i afroamerikanki i sl. Žene sa druge strane «retko govore za sebe mi, jer rodom prepostavljaju niz drugih identiteta» (Mršević, Z.2007) Rodni identitet je važan uspravo zbog utvrđivanja rodno uslovljenih društvenih iskustava i potreba, koje jesu politički relevantne. „Mene ne mora da predstavlja crvenokosa žena, jer biti crvenokos nije politički relevantno, ali biti žena jeste.“ Ovo pitanje zadire upravo u pitanje mogućnosti ostvarivanja supstencijalne zastupljenosti žena odnosno istinskog zalaganja za kolektivne ženske interese, a ne partikularne koji su uslovljeni drugim kategorijama, za razliku od rodnih.

na zastupljenost znači da će kvantitativnom zastupljenošću žena – povećanjem njihovog broja na mestima odlučivanja, doći do istinske reprezentacije ženskih interesa.

- Revitalizacija demokratije – Ovaj argument blizak je Kimlikinom shvatanju grupno diferenciranih prava kao nadomeštanju neadekvatnih načela liberalne demokratije. S druge strane, bazira se na pravilima političkog delovanja koja su takođe rodno oblikovana i kao takva neadekvatna za ravnopravnu reprezentaciju ne samo žena, već i drugih grupa, u pogledu uvažavanja šireg spektra interesa gde bi fokus bio zapravo na zastupanju interesa birača a ne distribucije moći političkih partija, čije parlamentarno delovanje često ne odgovara programskim i izbornim platformama. Ženske političke mreže jedan su od modela dobre prakse za uključivanje više žena u politiku i njihovo osnaživanje, posebno na lokalnom nivou. Reprezentacija žena bi zapravo trebalo da se manifestuje kao zalaganje žena za određene probleme i politike, povezivanje žena u parlamentima oko tih pitanja, a ne oko interesa ili naloga partija, čime bi se uspostavio širi okvir donošenja odluka. Filipsova navodi istraživanja koja su sprovedena u Norveškoj i koja su zabeležila veliki broj ovakvih ženskih inicijativa, iako uprkos tome žene u parlamentima i dalje glasaju u skladu sa odlukama svojih partija. Revitalizacija demokratije odgovara i argumentu emancipacije koji navodi Zorica Mršević (2007:29), a koji se bazira na rešavanju prepreka proizišlih iz postojećih patrijarhalnih struktura, „prisustvo žena podiže kvalitet demokratskog odlučivanja, popravlja ravnotežu između učestvovanja i predstavljanja i uspostavlja bolju vezu sa *grassroots*⁸ nivoom“.

⁸ *Grassroot* nivo podrazumeva inicijative, organizacije i aktivnosti potekle sa lokalnog nivoa, od samih građana i građanki iz svakodnevnog iskustva.

U skladu sa ostvarivanjem političke participacije kao ženskog ljudskog prava ova oblast je deo međunarodne regulative i zakonodavstava nacionalnih država. Diskriminacija žena u politici (kao i u drugim oblastima) zabranjuje se a paralelno se preporučuju i uvode mere za povećanje učešća žena u politici. Najznačaniji međunarodni dokumenti koji se odnose na povećanje učešća žena na mestima odlučivanja su zapravo oni koji se odnose na zabranu diskriminacije i poboljšanje položaja žena – CEDAW i Pekinška platforma za akciju, Konvencija o ženskim političkim pravima (1952)⁹. U okviru Evropske Unije takođe postoje napor da se poveća politička participacija žena i *gender mainstreaming* je usvojen kao strategija od strane Evropske Unije¹⁰, kao takvu je definisao i Savet Evrope¹¹.

Osim mera koje su ustanovljene za pravnu jednakost žena i muškaraca u politici, uspostavljaju se i mere preferencijalnog tretmana za žene, kao što su na primer sistemi kvota (najznačajniji su sistemi izbornih kvota, ali one mogu biti i unutarparatijske, i mogu imati različite modele i vrste primene)¹². Iako daju značajne rezultate u pogledu kvantitativne zastupljenosti žena

⁹ Više o regulativi i međunarodnim dokumentima pogledati u Pajvančić M. 2006.

¹⁰ O odnosu EU prema političkoj participaciji i položaju žena, posebno u odnosu na zemlje kandidate biće reči dalje u tekstu.

¹¹ U definiciji urodnjavanja koju je dao Savet Evrope stoji da je to (re)organizacija, poboljšanje, razvoj i procenjivanje politika kako bi se perspektiva rodne ravnopravnosti ugradila u sve politike na svim nivoima i u svim fazama, od strane svih aktera uključenih u kreiranje politika.

¹² Više o sistemu kvota pogledati u Baćanović V., *Kvote za manje zastupljeni pol u politici u Srbiji i Evropskoj Uniji*, 2009. Detaljan pregled primene sistema kvota na globalnom nivou daje i Z. Mršević u *Ka demokratskom društvu – sistem izbornih kvota*, Beograd 2007.

odnosno njihove deskriptivne¹³ zastupljenost na mestima odlučivanja, kvote i dalje nisu dovoljne da bi se ostvarila suštinska zastupljenost ženskih interesa i perspektive, niti postigle izmene drugih, vaninstitucionalih faktora koji bi doveli do pune rodne ravnopravnosti u politici.

Pitanje je koga i kako reprezentuju žene koje uđu u predstavnička tela i kakva im se podrška u javnosti pruža, kako njima tako i afirmativnoj akciji i rodnoj ravnopravnosti uopšte.

Tako su na primer unutarpartijske kvote i druge vrste akcija koje se sprovode u strankama, kao i njihova strukturna, institucionalna i organizaciona rešenja, važni elementi političkog delovanja žena. Načini na koji se u strankama odlučuje, vrednosti koje se promovišu i sl. mogu biti manje ili više rodno senzitivni. Ukoliko u samim partijama nema političke volje i nekog vida obaveznosti i promocije žena u politici, kvote na nivou izbora neće imati dovoljno efekta¹⁴.

¹³ Deskriptivna zastupljenost, za razliku od supstencijalne predstavlja kvantitativnu zastupljenost žena koja ostaje na nivou njihovog prisustva na mestima odlučivanja bez stvarne moći i bez posledice u reprezentaciji ženskih interesa niti izmene u političkoj praksi.

¹⁴ Ovo posebno dolazi do izražaja na primeru Srbije gde stranke u procesu selekcije kandidata ali i izabranih pri raspodeli mandata imaju odlučujuću ulogu (i pored toga što su liste deklarativno zatvorene i što se ženama na njima garantuje svako četvrtoto mesto).

Višnja Baćanović

Politička participacija i ženski pokret u jugoistočnoj Evropi

Tema ovog rada je način na koji socijalističko nasleđe utiče na političku participaciju žena u jugoistočnoj Evropi, a kako to s druge strane čine institucionalna pravila uvedena tokom tranzicije u sklopu uspostavljanja liberalne demokratije. Središnja tačka je zapravo postavljanje ženskih pitanja i interesa u društvenu i političku agendu i uticaj koji na to ima feministički pokret i različitost unutar feminističkog diskursa. Na početku je ukazano na neke od glavnih argumenata i teorijskih prepostavki za povećanje učešća žena u politici, a zatim na uslove koji čine političko delovanje žena nedovoljno rodno utemeljenim, čak uz prihvatanje postfeminističkih vrednosti¹⁵.

Globalne strategije, kakva je urodnjavanje (gender mainstreaming) dolaze kao posledica delovanja feministkinja „drugog talasa“ koji se razvijao u okviru liberalnih zapadnih demokratija odnosno u okviru «zapadnih» društava kao kritika liberalizma ili preispitivanja principa na kojima počiva. U tranzisionim društvima položaj žena je specifičan i kada je u pitanju politička participacija. Na ovom mestu je važno ukazati na razlike koje postoje između „zapadnog“ i „istočnog“ feminizma kako bi se sagledao prostor u kome one utiču na političku participaciju žena u jugoistočnoj Evropi.

Pod „istočnim feminismom“ se ovde ne podrazumeva onaj nastao u okviru levičarskih političkih ideologija ili u okviru mark-

¹⁵ O postfeminizmu će biti reči i dalje u ovom tekstu i u narednom odeljku. Ipak, na ovom mestu je važno pomenuti neke od ključnih postfeminističkih vrednosti koje se baziraju na tome da je feminizam kao pokret opteretio žene dvostrukim ulogama

sističkog teorijskog i ideološkog pristupa, već onaj koji se razvijao i kao takav pozicionirao sa istočne strane gvozdene zavese u društвima sa socijalističkim uređenjem. Za participaciju žena u politici, kao ovde, nije značajan feministički pokret i angažovanje koje je postojalo kao sub- ili kao marginalna sfera, već onakav kakav je bio pozicioniran u društvenom i političkom diskursu i svakako dominantnoj političkoj teoriji.

Savremena feministička politikološka teorija, kao i feminism u celini ima velike unutrašnje razlike. „Ipak, ove različitosti su unutar feminizma veće jer postoje i sve druge političke teorije reprezentovane unutar feminizma. Tako imamo liberalni feminism, socijalistički feminizam . . .“ (Kimlika, W, 1991: 238). Iako je u okviru savremenih političkih teorija i dalje na snazi „egalitarna platforma“ koja podrazumeva jednakost, rodna diskriminacija je priznata i prepoznata. I savremeni teoretičari naravno negiraju mogućnost da su samo muškarci slobodni da deluju u javnoj sfери, ali je ravnopravnost iako afirmisana i dalje prepostavljena, kao u klasičnoj liberalnoj teoriji, isključivo u domenu javne sfere, dok se porodica i dalje negira kao suštinski prirodni prostor. „Zanemarivanje porodice je čak bilo prisutno i u okviru liberalnog feminizma kroz prihvatanje razlikovanja javne i privatne sfere i izbora da se ravnopravnost traži prvenstveno u javnom prostoru“ (Evans, 1979:19). Zbog ovoga se sve više pažnje pridaje tome da uzroke diskriminacije žena ne treba tražiti toliko u okviru biologističkih pristupa, podele rada i prirodnih sklonosti, koliko upravo u oštrom razdvajaju javnog i privatnog.

U tranzisionim procesima, države u kojima su do pada berlinskog zida vladali socijalistički režimi, prelaze na model liberalne demokratije ustanovljen na Zapadu. Iako koncept demokratije postoji i u antičkoj Grčkoj, dakle mnogo pre liberalizma kao ideologije i čak novog liberalizma iz 20.veka, na zapadu ona preuzima hibridan oblik, kao liberalna demokratija — liberalno

„verovanje“ u ograničenu vlast amalgamirano sa demokratskim „verovanjem“ u narodnu vladavinu. Ovakav sistem ima tri ključna obeležja – indirektni i predstavnički oblik demokratije u kom se vlast osvaja na formalno ustanovljenim izborima, u konkurenčnosti ideja i pluralizmu mišljenja i jasno razlikovanje države i građanskog društva¹⁶ (prema Hejvud, E., 2005:44). Ono što svakako predstavlja izazov liberalizmu kao osnovi liberalne demokratije je pitanje različitosti i jednakosti (u polaznim pozicijama i šansama), koje kritikuje i feminizam i čija je jedna od konsekvenči priznanje afirmativnih akcija kao mera, u javnoj sferi¹⁷.

Feministički pristup je kritikovao određenje liberalnog subjekta kao rodno neutralnog, ali je i u komunizmu, subjekt kao pripadnik radničke klase i komunista doživljen kao rodno neutralan, što je takođe bilo predmet kritika¹⁸. Ipak, u skladu sa pluralizmom kao karakteristikom liberalnih demokratija, feminizam je uspevao da rodna pitanja kao takva postavi u društvenu agendu. „Žensko pitanje“ u socijalizmu, s druge strane, nije postojalo kao odvojeno, već se potlačenost žena temeljila na potlačenosti proletarijata kao takvog, a emancipacija podrazumevala oslobođanje kroz revoluciju. Emancipacija, preciznije ostvarena ravноправnost u sferi politike i rada, nije dovelo do izmena rodnih stereotipa utemeljenih u patrijarhalnoj kulturi i dovelo je do vi-

¹⁶ Dakle, liberalna demokratija (radi se, dakle, o liberalnom modelu demokratije, zasnovanom na liberalnim „teorijsko-ideološkim“ prepostavkama: individualizmu, slobodi, racionalnosti, pravdi i pluralizmu) manifestuje indirektni i predstavnički (reperzentativni) oblik demokratije. Iako, liberalizam u XX veku tendira ka tome da se shvatanje demokratije transformiše od pristanka i participacije ka konsenzusu.

¹⁷ „Liberalizam je ovde važan ne kao opozit komunizmu, već kao točak globalizacije ili univerzalne civilizacije, sa imanentnim isticanjem univerzalnih standarda, slobodnih tržišta, individualnih sloboda, individualnih prava i vladavine prava“ (Marynia 2003: 520)

¹⁸ Šire o tome u Fodor, 2002.

šeststrukog opterećenja žena i balansiranja rodnim ulogama uz intervenciju države. Politička participacija žena „po ključu“ dovela je do otpora prema afirmativnim akcijama, kao što su na primer kvote, u velikom broju zemalja jugoistočne Evrope.

Socijalističko nasleđe oblikovalo je položaj žena i prava žena posebno u sferi rada, zatim obrasce političke kulture i političkog delovanja u okviru institucija vlasti i utiče na način prihvatanja liberalnog demokratskog koncepta rodne ravnopravnosti i različitosti uopšte. Žene u politici, odnosno pitanje političke participacije žena ne ostaju samo na nivou zauzimanja pozicija moći već i na pitanjima uvođenja roda i rodne ravnopravnosti u politike i javnu sferu uopšte, i delovanja žena kao akterki u periodima društvene i političke transformacije¹⁹. Važno je ukazati i na druge faktore ili njihove posledice, koji oblikuju specifičnost pozicije žena u politici u zemljama u tranziciji kako bi se identifikovale prepreke koje mogu biti specifične i uticati na participaciju žena, a koje se ne mogu nadomestiti formalnim pravilima i novouspostavljenim institucijama.

Povećanje učešća žena u politici u Srbiji beleži se od 2004. godine, nakon uvođenja sistema kvota i razvijanja institucionalnog okvira. Ipak, u odnosu na vreme pre 1990-tih godina broj žena je u politici je manji, a rod i rodna pitanja su odsutna iz javne sfere, što nije specifičnost Srbije²⁰ već trend u većini post-socijalističkih zemalja jugoistočne Evrope.

¹⁹ O ulozi žena u tranzicionim procesima, posebno u domenu ruralnog razvoja vidi u Pajvančić Ana, Baćanović Višnja, Seoska udruženja žena: socijalni kapital za razvoj i modernizaciju sela u tranziciji, u *Selo u tranziciji*, Zavod za proučavanje sela, Beograd-Vlasotince, 2008, 388-407.

²⁰ Iako dele sudbinu žena iz regionala, žena u Srbiji i zapadnom Balkanu imaju breme ratnih sukoba i tranzicionih procesa koji u odnosu na susede kasne 10 godina

Nakon pada socijalističkih režima broj žena u parlamentima je drastično opao. „Muškarci su osnivali i prepostavljali liderstvo u novim političkim partijama. Muškarci su ustanovljivali pravila demokratske igre i muškarci su punili nove prostore moći. Udeo žena u nacionalnim parlamentima je pao sa regionalnog proseka od 30% na manje od 10%, u nekim zemljama i ispod 5%“ (Matland R, Montgomeri K, 2003:1). U Srbiji, a i u regionu, opet zbog socijalističkog nasleđa postoji nizak stepen partiskske identifikacije birača, nerazuđenost i neodvojenost ideoloških i programske pozicija političkih partija koja je uslovljena time da one nemaju svoju „ciljnu grupu“ već se obraćaju svima (prema Ishiyama, 2003). Nasleđe socijalizma najočitije je u identifikovanju sa liderom partije, gde se procene vrše na osnovu ličnih karakteristika kakva je i pol/rod²¹ i gde zapravo postoji nizak stepen poverenja u žene kao liderke, zbog toga što su žene. U Srbiji, proporcionalni izborni sistem, sa zatvorenim listama i njegove implikacije pogoduju ovakvim liderski orientisanim partijama. Uglavnom se upravo proporcionalni izborni sistemi smatraju pogodnim za žene, a većinski se, upravo zbog rodnih predrasuda i političke kulture smatraju pogubnim²².

Pogoršanje položaja žena ne ogleda se samo u sferi politike, već jednako tako i u sferi rada – žene podnose najveći teret tranzicije, ratnih sukoba, siromaštva. U okviru revitalizovanih nacionalističkih ideja i obnove tradicionalnih vrednosti obnav-

²¹ O osobinama / vrlinama i sklonostima koje se pripisuju ženama i muškarcima u politici, kao lične karakteristike koje su rodno uslovljene videti šire u Huddy, Terkildsten, 1993.

²² Zapravo, proporcionalni izborni sistemi obezbeđuju uvođenje izbornih kvota, ali to ne znači nužno da su pogodni za afirmaciju i participaciju žena u politici. Na ovo ukazuje na primer Matland, i ističe da glasanje za ličnost može smanjiti mogućnost partije da utiče na kandidovanje žena i da one mogu više da se promovišu na osnovu svojih ličnih karakteristika.

Ijaju se i tradicionalne uloge žena i njihovo potpuno zatvaranje u privatnu sferu, koja nikad nije ni bila prostor u kome je u socijalizmu položaj žena problematizovan. Žene, usled promena u ekonomskoj sferi gube beneficije stečene tokom socijalističkog perioda – smanjuje se vreme porodiljskog odsustva, one su te koje primarno brinu o porodici i time poslodavcima nisu dovoljno atraktivne kao radna snaga, bivaju nejednakno plaćene u odnosu na muškace za iste poslove.

Tranzicija, kao društveni proces, dobija svoj tehnički i pre svega politički izraz u procesu pridruživanja Evropskoj Uniji, koji je većina zemalja jugoistočne Evrope uspešno okončala. Žene u regionu, na primer u Poljskoj, očekivale su da će se u sklopu prihvatanja vrednosti, prava i politika Unije izmeniti i položaj žena. *Gender mainstreaming* je kao globalna strategija prihvaćen i od strane Saveta Evrope²³ ali se najveći broj politika i dokumenata u Uniji odnosi na oblast zapošljavanja odnosno sferu ekonomije. U tom smislu su prava na kojima se sada insistira već ostvarena za žene u socijalizmu, ali nisu bila dovoljna za potkopavanje patrijarhalnih struktura. Bez obzira na „mekoću“ politika u oblasti rodne ravnopravnosti, ona je kao vrednost ugrađena i u osnovičke ugovore i zapravo „nema pristupa bez usvajanja i primene principa jednakih mogućnosti“ (Z. Mršević, 2007:62). Ukoliko se pitanja rodne ravnopravnosti svedu na formalna pravila ili politike koje bi trebalo zadovoljiti, i dalje nema izmene svesti građana niti rodnosti i rodnih pitanja i ženskih interesa u političkim arenama i javnoj sferi. Ovo takođe može da izazove „kontra efekte“ u smislu otpora prema afirmativnim akcijama i politikama kao „izmišljoti-

²³ Definicija urodnjavanja usvojena od Saveta Evrope: „*Gender mainstreaming je (re)organizacija, poboljšanje, razvoj i procenjivanje politika, kako bi se perspektiva rodne ravnopravnosti ugradila u sve politike na svim nivoima i u svim fazama, od strane svih aktera uključenih u kreiranje politika*“.

nama” zapada, od strane nacionalno obojenih političkih snaga. Isto tako, ovakve mere i politike izazivaju odbojnost kod žena, kao neadekvatne i nepotrebne mere, posebno ne u sferama u koje one svoja prava vide kao ostvarena, a to su rad i politika – kao formalno zagarantovanu mogućnost participacije. Socijalističko nasleđe uslovilo je otpor kod žena prema „nasilnoj emancipaciji“ odnosno formalnoj, bez suštinske izmene rodnih uloga²⁴. Ovo je oblikovalo i specifičnosti u političkom delovanju izabranih žena ili žena članica stranaka u jugoistočnoj Evropi.

Pretpostavka, utemeljena prvenstveno na osnovu istraživanja u zapadnim zemljama, jeste da će žene na visokim pozicijama u partijama, bile feministički nastojene ili ne, koristiti svoje pozicije za zalaganje u partijskom vrhu, za to da bude više žena i da one budu uticajnije, da će podizati svest o podzastupljenosti žena, uticati na emancipaciju žena kao „role modeli“. Međutim, mogu se utvrditi specifičnosti u ovom aspektu delovanja političarki u regionu, kao i u odnosu društva, političkih struktura, medija, prema njima. Delovanje žena u parlamentima odlikuje nedostatak zajedničke platforme odnosno delovanje po nalozima i u okviru politika i odluka stranaka ili poslaničkih grupa. Žene same ostaju „slepe“ za rodne posledice odluka koje njihove stranke donose u parlamentima, što je u Mađarskoj tokom 1990-tih na primer objašnjeno i slabošću i nepostojanjem feminističkih organizacija (Fodor i Van den Lippe, 1998:133). One ne ulaze u politiku kao žene, niti feministički pokret na neki način utiče na institucionalno delovanje elita. Vlasta Jalušić (1998) navodi da je to rodna posledica preovlađujućeg, liberalnog shvatanja transformacije, po kome je to posao političkih elita koje su smeštene u institucije²⁵.

²⁴ Ovo je razlog zbog kog izborne kvote nikad nisu zaživele u Litvaniji.

²⁵ Za razliku od drugog mogućeg tzv.participativnog, odnosno onog koji se bazira na civilnom, građanskom aktivizmu.

Političke aktivnosti i ono što je dovelo do revolucija u jugoistočnoj Evropi su bile, kao disidentske aktivnosti smeštene u sferu privatnog, jer prostor civilnog društva kao takav nije postojao²⁶. Kao što je nekoliko puta naglašeno, emancipacija žena se odvijala potpuno van privatne sfere, a žene jesu bile uključene u politiku kroz opozicione delatnosti. Ipak, kada su revolucije okončane, u institucije su ušli muškarci, a rodna pitanja time ostala su van javne sfere. Ovo razdvajanje privatnog i javnog, kao jednu od odlika liberalnog shvatanja transformacije i Matynia (2003) vidi kao ne-povoljnu za žene u Poljskoj i regionu uopšte. Ono što se pokazalo kao povoljno za ženski pokret i uspešno delovanje u pravcu postavljanja roda u društvenu agendu su mostovi između privatne i javne sfere. Isto tako, Poljakinjama je bilo značajno što su zapadni diskurs ljudskih prava i ženskog pitanja sputile na nivo konkretnih, lokalnih problema žena. Za njihovo rešavanje nisu mogle da računaju na podršku Evropske Unije, odnosno sam proces integracija. Odgovori koje je ovaj proces nudio mimoilazili su ženska pitanja sa kojima su Poljakinje imale problema, kao što je na primer pravo na abortus ili uopšte ulogu crkve u društvenim procesima²⁷. Za žene je važno da izgradnju civilnog društva iskoriste za stvaranje i osnaživanje unutrašnjeg feminističkog pokreta.

Žene koje ulaze u institucije, da bi bile konkurentnije, ne mogu svoju pažnju posvećivati ženskim pitanjima, ni u smislu ženskih ljudskih prava, ni u smislu socijalnih pitanja u politici, jer se ova pitanja marginalizuju, a kao glavna se postavljaju ona u do-

²⁶ Više o odnosu između države i pojedinca, kao i udruživanju građana u okviru liberalnog pristupa i liberalne demokratije videti u Hejvud E, 2005, i Rols B, 1970, 1993.

²⁷ Jedna od vodećih poljskih feministkinja je ovo opisala time da se EU prema rodnoj diskriminaciji u Poljskoj odnosi kao „kulturnom koloritu“. „Francuzi imaju svoj sir, Britanci njihovu kraljicu, a Poljaci diskriminaciju žena“ (Graff, 2001, prema Matynia, 2003).

menu izgradnje nacionalnog identiteta, ekonomije, bezbednosti, suvereniteta, stabilnosti političkog sistema. Žene u politici se na različite načine odnose prema svom rodnom identitetu. Podaci prikupljeni tokom istraživanja na uzorku od 71 političarke iz regija koje su sprovele Gallian i Clavero (2008) ilustruju odnos političarki prema rođnoj ravnopravnosti. Ispitivane političarke misle da je broj žena u politici važno pitanje i da bi trebalo da ih bude više, ali ne zbog mogućnosti da se zalažu za ženske interese. Ovo ne prepoznaju ni kao svoju ulogu u politici, i čak smatraju da bi ih to učinilo manje konkurentnim i kompetentnim za druga pitanja. S druge strane, polaze od rođno zasnovanih pretpostavki o obrascima političkog delovanja žena, kao što su tolerancija, insistiranje na koncenzusu, demokratičnost u donošenju odluka, i rođno zasnovanih pretpostavki o oblastima politike u kojima su žene bolje, prvenstveno socijalna zaštita, zdravstvo, obrazovanje, briga o porodici. Ovde je takođe identifikovan njihov odnos prema kvotama, kao ambivalentan i čak negativan, jer one smatraju da je potrebno osnažiti žene političarke kako bi one mogle na osnovu sopstvenih kvaliteta i sklonosti u fer i ravnopravnim uslovima da zauzmu mesta u parlamentima. One polaze od pravila demokratije kao rođno neutralnih, odnosno smatraju da su lični kvaliteti presudni za uspeh. Time se može poslati pogrešna poruka ženama uopšte – da rodne diskriminacije i barijera nema i da od individualnih sklonosti i zalaganja zavisi uspeh. Slično je i sa balansiranjem rođnih i profesionalnih uloga, što jeste prepoznato kao jedna od prepreka za žene u politici, ali se takođe može izbeći ličnim sposobnostima, čime se implicira da je to lična odgovornost svake žene. Neretko se, pa i u ovom istraživanju, kao prepreka za žene u politici navode njihove lične karakteristike, nedostatak ambicije, odlučnosti i zainteresovanosti za politiku²⁸.

²⁸ Odnos žena prema rođno zasnovanim predrasudama u politici može biti *poricanje*, koje bi odgovarala strategiji političarki u regionu

Ovo pozivanje na ličnu odgovornost i lične izbore jedna je od karakteristika postfeminizma. Postfeminizam, kao dominantan termin prvenstveno u feminističkim istraživanjima kulture (kao onaj koji dominantno proizvode i utemeljuju mediji) može da se razume i kao antifeminizam, i kao politički pokret (čija je karakteristika reprivatizacija pitanja koja su ušla u javnu sferu tokom drugog talasa feminizma) i kao odgovor na drugi talas feminizma (prema Gill, 2007). Ono što je specifičnost regiona jeste da ovde nije reakcija na drugi talas akademskog feminizma koji kao takav nije do kraja ni razvijen u zemljama jugoistočne Evrope. Kako u socijalizmu rodne uloge kao takve nikad nisu revidirane, a zapadni oblik feminizma sa politikom emancipacije „po svojoj prirodi deluje kao totalitarni diskurs“ (Danova, M. 2007:117) prema čemu žene u regionu imaju otpor, one se, u mogućnosti individualnog izbora odlučuju za povlačenje u domen privatnog. S druge strane, postfeminizam, kako god ga odredili, ima svoju poveznicu sa neoliberalizmom odnosno utemeljenje u postmodernom i globalizaciji. Neoliberalizam po sebi ima elemenata liberalizma, ali u sferi političke moći, on i dalje, bar ne u tranzicioneim zemljama, posebno ne u Srbiji, u sferi političkog u institucionalnom smislu nije ispoljen. Ovde postoje značajne razlike u odnosu na društveno ekonomski i političke odnose koji postoje u Evropi i SAD, a koji su se poslednjih 10 godina, dok je Srbija prolazila kroz tranziciju, znatno promenili.

Postfeminizam još uvek nije dobio svoj izraz u institucijama odnosno ustanovljenje novih institucija (kakve su na primer kvo-

– pravila su jasna i uspeh zavisi od ličnih sklonosti, zatim *navikavanje* na rodne stereotipe i nastojanje da se unutar postavljenih okvira odgovori na rodne stereotipe i treća strategija bi bila *revizija*, gde se žene ne slažu sa pravilima i vrednostima koje leže u osnovi političkog delovanja i nastoje da ih svojim aktivnostima izmene (prema Suliven i Turner, 1996: 17-29).

te ili drugi institucionalni mehanizmi) koje odgovara liberalno demokratskim načelima ostvarivanja rodne ravnopravnost. Različito delovanje u pravcu osnaživanja žena, rodnog osvešćivanja i podizanja kapaciteta žena, delovanje unutar feminističkog pokreta i ženskih organizacija, ne odgovara na izazove koji dolaze iz globalizacijskog diskursa i prenose se na primer kroz medije, kao kulturni model. Insistiranje na ženinim privatnim ulogama, potrošačkoj dimenziji njenog subjektiviteta, a sve kroz pomenu-tu mogućnost izbora i individualne odgovornosti i upravljanja sobom, izbor u okviru neograničene mogućnosti izbora. Ipak, u regionu ove mogućnost i dalje nisu neograničene, odnosno izbor je moguć na individualnom, ali ne i strukturnom nivou.

Upravo ovo je važno za razvijanje autonomnog ženskog pokreta i aktivizma, koji je tokom 1990-ih bio usmeren prvenstve-no u pravcu antiratnih kampanja i odnosa prema režimu. U političkoj areni, stoga je neophodno omogućiti dijalog i saradnju i komuniciranje žena, njihovo „osnaživanje“ i izgradnju i saradnju sa ženskim pokretom iznutra. Upravo zbog ulaska rodne ravno-pravnosti kroz vrata tranzicije bazirane na liberalno demokrat-skim načelima (koje se suprotstavljaju nacionalističkim i onim političkim snagama koje revitalizuju tradicionalne vrednosti), a kroz transformaciju koja je definisana kao ona koju sprovode institucije i političke stranke i njihovi lideri, ženska platforma u Srbiji ostaje podeljena i zatvorena u sebe samu. Ovo doprinosi isključenosti roda iz javne sfere, a rod je odrednica koju političarke osećaju nezavisno od stranačke pripadnosti.

Veoma je važno da žene steknu „diskurzivnu moć“, kako je definisala Nensi Frejzer (1995), iako ona sama ističe da je i institucionalni nivo u politici veoma značajan. On ipak nije dovoljan, jer pored reprezentacije i prepoznavanja mora da postoji otvo-rena politička zajednica. Sve to zajedno pitanje participacije po-diže na „metapolitički“ nivo.

„Tokom razvoja društva i promenama koje su se u njemu desile, sa usložnjavanjem njegove strukture, a samim tim i komunikacije u tim okvirima, sami mediji i način razmene poruka i informacija su počeli povratno da deluju na tu strukturu“ (Baćanović V. 2007). Ovo je moguće povezati sa veoma interesantnom i ovde nedovoljno proučavanom oblašću, a to su izmene diskurzivnih obrazaca u javnoj sferi usled povećanog učešća žena žena u politici.

Višnja Baćanović

Literatura:

1. Danova, Madeline, „Žene u politici u bugarskim novinama: postfeminizam u posttotalitarnom društvu“, *Stereotipizacija: Predstavljanje žena u medijima u jugoistočnoj Evropi*, ed. Bamburać, Moranjak, Nirman, Jusić Tarik, Isanović Adla, Mediacentar Sarajevo, 2007.
2. Fodor, Eva, „Smiling Women and Fighting Men: The Gender of the Communist Subject in State Socialist Hungary“, *Gender and Society* vol.16, 240-263, 2002
3. Gallian Yvonne, Clavero Sara, „Prospects for Women's Legislative Representation in Postsocialist Europe: The Views of Female Politicians“, *Gender and Society*, vol. 22, 2008.
4. Gill, Rosalind, „Postfeminism media culture; Elements of a sensibility“, European Journal of Cultural Studies, vol. 10(2), 147-166, 2007.
5. Hejvud, E. *Političke ideologije*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2005
6. Ishiyama, John T, „Women's Parties in Post-Communist Politics“, *East European Politics and Societies*, vol. 17, 266-304, 2003.
7. Jalušić, Vlasta, „Gender and Political Transformation in Central and Eastern Europe“, Losers of the “Wende” – winners of the EU: participation of women: chances and effects of the transformation process, Vienna, 1998.
8. Matynia, Elzbieta, „Provincialising Global feminism: The Polish Case“, *Social Research*, vol. 70(2), 499- 531, 2003.
9. Mršević, Zorica, *Ka demokratskom društvu – sistem izbornih kvota*, Beograd 2007.
10. Pajvančić, Marijana, „Ravnopravnost polova-reprezentovanje u skupština i institucionalni mehanizmi – pet godina

- posle (2000-2005), *Pet godina posle*, ed. Zorana Šijački, Novi Sad 2006.
11. Phillips, Anne, „Democracy and Representation: Or Why Should it Matter Who our Representatives are?“, *Feminism and Politics*, Oxford 1998.
 12. Terkildsen Nayda and Schnell Frauke, “How Media Frames Move Public Opinion: An Analysis of the Women’s Movement”, *Political Research Quarterly*, tom 50, br. 4, 1997.
 13. Sullivan, Patricia A, and Lynn H. Turner, *From the Margins to the Center: Contemporary Women and Political Communication*. Westport, CT: Praeger Publishers, 1996.
 14. Van der Lippe, Tanja, Fodor, Eva, „Changes in Gender Inequality in Six Eastern European Countries“, *Acta Sociologica*, tom 41(2), 131-149, 1998.

Ana Pajvančić

Političke stranke i rodna ravnopravnost: ideološki, globalni i regionalni kontekst

Političke stranke predstavljaju ključne mehanizme postizanja političke reprezentacije žena i uključivanja žena u javnu sferu uopšte, i nužne promotere koncepta rodne pravnopravnosti u širem društvenom okruženju. Od toga da li, i na koji način, određene političke stranke usvajaju koncept rodne ravnopravnosti, zavisiće u velikoj meri i društveno-politička reprezentovanost žena i društveni status koncepta rodne ravnopravnosti. Uprkos tome, pitanje političke reprezentacije žena, obično staje na analizi prisutnosti žena u nacionalnim parlamentima, dok se unutrašnji partijski mehanizmi, kao, kao istinski „čuvari kapija“ parlamenta ispituju u manjoj meri.

Odnos političkih stranaka prema konceptu rodne ravnopravnosti se obično „čita“ kroz rodne aspekte stranačkih programa, normi i procedura. Ovaj odnos ipak nije dovoljno posmatrati isključivo na normativnom nivou, kao stepen programskog usvajanja/neusvajanja određenih standarda. Iako je normativni nivo u ovim pitanjima veoma značajan, on je rezultat mnogih drugih strukturnih faktora koji utiču na to kako se pitanje rodne ravnopravnosti u određenim političkim strankama interpretira, normira i realizuje. Neki od tih faktora su

- ideološki ²⁹ (odnos feminističke ideologije i ideologije određene političke stranke)

²⁹ Smatra se, npr. da su ideji rodne ravnopravnosti sklone leve i nove leve (postmoderne) političke opcije, vidi u: Caul, Miki, Women's Representation in Parliament. The Role of Political Parties, *Party Politics*, (5) 1: 79-98. 1999.

- kontekstualni (ekonomski, sociokulturni i politički kontekst)
- globalni (uticaj globalnih društveno-političkih procesa)
- institucionalno-pravni (tip izbornog sistema, zakonski i ustavni okvir)
- materijalni (konkretni uslovi života članica i članova stranke)
- individualno psihološki³⁰ (lične karakteristike stranačkih lidera i liderki)
- organizacioni³¹ (unutrašnja organizacija stranke)

U empirijskom istraživanju u kom su mereni neki od ovih faktora u okviru političkih partija u 12 (zapadnih) zemalja, M. Caul je došla do zaključka da je, za političku reprezentaciju žena, najznačajniji: stranačka ideologija (posebno nova leva ideologija) i postojanje značajnog broja aktivnih članica stranke³² (Caul M, 1999).

Čini se da su od svih navedenih, najmanje poznati i analizirani strukturni faktori, posebno ideološki, kontekstualni (regionalni) i globalni. Stoga ćemo, u okviru ovog uvodnog razmatranja, dati kratak pregled osnovnih „struja“ feminističke političke misli, pokušati da situiramo feminism u okvire ostalih političkih ideologija i skrenemo pažnju na na neke od ključnih osobenosti savremenih globalnih i regionalnih trendova bez čijeg razumevanja odnos koncepta rodne ravnopravnosti i političkih stranaka nije moguće adekvatno objasniti.

Postavljanje pitanja o položaju i ulozi žena u političkim strankama, predstavlja pojavu novijeg datuma, kako za političku praksu, tako i za političku teoriju. Iako se osnovne ideje feminism

³⁰ U okviru toga, posebno se ističe značaj aktivnih i rodno senzibilisanih stranačkih liderki koje su u mogućnosti da vrše pritisak na stranačke strukture.

³¹ Na organizacionom nivou Caul navodi tri bitna aspekta: nivo na kom se donose odluke o kandidatima, centralizacija odlučivanja o kandidatima i institucionalizacija kandidacijskih pravila.

³² Isto.

mogu pronaći znatno ranije, feminizam kao politički termin, postaje relevantan i šire prihvaćen tek u 20 veku. U svom istorijskom ubličavanju kretao se od pojedinačnih filozofskih ideja, preko organizovanog društvenog pokreta sve do institucionalizovanih i formalizovanih pravila i normi. Odnos ideje feminizma i politike nije jednostavno sagledati, kako zbog konkretnih društveno-istorijskih prilika u kojima se odvijao, tako i zbog mnogih razmimoilaženja u okviru same feminističke misli. Međutim, ukoliko feminizam posmatramo onako kako se on danas pojavljuje, odnosno kao pojavu modernog doba, moramo zaključiti da je čitava idea neraskidivo povezana sa politikom i političkim procesima.

Na ovom mestu, potrebno je dati objašnjenje samog pojma ideologija, s obzirom na to da se feminizam posmatra kao jedna od njih. Po jednom (i dominantnom) shvatanju, svet ideja, vrednosti i motiva, uobličen u ideologiji, predstavlja puku izmišljotinu, „lažnu svest“ oblikovanu materijalnim uslovima života, odnosno, interesima vladajuće klase. U takvim shvatanjima, političke ideologije (i feminizam) nisu ništa drugo do načini utvrđivanja moći određenih društvenih grupa, i načini „zavođenja“ birača na određenu političku opciju. U novijoj političkoj teoriji, ovakvo stanovište se smatra jednostranim: sve političke ideologije predstavljaju „manje ili više koherentan skup ideja koji pruža osnovu za organizованo političko delovanje . . . Stoga, ideologije: nude prikaz postojećeg poretku, obično u obliku „pogleda na svet“; iznose modele željene budućnosti i viziju „dobrog društva“ i objašnjavaju kako može da se izvede politička promena“. (Hejvud, E, 2005: 12). Ovako shvaćena, svaka ideologija jeste parcijalna, jer ne predstavlja absolutnu istinu: ona je nužno *određeni* ugao gledanja na svet, što ipak ne znači da je nužno i „laž“ ili manipulacija. U tom smislu, svaka je ideologija i donekle ekstremna, jer želi da, u odnosu na svoje vrednosti, kreira društvenu promenu i dostigne odgovarajući željeni društveni poredak. U ideologiji

su uvek prisutne i činjenice i vrednosti. Vrednosti uobličavaju i usmeravaju određenu ideologiju, ali je njena „materijalna baza“ uvek u konkretnim političkim praksama i određenom društvenom kontekstu, i vođena brojnim parcijalnim interesima. Feminizam, a posebno različite oblike u kojima se pojavljuje je najadekvatnije razumeti na ovakav način. Njegove ideje predstavljaju donekle koherentnu celinu, nude određeni pogled na svet, kao i viziju pravednijeg društva, a konkretni oblici koje zadobija, zavise od različitih vrednosnih i idejnih interpretacija feminizma, kao i od konteksta u kom postoji. Ova napomena je važna jer se feministizam ponekad diskredituje kao ekstreman, nametelački, „sebičan“ i interesno orijentisan, ali to su zapravo primedbe koje se mogu jednako uputiti svakoj političkoj ideologiji, te nisu osnova za diskreditaciju feminističkih ideja kao takvih.

Počeci moderne feminističke misli obično se vezuju za početak XIX veka, takozvani „prvi talas feministizma“. Feminističke ideje tada su predstavljale jednu od reakcija na Francusku buržoasku revoluciju i ujedinjen „front“ ženske političke borbe, na prvom mestu za pravo glasa³³. Feminizam prvog talasa se ne može posmatrati kao zasebna politička ideologija, već pre kao „podvrsta liberalizma ili socijalizma“³⁴ odnosno tačka u kojoj su se presecale i „mirile“ osnovne ideje ovih ideologija-sloboda i jednakost. U ovom periodu, feministički politički zahtevi nisu izlazili iz okvira konvencionalne političke ideologije i prakse – zahtevi su bili usmereni na formalno uključivanje žena u postojeći politički poredak. Da bi se feministizam oblikovao u zasebnu političku ide-

³³ Videti šire kod Markov, Slobodanka, *Pravo glasa žena*, Centar za slobodne izbore i demokratiju, Beograd, 2001; Pajvančić, Marijana, *Biračko pravo žena*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, 1997, Vol. XXXI, No. 1-3, str. 27- 37.

³⁴ Prema Hejvud, Endru, *Političke ideologije*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2005, str. 12.

ologiju, bilo je potrebno zauzeti specifičan (kritički) stav o celokupnom društveno-političkom poretku i utvrditi strukturne izvore njegovih „manjkavosti“. Do toga dolazi u „drugom talasu feminizma“, i u okviru turbulentnih društvenih promena do kojih dolazi 60-tih godina XX veka. Radikalni zaokret u feminističkoj misli predstavlja ideja o redefinisanju same ideje političkog, koja je do tada počivala na strogoj podvojenosti javne i privatne sfere. Da bi položaj žena bio poboljšan, nisu dovoljni zakonski akti, već dublje, strukturne promene na nivou svakodnevnog života, obrazovanja, zapošljavanja, porodice, psihičkog života i sl. Pojave iz svakodnevnog života (privatne sfere) koje su u konvencionalnoj političkoj (i svakoj drugoj društvenoj) teoriji tog doba smatrane irelevantnim, postaju okosnica političke borbe, jer se uviđaju njihovi *društveni* uzroci. Uviđa se da položaj žena u društvu nije posledica prirodnih razlika između polova, već upravo određene ideologije – patrijarhata. U skladu sa tim nastaje i poznati slogan „lično je političko“ i zalaganje za „politiku svakodnevnog života“. Ključne teme nove političke ideologije – feminizma postaju: podela na javno i privatno; patrijarhat; rod i pol i jednakost i različitost.

Međutim, upravo oko ovih ključnih tema, nastaju i prva neslaganja između feministkinja. Individualne i kulturno uslovljene vrednosne orijentacije žena, različiti materijalni uslovi njihovih života, njihov različit društveno-kulturni „background“, kao i društveno-politička klima u sredinama u kojima deluju, dovode do različitih interpretacija bazičnih ideja feminizma.

„Pukotina“ u feminističkoj misli i političkom delovanju, posebno je izražena u odnosu na problem jednakost-različitost, te se može razlikovati *egalitarni feminismus* i *feminizam razlike*.³⁵ Egalitarni feminismus stoji na stanovištu da između polova ne postoje suštinske (biološke i zadate) razlike. Žensko pitanje je

³⁵ Videti šire u Pajvančić A, *Društveni razvoj na putu održivosti: rodna perspektiva*, 2009.

ovde pitanje jednakosti polova i uklanjanja društveno konstruisanih rodnih pretpostavki. U političkoj praksi to znači zalaganje za univerzalna ljudska prava,³⁶ uključivanje žena u vladajuće političke tokove³⁷ i smanjivanje postojećih razlika među polovima u društvu. Rod se ovde vidi u negativnom kontekstu, kao „nasledjena“ prepreka za jednakost sa muškarcima. Feminizam razlike napušta borbu za jednakost jer stoji na stanovištu da su razlike između muškaraca i žena suštinske i esencijalne. Rod se ovde vidi u pozitivnom svetlu, kao izvor ženskih vrlina požrtvovanosti, tolerancije, ljubavi, nege i majčinstva. Izjednačavanje žena sa muškarcima značilo bi gubitak vrlina „ženskosti“, koje ženu u hijerarhijskoj lestvici moralnih vrednosti smeštaju *iznad* muškarca³⁸. U domenu političke prakse, feminizam razlike zahteva „odvojene puteve“ za muškarce i žene, podvojenost ženskih i muških zanimanja i povlašćenu ulogu žena u domenima mira, solidarnosti, brige, ekologije i sl.

Ovako postavljene razlike između tipova feminizma, svakako su idealno-tipske i u konkretnim okolnostima se pojavljuju u različitim oblicima. Ipak, zanimljivo je postaviti pitanje da li žene, ulaskom u politiku, unose u nju i neke suštinske promene s obzirom na specifičnost sopstvenog rodno uslovljenog iskustva, ili se „priča o ženama u politici“ završava na njihovom ulasku u već oblikovanu političku arenu, u jednakom broju kao i muškarci i sa jednakim šansama.

³⁶ Videti šire u Mršević, Zorica: *Ženska prava u međunarodnom pravu*, Helsinški parlament građana, Udružene žene, Banja Luka 2000.

³⁷ Vidi šire u Mršević, Zorica *Ka demokratskom društvu – sistem izbornih kvota*, Institut društvenih nauka, Beograd, 2007, posebno str. 218 – 231.

³⁸ Treba naglasiti da ovakve ideje nisu originalni proizvod feminizma razlike već da su duboko ukorenjene u čitavoj sociološkoj i filozofskoj tradiciji XIX i XX veka.

Ova, osnovna linija podeljenosti feminističkih ideja i praksi, duboko je posredovana drugim političkim ideologijama na koje se feminizam „oslanja“. Feminizam jednakosti, tako se obično smatra komplementarnim ideologijama kojima je pojam jednakosti blizak (što su najpre leve ideologije) dok se feminizam razlike (i antifeminizam), obično vezuju za hijerarhijske ili elitističke ideologije (konzervativizam). U odnosu na ostale političke ideologije, politička teorija razlikuje liberalni, socijalistički, radikalni feminism, i nove feminističke tradicije.

Svaki pokušaj striktnog svrstavanja feminizma uz određenu političku ideologiju je, ipak, donekle pojednostavljen, jer svaka ideologija ima svoje različite oblike, i uslovljena je konkretnim društvenim kontekstom u kom nastaje. Stoga, feminističku ideologiju ne treba unapred svrstavati u određene „fahove“ već je treba analizirati u specifičnim društvenim uslovima.

Nesuvllost strogog svrstavanja feminizma uz određene političke ideologije, utoliko je veća ukoliko uzmemo u obzir činjenicu da je u savremenom društvu i sama podela na levo-desno i centar donekle obesmišljena usled izmenjene geopolitičke karte sveta. Proces koji presudno utiče na funkcionisanje političkih ideologija u savremenom društvu je najpre *globalizacija*. Globalizacija dovodi do „odvajanja“ politike od nacionalnih država i jačanja političke moći nadnacionalnih institucija, što je za analizu feminističke ideologije u političkim strankama od presudnog značaja. Nadnacionalne institucije (na primer Ujedinjene Nacije), često imaju veći uticaj na oblikovanje feminističkih ideja u političkim strankama nego svi drugi endogeni činioci.³⁹ M. Blagojević u tom smislu navodi: „U postkomunističkom svetu rodne studije su proširene više zahvaljujući donatorskim naporima i sticajem

³⁹ Šire u Pajvančić A, *Vladavina prava i princip socijalne pravde: socijalno uključivanje kao deo socijalne politike EU, Pravni život*, br. 14/VI, Beograd, 2008, str. 385-398.

nekih povoljnih okolnosti, nego što su autohtoni saznajno/politički projekti ženskih grupa, organizacija ili pokreta”⁴⁰. Sa druge strane, ne treba zanemariti ni sve veći uticaj neoliberalne ideologije pod čijim se uticajem „žensko pitanje“ u značajnoj meri zanemaruje, a konkretni položaj žena, posebno u ekonomskom domenu, pogoršava. Uloga „države blagostanja“ se smanjuje, a njene funkcije prelaze na tržište ili u porodicu. To doprinosi povećanju tereta za obavljanje ovih funkcija na žene, uz sve veću tranziciju žena iz formalne u neformalnu ekonomiju. M. Dokmanović zaključuje da „neoliberalni model ekonomske globalizacije produbljuje istorijske i postojeće nejednakosti po rasnoj, etičkoj, polnoj i ekonomskoj osnovi unutar i između država, podrivajući mogućnost uspostavljanja održivog i pravičnog razvoja za sve“ (Dokmanović M, 2003).

Na globalnom nivou, prisutan je i trend spuštanja politike na nivo svakodnevnog života (Urlih Bek – subpolitičko), što je rezultat aktivnosti novih društvenih pokreta, među kojima su feministički i ekološki pokreti⁴¹ među najznačajnijima. Iako je feministički pokret danas donekle fragmentiran i „rasut“, navedeni globalni procesi mogu da dovedu i do jačanja njegovog uticaja, odnosno do uključivanja feminističke perspektive u okvire različitih političkih ideologija.

U svojoj analizi odnosa feminističkih ideja i političkih stranaka M. Caul govori u prilog ovakvom shvatanju, navodeći da je tradicionalna unidimenzionalna podela na levo i desno previše pojednostavljena da bi mogla da objasni kako se politička ideologija odnosi prema pitanju jednakosti žena. Linije razdvajanja starih političkih

⁴⁰ <http://www.womenngo.org.rs/sajt/sajt/saopstenja/marinablagovic.html>

⁴¹ Šire u Pajvančić A, Ekološka svest kao univerzalna evropska vrednost, u *Evropska zajednica naroda i univerzalne vrednosti*, 2008. <http://www.natef.net/downloads/AnaPajvancic.pdf>

ideologija bile su kreirane u odnosu na tada aktuelne klasne konflikte, gde su „stare leve“ ideologije branile interesu radničke klase, a „stare desne“ interesu „biznis“ elita. Političke ideologije novog doba prevazilaze okvire ovih podela i u prvi plan postavljaju nova pitanja životnih stilova, ekoloških problema, manjinskih prava, participacije, socijalne pravde i sl. (Caul M, 1999).

Pored ovih globalnih trendova treba imati u vidu i globalne razlike i nejednakosti koje su posledica različitog položaja nacionalnih država u svetskom sistemu. Za čitavu feminističku ideologiju, ovo se pokazuje kao veoma važno pitanje, jer se prioriteti političke borbe žena razvijenog i nerazvijenog dela sveta znatno razlikuju (upravo se ovaj problem javlja kao jedna od značajnih tački fragmentacije feminističkog pokreta). Žene se, dakle, formirajući svoje političke ciljeve, vode, kako određenim feminističkim idejama, tako i materijalnim uslovima svojih života.

Pitanje prisutnosti i oblika feminističke ideologije u političkim partijama u našoj zemlji⁴² treba posmatrati i u odnosu na njen specifičan položaj. Srbija, kao tranziciona zemlja („poluperiferija“), nalazi se „na pola puta“ između razvijenog i nerazvijenog dela sveta i stoga predstavlja specifičan sociokulturalni, politički i ekonomski kontekst. Taj kontekst će uticati, kako na modele participacije i reprezentacije žena u politici, tako i na „strukturalna i funkcionalna ograničenja sa kojima se žene suočavaju u individualnom i kolektivnom političkom delovanju.“ (Čičkarić L, 2009: 344). U odnosu na njega, formira se opšti obrazac isključenosti žena iz politike, koji se „ne može menjati prostim uvećanjem broja žena u političkim ustanovama“ (Čičkarić L, 2009: 345). Sve dok se ne uvaže strukturni uslovi političke reprezentacije žena u datom

⁴² Šire u Pajvančić, Marijana, Ravnopravnost polova – politički i ideološki kontekst u zborniku „Ideologija i političke stranke u Srbiji“, Fridrih Ebert Stiftung, Fakultet političkih nauka, Institut društvenih nauka, Beograd, 2007, str. 283 – 299.

kontekstu, pravljenje „prečica“ ka standardima razvijenih zemalja (centra) neće ispuniti postavljene ciljeve (Blagojević M, 2009).

Neka od obeležja političkih stranka u postkomunističkim zemljama, prema V. Goatiju su: ambivalentnost u pogledu dimenzijske levica/desnica; nastojanje da se u sopstvenom okviru obezbedi prostor za sve političke tendencije; heterogenost socijalne osnove; ideološki amalgam različitih programskih ideja; težnja da se politički protivnici etički definišu, itd. (Goati, V: 2008). Slično tome, M. Blagojević navodi: „Na poluperiferiji je svojevrsna neuređenost posledica stalnih promena. Moderni, premoderni i postmoderni elementi koegzistiraju u istom prostoru. To sve utiče i na stvaranje specifičnih rodnih režima u kojima je postignuto relativno visoko prisustvo žena u javnom prostoru u kombinaciji sa izrazito jakim ideologijama patrijarhata u privatnoj sferi, čime se dostiže maksimalno «ceđenje ženskih resursa», u cilju što bržeg dostizanja centra. Jednom rečju, rodni režimi na poluperiferiji su u funkciji osnovnog cilja poluperiferije – dostizanja centra“⁴³.

U odnosu na naš početni problem, može se, stoga, postaviti pitanje na koji način se feminizam „kombinuje“ sa ostalim političkim idejama i praksama u našem društvu, i kako se navedeni društveni problemi „prelamaju“ u pitanju političke reprezentacije žena.

Usled nedovoljno razvijene parlamentarne kulture i relativno kratkog perioda višestranačja, stranke su, takođe, pod uticajem „kulta ličnosti“, odnosno harizmatičnog vođe čiji autoritet predstavlja značajan deo legitimizacije čitavog političkog programa. To obično prati i visok stepen centralizacije stranke i netransparentne mehanizme nominacije kandidata i kandidatkinja. „Lideri, predsednici i članovi vrhovnih organa imaju neograničenu moć u pogledu izbora kandidata, što u velikoj meri zatvara vrata ženama i oduzima im mogućnost da napreduju u hijerarhiji“ (Čič-

⁴³ <http://www.womenngo.org.rs/sajt/sajt/saopstenja/marinablagovic.html>

karić L, 2009, 355). Stoga se, u ovakvim analizama, uvek u obzir moraju uzeti i stavovi i rodna senzibilisanost muškaraca u strankama, posebno stranačkih lidera. Položaj žena u strankama pod ovakvim okolnostima svakako dobija specifična obeležja koja je nužno istražiti u konkretnim situacijama.⁴⁴

U kontekstu analize feminističke ideologije u političkim strankama u Srbiji, ne treba zanemariti ni proces retradicionalizacije srpskog društva i obnovu njegove patrijarhalne strukture, što većinu feminističkih ideja čini „neprijateljskim“. Ovi procesi delom predstavljaju reakciju na globalizaciju i unifikaciju, odnosno svojevrsnu kontramodernizaciju (U. Bek). Kontramoderinizacija povlači za sobom mnoge posledice, među kojima i tzv. naturalizaciju feminiteta (Bek U, 2005). Ovaj termin označava pokušaj vraćanja (modernih društava) na tradicionalne društvene vrednosti putem obnavljanja idealja ženskosti. Obnovljene ideje o „prirodnim“ ženskim osobinama požrtvovanosti, brige⁴⁵, solidarnosti i o „prirodnom“ položaju žene u društvu („čuvarka porodice i domaćinstva“), postaju, tako, osnova učvršćivanja tradicionalnog poretku. Ovakav proces bi u kontekstu feminističke ideologije u Srbiji, mogao da znači dve stvari: otpor prema feminismu jednakosti zbog njegovih vrednosti, ali i otpora prema međunarodnim globalnim institucijama koje ga promovisu, i obnovu feminizma različitosti.

⁴⁴ Vidi: Rajačić Čapaković Jelica i Pajvančić Marijana *Žene u političkim strankama*, u zborniku „Političke stranke u Srbiji“, Fridrik Ebert Stiftung, Fakultet političkih nauka, Institut društvenih nauka, Beograd, 2005, str. 75 – 93.

⁴⁵ O društvenoj prirodi ženske brige vidi u: Blagojević, Marina „Brinem, dakle postojim: dekonstrukcija ženske brige“, u Blagojević M, *Mapiranje mizoginije u Srbiji: diskursi i prakse*, Kvinna Till Kvinna, Beograd, 2002, 591-603.

Iako to pitanje donekle prevazilazi temu ove studije, oblikovanje feminističke ideologije u političkim strankama u Srbiji bilo bi važno posmatrati i s obzirom na uticaj i delovanje feminističkih grupa i organizacija. Pozivajući se na istraživanje feminističkog pokreta u Srbiji nakon 2000-te, A. Milić kao jedan od ključnih problema navodi nedovoljnu saradnju političarki (funkcionerki) i žena na visokim društvenim položajima sa aktivistkinjama feminističkog pokreta, i njihovu distancu prema feminističkom pokretu u celini (Milić A, 2004). Ova napomena otvara važno pitanje generalnog nedostatka *dijaloga* u društvu, pa tako i onog koji se odnosi na komunikaciju između žena na različitim položajima. Bez uspostavljanja komunikacije i dijaloga u pravcu pronalaženja zajedničkih interesa i zajedničke „ženske platforme“, smisao političke participacije žena teško je ostvariv. Rečima L. Čičkarić: „Izostaje društveni dijalog u kome bi se razmatrali interesi i potrebe žena, i potom integrисали u proces planiranja političkih programa i ciljeva“ (Čičkarić L, 2009: 349).

Sve navedene teorijske napomene, bile su nužne kako bi se razumela feministička ideologija u političkim strankama u Srbiji. U radu su navedeni u glavnom strukturni, sociološki faktori koji na to utiču, a čija empirijska analiza u velikoj meri prevazilazi mogućnosti istraživanja prikazanog u ovoj studiji. Međutim, ovi faktori nisu jedini jer je položaj žena u strankama i pod uticajem materijalnih uslova života političarki, ali i njihovih individualno psiholoških karakteristika i strategija. Zato, bez empirijskog utvrđivanja konkretnog stanja u strankama, nije moguće precizno utvrditi ove probleme, ni dati određene preporuke za njihovo rešavanje.

Ana Pajvančić

Literatura

1. Beck, Ulrich, *The Reinvention of Politics: Rethinking Modernity in Global Social Order*, Polity Press, 2005.
2. Blagojević, Marina. „Brinem, dakle postojim: dekonstrukcija ženske brige“, u Blagojević M, *Mapiranje mizoginije u Srbiji: diskursi i prakse*, Kvinna Till Kvinna, Beograd, 2002, 591- 603.
3. Blagojević, Marina, *Knowledge Production at the Semiperiphery: A Gender Perspective*, Institut za kriminološka i socio-loška istraživanja, Beograd, 2009.
4. Caul, Miki, Women's Representation in Parliament. The Role of Political Parties, *Party Politics* (5) 1: 79-98. 1999.
5. Dokmanović, Mirjana, Ekonomski globalizacija i paradoksi, *Časopis za političku teoriju i istraživanja globalizacije, razvoja i rodnosti*, 2003, <http://www.globalizacija.com>.
6. Goati, Vladimir, *Političke partije i partijski sistemi*, Fakultet političkih nauka Podgorica, Podgorica, 2008.
7. Hejvud, Endru, *Političke ideologije*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2005, str. 12.
8. Milić, Andelka, Ženski pokret u Srbiji i Crnoj Gori u novom milenijumu: Sociološka studija ženskih grupa, *Feminist Review*, No. 76, 2004.
9. Markov, Slobodanka, *Pravo glasa žena*, Centar za slobodne izbore i demokratiju, Beograd, 2001.
10. Mršević, Zorica, *Ženska prava u međunarodnom pravu*, Helsinski parlament građana, Udružene žene, Banja Luka 2000.
11. Mršević, Zorica, *Ka demokratskom društvu – sistem izbornih kvota*, Institut društvenih nauka, Beograd, 2007, posebno str. 218 – 231.

12. Pajvančić, Marijana, *Ravnopravnost polova – politički i ideološki kontekst* u Zborniku „Ideologija i političke stranke u Srbiji“, Fridrih Ebert Stiftung, Fakultet političkih nauka, Institut društvenih nauka, Beograd, 2007, str. 283 – 299.
13. Pajvančić, Marijana, *Biračko pravo žena*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, 1997, Vol. XXXI, No. 1-3, str. 27- 37.
14. Rajačić Čapaković Jelica i Pajvančić Marijana, *Žene u političkim strankama*, u Zborniku „Političke stranke u Srbiji“, Fridrih Ebert Stiftung, Fakultet političkih nauka, Institut društvenih nauka, Beograd, 2005, str. 75 – 93.
15. Zbornik *Pet godina posle*, Pokrajinski zavod za ravnopravnost polova, Novi Sad, 2006.
16. Čičkarić, Lilijana, Politička participacija i reprezentacija žena u zemljama postsocijalističke Evope, *Sociološki pregled*, br. 3, 2009, 343-361.
17. <http://www.womenngo.org.rs/sajt/sajt/saopstenja/marinablagojevic.html>

Opis i ciljevi istraživanja

Kapaciteti političkih stranaka u Vojvodini za ostvarivanje rodne ravnopravnosti

Istraživanje u sklopu projekta „Kapaciteti stranaka za ostvarivanje rodne ravnopravnosti“ sprovedeno je u periodu od marta do decembra 2009. godine. Osnovni cilj istraživanja bio je utvrđivanje kapaciteta političkih stranaka u Vojvodini za ostvarivanje rodne ravnopravnosti, kako unutar samih stranaka, tako i u okviru njihovog generalnog političkog delovanja. Ovaj osnovni cilj, operaciona- lizovan je kroz nekoliko posebnih istraživačkih ciljeva, a to su:

- Analiza zastupljenosti koncepta rodne ravnopravnosti u normativnim aktima političkih stranaka
- Procena stepena i oblika rodne senzibilisanosti članica i članova političkih stranaka
- Procena položaja žena u političkim strankama
- Analiza političkih preferencija članica stranaka
- Analiza „faktora uspešnosti“ visokih funkcijonerkki

Prvi posebni cilj istraživanja podrazumevao je analizu sekundarnih podataka programa i statuta ispitivanih stranaka. Ostali ciljevi ostvareni su primarnim istraživanjem koje se sastojalo iz dva dela: kvantitativnog (anketnog) i kvalitativnog (putem intervjuja).

Učešće žena u vlasti u Srbiji i Vojvodini

U Srbiji su kvote za manje zastupljeni pol u politici, kroz amandmane na zakone o izborima za sve nivoe, uvedene 2002. odnosno 2004. godine, i rezultirale su povećanjem broja žena u parlamentima. Institucionalni mehanizmi, na svim nivoima vlasti počeli su da se formiraju iste godine, prvo u Vojvodini a zatim i na republičkom i lokalnom nivou. Na nivou pokrajine Vojvodine usvojena je Deklaracija o ravnopravnosti polova i Odluka o ravnopravnosti polova Skupštine AP Vojvodine.

U protekloj predizbornoj kampanji dominirala su „velika“ politička pitanja kao što su ulazak Srbije u Evropsku Uniju, status Kosova i ekonomija. U aktuelnom političkom trenutku dominantna tema je svetska ekomska kriza, novi grip, statut i autonomija Vojvodine i usled aktuelnih događaja pitanja manjinskih grupa.

Na proteklim izborima najviše mandata u parlamentu Srbije, ali i APV, osvojila je koalicija na čelu sa Demokratskom Strankom (DS), koja je u kampanji pitanja rodne ravnopravnosti dovodila u vezu sa evropskim vrednostima i evropskim integracijama Srbije, i u fokusu kampanje je bio lider stranke, aktuelni predsednik republike.

Za izbore u pokrajinski parlament su na snazi kvote za manje zastupljeni pol, ali samo za onaj deo poslanika koji se bira proporcionalnim sistemom, gde se može i tražiti objašnjenje zašto je žena manje u pokrajinskom nego u republičkom parlamentu.

Izborni sistem za pokrajinski parlament je mešoviti što znači da se polovina poslanika bira većinskim, a polovina proporcionalnim izbornim sistemom. Kvote su primenjene samo na drugi, proporcionalni sistem. Posle značajnog porasta broja žena u pokrajinskom parlamentu od 2003. do 2007, sa 6,7% na 19,7%, posle poslednjih izbora zastupljenost žena je opala na 14,16% odnosno 17 od 120 poslanika su žene. Nakon podele poslaničke grupe Srpske demokratske stranke u parlamentu Srbije, žene su bile predstavljene u 15 od 120 poslanika.

ske radikalne stranke iz koje se izdvojila poslanička grupa Napred Srbija, došlo je i do izmena u strukturi poslaničkih grupa.

U Vladi Vojvodine ima 4 sekretarke⁴⁶ i 13 sekretara. U pret-hodnom sastavu bilo je 16 sekretara i 2 sekretarke. Na raspodelu mesta u izvršnoj vlasti pokrajine takođe nema primene bilo koje vrste kvota.

Najviše žena u pokrajinskom parlamentu ima poslanička grupa Srpske radikalne stranke, i ovaj udio je čak i procentualno veći.

Broj žena u poslaničkim grupama u parlamentu APV

Stranka/poslanička grupa	Ukupno Poslanička/ka	Žene u parlamenu	%	Predsednik/predsednica poslaničke grupe
ZES (DS,G17, SPO)	64	7	10,9	Muško
DSS (Nova Srbija)	4	1	25	Muško
Mađarska koalicija	8	1	12,5	Muško
LSV	3	2	66,6	Muško
NS	5	1	20	Muško
SPS (PUPS)	6	1	16,6	Muško
SRS	13	4	30,7	Muško
UKUPNO	120	17	14,2	Muško

<http://www.vojvodina.gov.rs/index.php>

15.mart 2010

Predsednik Skupštine APV je muškarac, a 2 od 3 potpredsednička mesta zauzimaju žene.

⁴⁶ Pri formiranju Vlade Vojvodine je bilo 5 sekretarki i 13 sekretara, od čega su dve bilo potpredsednice Vlade. Ostavkom Ivane Dulić Marković ovaj broj je pao na 4 sekretarke i na 1 potpredsednicu.

Istraživanje koje je sproveo GTF – Gender Task Force (koji deluje u okviru Pakta za stabilnost Jugoistočne Evrope) identifikovano je da stranke ne prepoznaju značaj ženskog biračkog tela (iako je zbog tendencije ka apstinenciji ovaj deo biračkog tela značajan rezervoar glasova), mali deo žena u članstvu stranaka i zahtev za učešćem žena u strankama je načelno prihvачen. U svim partijama postoje formalno uspostavljeni forumi žena ili neki drugi vidovi ženskog organizovanja, ali se aktivnosti ovih organizacija u strankama razlikuju.

Kao najveće prepreke za povećanje participacije žena u politici predstavnici stranaka i nevladinih organizacija ocenjuju kulturni obrazac, nepovoljnu ekonomsku situaciju, nedostatak političke volje kao i pasivnost i nedovoljnu osnaženost političarki i žena na mestima odlučivanja.

Kada su u pitanju političke stranke u Srbiji, stav o potrebi uspostavljanja ravnopravne javne sfere i povećanje učešća žena u politici je prihvачen iako se sadržaj odredbi, njihovo postojanje kao i način na koji je rodna ravnopravnost definisana razlikuju od stranke do stranke. Najveći podsticaj svakako dolazi iz „malih“ levo orijentisanih partija, a ovu tendenciju su identifikovali i Matland i Stadler kao „načelo imitacije“. Ova tendencija znači da velike stranke nastoje da prihvate principe rodne ravnopravnosti kako bi bile konkurentnije malim partijama koje na ovo skreću pažnju javnosti, čime se zapravo ovaj princip uvodi u politike, programe i regulative većine stranaka.

Zakon o ravnopravnosti polova je skoro usvojen, u decembru 2009. godine. Strategija za unapređenje položaja žena usvojena je u februaru 2008. godine i u njoj se predviđaju posebne mere za postizanje rodne ravnopravnosti u politici i predstavničkim telima. Ipak, nedostatak političke volje uslovio je da ovi dokumenti budu usvojeni tek prošle godine, iako su mehanizmi i sistem kvota na primer usvojeni znatno ranije.

Formalna participacija žena i institucionalizacija rodne ravnopravnosti u strankama u Vojvodini

Uzorak za ovo istraživanje čini parlamentarne stranke u Vojvodini, od čega se samo nekoliko stranaka može smatrati „vojvodanskim“ u pogledu sedišta, većine članstva, programske orijentacije, teritorijalne raspodele opštinskih odbora i sl. Ostale partije deluju na teritoriji čitave Republike Srbije, odnosno nisu regionalne partije.

Odnos političkih stranaka prema rodnoj ravnopravnosti vidljiv je iz unutarpartijskih dokumenata, programa i platformi, broja žena u strukturama stranke i na značajnim pozicijama, postojanju i načinu delovanja organizacije žena unutar stranke, postojanje mera za intenziviranje participacije žena. Osim toga, na uticaj određene stranke i njenih članica na javne politike i mogućnost da doprinesu povećanju učešća i osnaživanju žena u politici oblikuje i odnos prema rodnoj ravnopravnosti, ulozi žena u politici i aktivnostima koje se sa tim u vezi preuzimaju.

Stranke ne vode rodno senzitivnu statistiku i nemaju razvijene indikatore za praćenje ostvarenih rezultata kada je u pitanju rodna ravnopravnost. Podaci do kojih smo uspele da dođemo pokazuju nisku zastupljenost žena u telima političkih partija.

	žene	muškarci	žene %
DS			
Predsednik/predsednica	0	1	0
Potpredsednik/potpredsednica	1	4	20
Predsedništvo	5	28	20,3
Izvršni odbor	5	18	
Upravni odbor – stalni sastav	8	40	
Članstvo	61,668	101,377	34%

	žene	muškarci	žene %
SRS			
Predsednik/predsednica	0	1	0
Potpredsednik/potpredsednica	-	-	-
Predsedništvo	-	-	-
Izvršni odbor	-	-	-
Članstvo	-	-	-
DSS			
Predsednik/predsednica	0	1	0
Potpredsednik/potpredsednica	1	7	
Predsedništvo	-	-	-
Izvršni odbor	0	17	0
Upravni odbor	21	159	11,7
Članstvo	-	-	-
LDP			
Predsednik/predsednica	0	1	0
Potpredsednik/potpredsednica	2	2	50
Predsedništvo	5	40	11,1
Izvršni odbor	-	-	-
Članstvo	-	-	-
G17 plus			
Predsednik/predsednica	0	1	0
Potpredsednik/potpredsednica	2	1	66,7
Predsedništvo	5	7	41,7
Izvršni odbor	3	27	10
Članstvo	-	-	41%

	žene	muškarci	žene %
SPS			
Predsednik/predsednica	0	1	0
Potpredsednik/potpredsednica	0	1	0
Predsedništvo	-	-	-
Izvršni odbor	3	35	7,9
Izvršni odbor Predsednik/ predsednica	0	1	0
Predsednik/predsednica glavnog odbora	1	3	20
Članstvo	--	-	-
LSV			
Predsednik/predsednica	0	1	0
Potpredsednik/potpredsednica	1	2	33
Predsedništvo	2	6	33
Izvršni odbor	6	9	40
Izvršni odbor Predsednik/ predsednica	0	1	0
Predsednik/predsednica glavnog odbora	0	1	-
Članstvo	--	-	-

Izvori⁴⁷: Internet stranice političkih stranaka

<http://www.ds.org.rs>; <http://www.srs.org.rs/>;
<http://www.dss.org.rs/>; <http://www.ldp.org.rs/>;
<http://www.g17plus.org.rs/english/>; <http://www.sps.org.rs/cms/>
<http://www.lsv.org>

⁴⁷ Napomena: S obzirom na to da stranke ne vode rodno senzitivnu statistiku, niti redovno ažuriraju podatke o zastupljenosti žena u stranačkim organima, podaci su se možda izmenili u poslednjih 6 meseci. Do podataka smo došli na osnovu spiskova članova i članica stranačkih organa objavljenih na sajтовima.

Unutarpartijski dokumenti i rodna ravnopravnost

Kada je u pitanju rodna ravnopravnost, najkvalitetnija rešenja je u okviru programa i statuta obezbedila Socijalno Demokratska Unija (koja je sada u sastavu Liberalno demokratske partije) i Liga socijaldemokrata Vojvodine, ali tek u novim izmenama statuta iz 2009⁴⁸. Neke stranke su prepoznale značaj ženskog biračkog tela, ali su ženama pristupale na različite načine, što odgovara generalnoj ideološkoj platformi stranaka. Postoje vidljive razlike u odnosu prema rodnoj ravnopravnosti između levo orjentisanih i partija centra u odnosu na one desno orjentisane sa nacionalnim predznakom. Osim toga, ove prve se snažno zalažu za pristupanje Srbije EU i ovo je zapravo način na koji rodna ravnopravnost ulazi u programe i kampanje kroz „mala vrata“, odnosno dovodi se u direktnu vezu sa evropskim integracijama i vrednostima. „Dovođenje u vezu rodne ravnopravnosti i integracije Srbije u Evropsku uniju može biti činjenica koja će opredeliti partije za glasnije i jače zagovaranje pariteta, pa možda i uvodenje unutarpartijskih kvota. Tome u prilog govori i činjenica da patrije koje su postale deo partijskih internacionala (DS, G17+ i LDP) glasnije od drugih zagovaraju rodnu ravnopravnost.“ (Baćanović V, 2009:51). Iako ih je bilo 30% na listama (što je posledica izbornog zakonodavstva a ne unutarpartijskih mehanizama i odluka), one nisu zauzele taj procenat mesta u parlamentu i izvršnoj vlasti. Ovo ukazuje na nesaglasnost koja postoji između

⁴⁸ Iz intervjuja sa predstvincima Lige Socijaldemokrata Vojvodine saznali smo da je ovakva institucionalizacija pitanja rodne ravnopravnosti usledila nakon praktičnog rada na povećanju učešća žena u politici, odnosno da je primenjen pristup „odozdo ka gore“. Ovakav pristup je jedna od mogućih strategija stranaka a o tome će više biti reči dalje u izveštaju.

formalnog odnosa partija prema ženama u politici i realne raspodele političke moći, koja posebno može da dođe do izražaja u najavljenim izmenama izbornog zakona za lokalni nivo, po kome će se predstavnici vlasti birati većinskim sistemom koji je veoma nepovoljan za žene i koji je veoma zahtevan kada su u pitanju kvote i druge afirmativne akcije. Iako je u poslednjoj kampanji (2008) pitanje položaja žena bilo zastupljenije nego ranije i neke stranke su čak otvoreno pozivale žene da glasaju (DS), žene kandidatkinje su bile nevidljive u kampanji a žensko biračko telo ne previše prepoznato kao ciljna grupa.

Na osnovu ovog dela analize nameće se zaključak da je napredovanje žena unutar stranaka i zauzimanje značajnijih pozicija posledica različitih kriterijuma koji nisu formalizovani i institucionalizovani.

Unutrašnje mehanizme za rodnu ravnopravnost ima samo nekoliko stranaka i to prvenstveno u vidu „mekih“⁴⁹ kvota za izbor žena u unutrašnje organe stranaka, statute pisane rodno senzitivnim jezikom, rodnu ravnopravnost u okviru programskih platfor-

⁴⁹ U upotrebi su različite vrste kvota u zavisnosti od toga da li su deo izborne ili neke druge zakonske regulative ili su „dobrovoljne“ (unutar)partijske kvote, zatim u zavisnosti od toga u kojoj fazi izbornog procesa se primenjuju, za koja tela se primenjuju, kako su tehnički definisane. Osim toga, uvodi se još jedna podela na tzv. meke i tvrde kvote koja označava razliku u stepenu obaveznosti kvota odnosno načinu na koji je definisana poželjnost učešća određenog broja žena u predstavničkim telima. Meke kvote su one koje usvajaju vlade ili političke partije u formi postavljenih ciljeva, preporuka i smernica za povećanje učešća žena na mestima odlučivanja, ali nije nužno definisan način na koji će se taj cilj ostvariti, niti sankcija u slučaju nepoštovanja primene kvota. Tvrde kvote sve ovo propisuju, ali ne moraju nužno biti deo zakonske regulative ili pravnog sistema određene države. Mogu biti i unutarpartijske, kako za stranačke organe tako i za kandidovanje članova/ca strane na izborima.

mi i odbore za rodnu ravnopravnost. U programskim platformama je rodna ravnopravnost posebno istaknuta, najčešće kada su u pitanju ekonomski položaj, nasilje u porodici i žensko zdravlje.

G17+ – Statut ove stranke je pisan rodnosenzitivnim jezikom, predviđeno je učešće predsednice ženske mreže u pokrajinskom odboru, kao i predstavnika/-ca omladinske mreže koji takođe učestvuju u glavnom odboru, prisustvuju sednicama predsedništva bez prava glasa. Ipak, iako je Statutom definisano da sekretarijat stranke vodi evidenciju o članstvu, rodno-senzitivna statistika unutar stranke nije predviđena ni obavezna niti ima unutarpartijskih kvota za organe stranke; Članom 49. Statuta definisano je organizovanje Ženske mreže, čiji dokumenti i informacije o radu nisu dostupni putem interneta.

DSS – Statutom je definisan način izbora članova u odbore stranke, ali uvažavanjem teritorijalnog principa i obezbeđivanjem učešća predstavnika omladine, ali se žene ili rodna ravnopravnost nigde ne spominju. Ova stranka nema predviđeno osnivanje ženske organizacije u stranci, što je često preduslov za ulazak predstavnica istih u druge organe stranke.

LDP – Dokumenti ove stranke su napisani rodno senzitivnim jezikom i u preambuli se napominje da se stranka zalaže za ravnopravnost svih građana bez obzira na polnu i drugu pripadnost. U Članu 17. se napominje da će se pri konstituisanju organa stranke voditi računa o ravnomernoj zastupljenosti polova, ali nema preciznih mera kojima će se to obezbediti. Glavni odbor određuje kvotu za zastupljenost žena i mladih u opštinskim organima i isto tako nisu jasni kriterijumi na osnovu kojih će kvota biti određena. Postojanje Foruma žena predviđeno je Članom 49.

LSV – Iako statut nije pisan rodno senzitivnim jezikom stoji napomena da se formulacije odnose i na muškarce i na žene – na

primer: „građanke i građani u daljem tekstu građani“. Statutom se garantuje ulazak predstavnica Foruma žena u organe stranke i predsednice Foruma žena u glavni odbor i predsedništvo stranke. Statutom je predviđeno formiranje Saveta za pitanja ravnopravnosti polova, kao stručnog tela i Foruma žena. Glavni odbor odlučuje o učešću stranke na izborima i kandidovanju članova i članica stranke.

DS – Afirmacija ravnopravnosti polova je u Statutu ove stranke navedena kao jedno od programskega načela, a dokument je pisan rodno senzitivnim jezikom. Član 43. predviđa da bar jedno potpredsedničko mesto bude za manje zastupljeni pol; kao i u većini stranaka predstavnice organizacije žena ulaze u predsedništvo stranke. Član 60. uređuje postojanje Foruma žena.

SPS – U Statutu ove stranke, koja je pretrpela značajne promene rukovodstva i politike poslednjih nekoliko godina i samo određena je kao stranka levice, zaštita položaja porodice i ravnopravnosti polova navodi se kao jedna od vrednosti za koju se stranka zalaže, odnosno rodna ravnopravnost i položaj žena nije odvojen od porodičnog života. Nema posebnih mera niti unutarstranačkih kvota i ova partija u parlamentima ima najmanje ženskih predstavnica iako one zauzimaju značajna mesta u parlamentima (predsednica parlamenta Srbije je ujedno i jedina poslanica ove stranke i potpredsednica pokrajinske skupštine je jedina poslanica ove stranke).

U dokumentima SRS i SNS se nigde ne spominju žene, rodna ravnopravnost ili manje zastupljeni pol. Zanimljivo je da su ovo jedine stranke čijim je Statutom definisana Slava stranke i himna.

Za razliku od statuta, programi i programske platforme, stranaka se po formi, obimu, strukturi i sadržaju međusobno

razlikuju. U okviru programa samo tri od posmatranih stranaka imaju ženska prava, položaj žena ili rodnu ravnopravnost kao programske ciljeve i aktivnosti.

Liga socijaldemokrata Vojvodine ima posebnu celinu programa (tačka 12) posvećenu ženama – „Ženska snaga Vojvodine“, što je slogan Forum-a žena. Tu su prvenstveno izlistani problemi sa kojima se žene suočavaju, koje ova stranka prepoznaje kao značajne i one promene za koje se ova stranka zalaže u cilju poboljšanja položaja žena. Osim više žena u politici i na mestima odlučivanja, to su i žensko zdravlje, zaštita trudnica i porodilja, ekonomsko osnaživanje, rodno senzitivni jezik, suzbijanje nasilja u porodici. Rodna ravnopravnost je postavljena u kontekst ljudskih prava, razvoja socijalnih mera i socijalne politike, uspostavljanja pravednijeg društva.

G17+, kao stranka koja svoju politiku gradi oko zalaganja za uspostavljanje liberalne tržišne ekonomije sa minimalnim ulogom države i stranka koja se zalaže za integraciju Srbije u EU i ovo navodi kao strateški cilj, program je koncipirala po tematskim oblastima, čiji je najveći deo usmeren na ekonomiju i ekonomsku politiku, te se zahtevaju reforme različitih segmenata uprave. Jedna od oblasti su i prava žena odnosno postavljeni cilj unapređenje i zaštita prava i položaja žena, prvenstveno u oblasti ekonomije, politike i nasilja u porodici.

Liberalno demokratska partija ističe svoju opredeljenost za poštovanje i unapređenje ljudskih prava odnosno prava marginalizovanih grupa. U programu se naglašava spremnost za delovanje u pravcu poboljšanja položaja žena, posebno ekonomskog položaja žena. Program ove stranke, za razliku od prethodno navedenih, nije formulisan kao akcioni plan ili strateški dokument, te ne sadrži ocene i podatke o postojećem stanju, predviđenim akcijama i očekivanim rezultatima.

Demokratska stranka takođe nema program koncipiran kao akcioni plan, već kao političku deklaraciju i izjavu o vrednostima za koje se stranka zalaže. Osim Statuta, dokumenti koji se odnose na žene su oni doneti od strane Foruma žena i neki politički dokumenti kao što je Deklaracija o suzbijanju nasilja u porodici. Ova deklaracija je predložena Skupšini Srbije tokom predizborne kampanje 2007.godine i nakon toga nije bila tema koja je privlačila pažnju javnosti ili koju su predstavnici ove stranke posebno isticali.

Savez vojvođanskih Mađara ni u programu ni u Statutu nema odredbe koje se odnose na žena, a ova stranka svoju politiku, očekivano, osim na uspostavljanju građanskog društva u Srbiji, bazira na položaju Vojvodine i zaštiti i unapređenju položaja Mađara u Vojvodini i Srbiji.

Ostale stranke nemaju istaknute probleme žena ili zalaganje za rodnu ravnopravnost kao programski cilj (osim onih navedenih u statutima).

Organizovanje i osnaživanje žena unutar stranaka

Forumi žena, kao dobrovoljne, unutarpartijske organizacije žena su višestruko značajne za žene u strankama. Važan su pokazatelj položaja žena unutar stranaka i faktički preduslov za njihovo osnaživanje, ostvarivanje saradnje sa drugim institucijama i organizacijama, olakšavajuća okolnost pri umrežavanju žena iz političkih stranaka. U pomenutom istraživanje GTF, čije rezultati je predstavila Marijana Pajvančić (2007) navode se kriterijumi po kojima se može sagledati položaj žena u strankama na osnovu pozicije i značaja koje imaju organizacije žena (ženske mreže, forumi i sl.); „O tome posebno govori: (ne)postojanje posebnog

oblika organizovanja žena u stranci, struktura članstva u ovim organizacijama, način izbora liderke koja vodi organizaciju žena, program i sadržaj rada, veza sa drugim organima stranke, budžet organizacije žena, saradnja sa NVO, sindikatima, vladinim telima za ravnopravnost polova i dr.“ (Pajvančić M, 2007:295)⁵⁰.

Ranije je navedeno koje od posmatranih stranaka imaju formalne organizacije žene a koje ne, a iz dokumenata je vidljivo da su ove organizacije ključne za obezbeđivanje učešća žena u drugim telima stranaka, gde se mesto garantuje za predstavnici/predstavnice ženskih organizacija, a da tamo gde nema ženske mreže, nema ni načina da žene budu zastupljene. Program i sadržaj rada je retko transparentan i institucionalizovan, i samo nekoliko ženskih organizacija imaju dokumente i deklaracije o svom delovanju, kao što su formulisani strateški ciljevi, aktioni planovi, izjave i deklaracije. Ovakve dokumente imaju organizacije žena u okviru Lige socijaldemokrata Vojvodine i Forum žena demokratske stranke. U obe stranke se ističu problemi sa kojima se žene suočavaju, izlistane su najznačajnije oblasti u okviru kojih je potrebno delovati na poboljšanju položaja žena i napominju se zadaci organizacija usmereni na samu stranku i njene članice, kao što je politička edukacija žena i saradnja sa drugim međunarodnim i domaćim telima i organizacijama. Žene u Demokratskoj stranci su više usmerene na politička pitanja u užem smislu i podizanje kapaciteta sopstvene stranke, dok su članice LSV više usmerene na socijalna pitanja i pitanja socijalne pravde, kao i humanitarne aktivnosti i aktivnosti koje će imati odjeka u široj javnosti, odnosno na komunikaciju i saradnju sa građankama i građanima, posebno na lokalnom nivou.

O unutrašnjem funkcionisanju Foruma žena i odnosima sa ostalim organima stranaka prikupljeni su primarni empirijski po-

⁵⁰ U istom tekstu navedeni su rezultati istraživanja o položaju organizacija žena u strankama u jugoistočnoj Evropi.

daci, prikazani dalje u izveštaju, a ovde ćemo se zadržati na saradnji koje organizacije žena ostvaruju sa drugim organizacijama – međunarodnim i domaćim NVO, strankama i vladinim telima, odnosno koje su mere preduzete za osnaživanje žena članica stranaka. Pokazalo se da su Forumi žena značajni i za ovu vrstu saradnje, aktivnosti i programa, odnosno da one stranke u kojima nema organizacije žene ni ne rade aktivno na podizanju kapaciteta i osnaživanju žena političarki.

Međunarodne organizacije koje deluju na teritoriji Srbije, kao što su agencije Ujedinjenih nacija (UNIFEM, UNDP), zatim OSCE, NDI, GTF usmerene su na podizanje kapaciteta, izgradnji institucija i pravnog okvira, edukaciju žena političarki i članstva političkih partija uopšte, sprovođenje studija i istraživanja i indirektno pomažu projekte drugih domaćih institucija i organizacija koji za cilj imaju ne samo osnaživanje žena, već i izgradnju civilnog društva u Srbiji.

NDI sarađuje sa strankama pojedinačno – organizacijom obuka za njihovo članstvo, ali i sa članstvom različitih stranaka kada su u pitanju određene teme. Ovo je najčešći slučaj kada je u pitanju politička edukacija žena političarki. Ova organizacija sarađuje s svim strankama osim SRS, dok je SNS – formirana izdvajanjem iz ove stranke, pokazala interesovanje za saradnju sa ovom i drugim organizacijama. Kao glavne prepreke za žene u politici, u okviru rada NDI sa političkim strankama, prepoznate su: nedostatak edukacije, političke podrške unutar stranaka ali i među samim ženama, zatim nedovoljna konkurentnost rođno senzibilisanih žena za preovlađujuća politička pitanja, čija je dominacija takođe nepovoljna za pitanja ženskih prava uopšte.

Domaće nevladine organizacije koje sarađuju sa političkim strankama mogu se svrstati u nekoliko kategorija u zavisnosti od nivoa delovanja i primarne ciljne grupe: organizacije koje deluju na nacionalnom nivou i specijalizovane su za ženska ljudska prava,

političku edukaciju i osnaživanje žena u politici; zatim organizacije na lokalnom i regionalnom nivou koje u okviru svog delovanja sprovode i programe za političarke i žene na mestima odlučivanja, a najčešće implementiraju neke nacionalne ili globalne programe; i organizacije koje su usmerene generalno na saradnju sa političkim partijama i čiji je cilj delovanja izgradnja civilnog društva, pa realizuju i programe za žene političarke. Važan program koji svakako treba spomenuti, a koji je rezultat saradnje domaćih i međunarodnih organizacija, koji je dao značajne rezultate je program „Žene to mogu“. Stranke retko razvijaju svoje sopstvene edukativne centre koji bi bili namenjeni isključivo njihovom članstvu, ali je jedan od primera svakako ovakav centar Demokratske stranke, koji ima i najtešnju saradnju sa ostalim organizacijama i gde su ove aktivnosti formalizovane i kontinuirane.

Ovi programi su najčešće usmereni ka ženama u predizbornim periodima, kako bi se one pripremile za izborne aktivnosti a ređe se radi sa ženama na mestima odlučivanja. Isto ako, saradnju sa ovim organizacijama održavaju žene iz stranaka određene političke orientacije dok je kod drugih to slabije zastupljeno. Programi koji su orijentirani na pitanja rodne ravnopravnosti, rodnog osvećivanja i rodno osetljivih politika su gotovo uvek namenjeni ženama, odnosno muškarcima, a posebno lideri su izuzeti iz njih. Postoji velika potreba za radom sa liderima, kako bi se obezbedila podrška ženama. Žene koje su edukovane i koje imaju znanja i veštine često ostaju na marginama stranaka odnosno njihove pozicije u politici ostaju nepovoljne. Važno je raditi paralelno sa ženama u strankama i sa ženama koje su na javnim funkcijama, čime bi se jačale i mreže među njima.

Postoji disproporcija u edukativnom radu za osnaživanje žena za bavljenjem politikom „uopšte“ i onim segmentom koji bi bio usmeren na zastupanje ženskih interesa i samostalnost u kreiranju politika. Zato se događa da žene koje zauzmu mes-

ta odlučivanja retko iskazuju prepoznavanje i interes za rodna pitanja i probleme žena. Međupartijski dijalog i saradnja žena je na veoma niskom nivou. Žene međusobno sarađuju na unutarpartijskom nivou ili u predizbornim procesima. Kreiranje ženskih mreža i razvijanje šire platforme za saradnju svakako je veoma značajno za poboljšanje pozicija žena u politici.

Nedostaju pouzdani indikatori i podaci razvrstani po polu, koji bi omogućili praćenje rezultata i promena.

Kada su u pitanju vladina i druga tela, odnosno mehanizmi za rodnu ravnopravnost na pokajinskom i lokalnom nivou, saradnja sa strankama direktno je veoma retka, dok je sa pojedinim političarkama i mrežama nešto učestalija. Na lokalnom nivou, mehanizmi po sebi nisu dovoljno osnaženi i njihovi kapaciteti su nerazvijeni, dok na pokrajinskom nivou u fokus institucija sve više ulaze pitanja nasilja nad ženama i ekonomskog osnaživanja odnosno zapošljavanja, kao i zaštita ranjivih grupa žena. Očekivani oblici saradnje bi svakako bili oni između institucija i žena na javnim funkcijama kao i onih koje zauzimaju pozicije u samim mehanizmima prvenstveno pri zakonodavnoj vlasti. Time bi se obezbedila politička volja za sprovođenje nadležnosti i korišćenje kapaciteta mehanizama u punoj meri.

Kampanje za podizanje javne svesti i jačanje poverenja u žene liderke su najčešće tokom predizbornih perioda, iako neke organizacije aktivno rade na tome, ali nedovoljno sarađuju sa političarkama iz stranaka. Odnos stranaka prema ženama u kampanjama ovde nije centralna tema, ali je važno pomenuti način na koji stranke promovišu svoje kandidatkinje. Istraživanje iz 2008. o prezentaciji političarki u kampanji pokazalo je da su žene na primer prisutnije u lokalnim medijima, jer je ženama u lokalnim zajednicama lakše da se „probiju“ do medija, a i teme kao briga o deci, starima, infrastruktura o kojima žene govore su važne na lokalnom nivou. Isto istraživanja je pokazalo da se žene

u medijima najčešće pojavljuju kao predstavnice stranaka i ne govore u svoje lično ime niti su njihovi kvaliteti i veštine u prvom planu. Ono što je iz perspektive centralne teme ovog rada važno jeste to da su se stranke pokazale kao ključni selektori i kreatori medijskih poruka u kampanji, a da su mediji bili pasivni kanali, što znači da o vidljivosti svojih kandidatkinja i dalje dominantno odlučuju političke stranke (Baćanović V, 2008).

Prepoznavanje može biti posebno značajna tema u Vojvodini kada su u pitanju žene pripadnice manjinskih stranaka, ili žene pripadnice nacionalnih manjina angažovane u većinskim strankama. Njihovo uključivanje u politiku, a zatim i puna participacija u javnoj sferi, može biti određena i političkim prioritetima i delovanjem manjinskih stranaka. Ovo bi svakako bila tema vredna zasebnog istraživanja, posebno u vezi sa predstojećim izborima za Nacionalne savete manjina⁵¹.

U širem kontekstu medijska nevidljivost žena je posledica i same prirode funkcionisanja medija tokom predizbornih kampanja ali i odraz društvene nevidljivosti, neprepoznavanja (o kome posebno govorи Nensi Frejzer u svojim radovima) i svakako dubljih društvenih faktora. U empirijskom istraživanju koje u nastavku sledi, identifikovane su različite strategije stranaka ali se uočio i značaj ulaganja i izgradnje žena liderki, na čije bi postojeće znanje i profesionalne kompetencije bilo „nadograđeno“ pitanje rodne ravноправности.

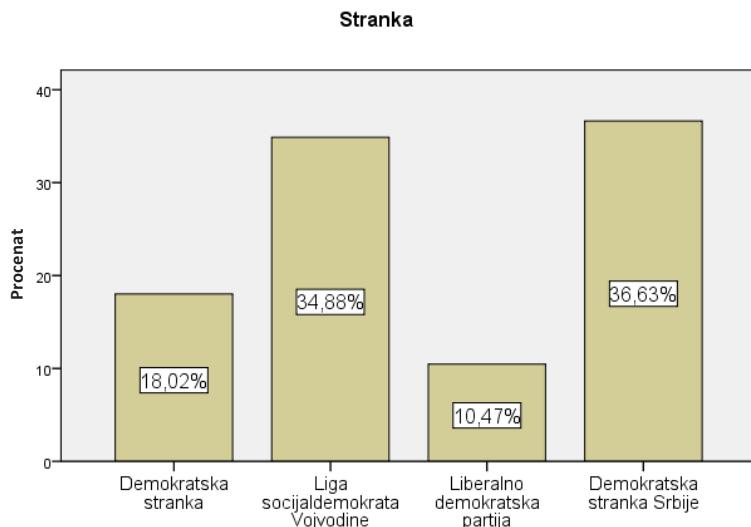
⁵¹ Šire o medijskoj prezentaciji i pozicijama u javnoj sferi uslovjenim rodnim i nacionalnim identitetima kao osnove za višestruku nepovoljan položaj videti u Baćanović Višnja, „Medijska reprezentacija žena pripadnica nacionalnih manjina u medijima u Vojvodini“, *The Bridges of Media Education*, 2009.

Članice političkih stranaka u Vojvodini – rezultati anketnog istraživanja

U anketnom delu istraživanja, korišćen je kombinovani uzorak. U uzorku su, u prvom koraku, izabrane parlamentarne političke stranke (koje su u tom trenutku bile zastupljene u sastavu Skupštine AP Vojvodine). S obzirom na praktične probleme u realizaciji anketnog dela istraživanja i nemogućnosti obuhvatanja svih političkih stranaka koje su metodološki određene, kriterijum izbora stranaka je izmenjen i u uzorku su se našle sledeće stranke: Demokratska stranka (DS), Liga socijaldemokrata Vojvodine (LSV), Liberalno-demokratska stranka (LDP) i Demokratska stranka Srbije (DSS). U narednom koraku, u uzorak su s obzirom na cilj i temu istraživanja odabранe žene-članice ovih političkih stranaka i to putem prigodnog izbora (anketirane su one ispitanice koje su bile dostupne, odnosno koje su pristale da učestvuju u istraživanju). Prilikom izbora ispitanica, vodilo se računa i o teritorijalnoj raspodeli, pa su u uzorku obuhvaćene članice iz različitih mesnih/opštinskih odbora stranaka.

U okviru istraživanja anketirane su ukupno 172 ispitanica. Na narednom grafikonu (grafikon 1) dat je prikaz raspodele ispitanica po strankama.

Grafikon 1: Ispitanice po političkim strankama

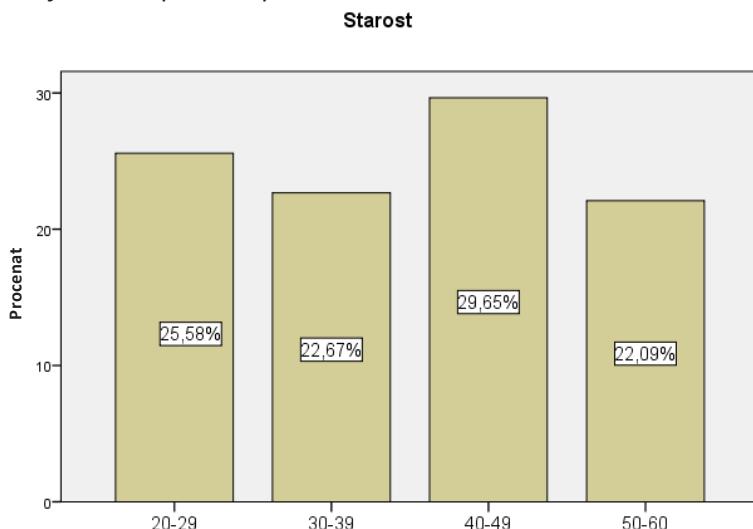

Socio-demografska obeležja ispitanica

Socio – demografska obeležja ispitanica potvrđuju uticaj socio-ekonomskih faktora na političku participaciju žena, odnosno pokazuju da zaposlenost i obrazovanje žena povećavaju njihovo učešće u politici.

Po starosnoj strukturi, uglavnom su ravnomerno zastupljene ispitanice svih starosnih dobi (grafikon 2).

Grafikon 2: Ispitanice po starosti

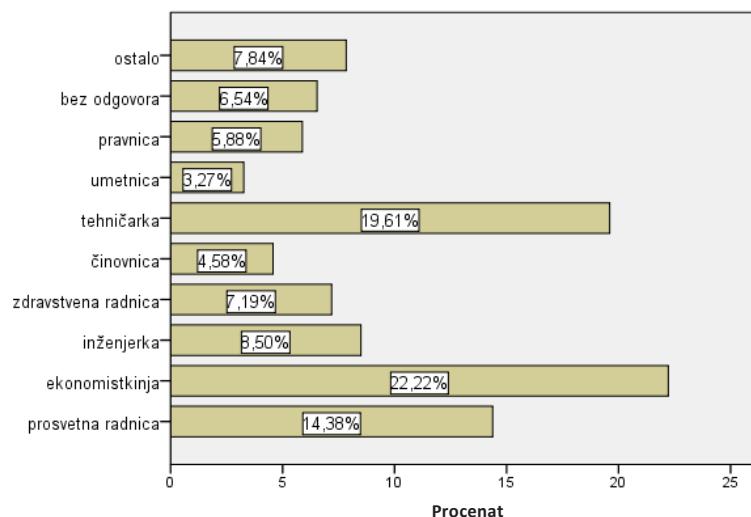
Najveći broj ispitanica je u stranku učlanjeno između jedne i pet godina (59,6%), a slede članstvo između šest i deset godina (21,5%), manje od godinu dana (12,2%) i duže od deset godina (7,6%). Ovaj podatak ukazuje da je politička participacija u poslednjih nekoliko godina povećana, ne samo na mestima odlučivanja već i u članstvu stranaka, kao i da su žene na početku višestranačja teže odlučivale da se politički aktiviraju.

Među ispitanicama preovlađuju žene sa visokom stručnom spremom (52,9%) i srednjom stručnom spremom (40,7%). 0,58% ispitanica je završilo osnovnu školu, 5,2% ima zvanje magistra, a 0,6% doktora nauka.

Po bračnom stanju, najviše je ispitanica koje su u braku (50,9%) ili nisu u braku (32,7%), a slede ispitanice koje su razvedene (10,5%), udovice (2,9%) i one koje žive u faktičkom braku (2,9%).

Najveći procenat ispitanica su zaposlene žene – 67,2%, 18,7% nezaposleno, 10,5% su studentkinje a 2,5% penzionerke. Među zaposlenim ispitanicama, najviše je ekonomistkinja (22,2%), tehničarki (medicinske, hemijske, grafičke; 19,6%) i prosvetnih radnica (14,3%). Raspodela ispitanica po zanimanjima prikazana je na sledećem grafikonu (grafikon 3).

*Grafikon 3. Ispitanice po zanimanju
zanimanje*

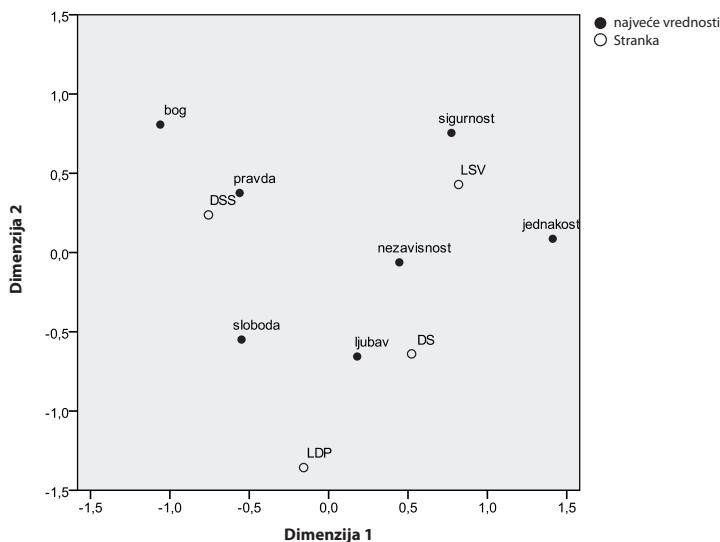
Vrednosne orijentacije ispitanica

Kako bismo utvrdili vrednosna opredeljenja ispitanica i uporedili ih sa njihovom političkom pripadnošću i ideološkom profilisanošću, u upitniku su postavljana tri pitanja o opštelijudskim, društvenim i individualnim vrednostima. Ispitanice su u okviru

svakog od tri pitanja trebale da se opredelite za po jednu vrednost koja je po njima najznačajnija.

Rezultati su pokazali da su ispitanice najdublje ideološki podjeljene oko *opštelijudskih vrednosti*. Grafički prikaz korespondencije preferiranih vrednosti i stranačke pripadnosti ispitanica dat je na grafikonu 4.

Grafikon 4: *Vrednosne orientacije (opšteliudske) ispitanica po strankama (grafikon korespondentne analize)*

Sa grafikona se jasno može uočiti duboka vrednosna podeđenost ispitanica po ideološkoj (stranačkoj) osnovi. Ispitanicama iz DSS, najbliže su tradicionalne i konzervativne vrednosti (bog i pravda), ispitanicama iz LSV egalitarne i kolektivističke vrednosti (jednakost i sigurnost), a ispitanicama iz LDP liberalne vrednosti (sloboda), dok se ispitanice iz DS nalaze u sredini (centru), najbliže apolitičnoj vrednosti ljubavi. Nezavisnost kao vrednost striktno ne

pripada ni jednoj političkoj opciji, što je i statistički potvrđeno. Ova vrednost je, međutim, veoma važna za usvajanje koncepta rodne ravnopravnosti, pa je njen položaj „dublje“ statistički analiziran. Pokazalo se da je ova vrednost najbliža članicama LSV i LDP.

Po pitanju društvenih vrednosti nije moguće uočiti ideološke razlike između ispitanica jer se gotovo sve odlučuju za porodicu (ostale ponuđene vrednosti u ovoj grupi bile su država, nacija, politička partija, crkva i zavičaj).

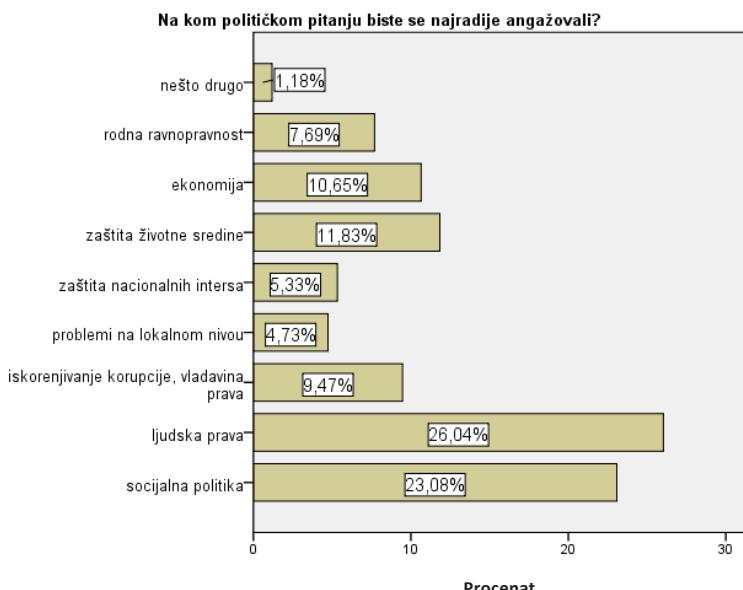
Po pitanju individualnih vrednosti, mogu se uočiti ideološke podeljenosti ispitanica, ali ne toliko jasne kao kod opštedruštvenih vrednosti. Može se uočiti da su ispitanicama iz DSS nešto bliže vrednosti požrtvovanosti, patriotizma i iskrenosti, ispitanicama iz DS vrednosti odgovornosti i poštenja, a članicama LSV i LDP vrednosti doslednosti i tolerantnosti.

Oblast političkog angažmana i politički prioriteti

Sledeći set pitanja u upitniku odnosio se na odnos ispitanica prema određenim oblastima političkog angažmana, i na njihove stavove o političkim prioritetima stranaka i države u celini. Analiza odgovora na ova pitanja, i posebno analiza razlika u odgovorima između ispitanica različitih političkih stranaka, treba da odgovori na nekoliko osnovnih pitanja: Da li žene u okviru političkih stranaka preferiraju određene oblasti političkog delovanja i koje su to oblasti? Zbog čega se političarke opredeljuju za određene oblasti delovanja? Da li je i u kojoj meri izbor oblasti političkog delovanja povezan sa ideološkom i programskom osnovom različitih političkih stranaka? Odgovor na ova pitanja, biće dat kroz tumačenje određenih pitanja u upitniku, i uz korišćenje kvalitativnih podataka dobijenih intervjuiima, koji mogu da posluže kao opisne ilustracije ili dubinsko objašnjenje određenih statističkih nalaza.

Raspodela odgovora na pitanje o preferencijama određenih oblasti političkog delovanja data je u narednom grafikonu (grafikon 5).

Grafikon 5. Preferencije određenih oblasti političkog delovanja

Najveći broj ispitanica navodi da bi se angažovale u oblastima ljudskih prava (26%) i socijalne politike (23%). Međutim, ovi odgovori se značajno razlikuju između ispitanica iz različitih stranaka. Oblast socijalne politike je najzastupljenija kod ispitanica iz LSV (32,2%), nešto manje kod ispitanica iz DS i DSS (oko 19%) i najmanje kod ispitanica iz LDP (11,8%). Oblast ljudskih prava u najvećoj meri preferiraju ispitanice iz LDP (47,1%), dok se kod ispitanica iz ostalih stranaka taj procenat kreće oko 24%. Ovakav nalaz delom je posledica različitih ideoloških usmerenja ispitanica, ali

uprkos tome, može se zaključiti da više od polovine ispitanica iz ukupnog uzorka, kao preferiranu oblast političkog angažmana navodi delatnosti povezane sa *brigom o drugima* (posebno ranjivim društvenim grupama). Ovo se mogu smatrati ženskim oblastima u politici, u kojoj same žene sebe doživljavaju kompetentnijim od muškaraca. Ovo su takođe pitanja koja se retko, posebno u tranzicionim periodima smatraju „važnim“ političkim pitanjima, a u aktuelnom političkom trenutku u Srbiji, dominira status Kosova, pridruživanje Evropskoj Uniji i ekomska kriza.

U oblastima ekonomije i zaštite životne sredine, angažovao bi se približno jednak procenat ispitanica iz ukupnog uzorka (oko 11%). Ispitanice iz DSS i LSV češće od ostalih preferiraju oblast zaštite životne sredine (oko 15%), znatno manje nego ispitanice iz LDP i DS (oko 4% u svakoj stranci). Zaštita životne sredine je kao oblast političkog delovanja u Srbiji relativno nova, pa se postotak žena iz DSS i LSV koji se opredeljuju za ovu oblast može okarakterisati kao značajan.⁵² Teorijske ideje po kojima su žene sklonije da se angažuju u zaštiti prirode⁵³ u odnosu na muškarce ovom prilikom nije moguće proveriti, ali se može pretpostaviti da je 11% ispitanica iz DSS i LSV delom potvrđuje ovu tezu. Ekonomiju uglavnom preferiraju članice DS (22,6%), a zatim slede članice DSS (11,3%) i LDP i LSV (oko 5 %).

Procenat od 9,5 % ispitanica bi se najradije angažovalo u oblasti iskorenjavanja korupcije i vladavine prava. Taj odgovor najčešće daju članice LDP (17,6%) i DS (12,9%), a nešto ređe članice DSS (8,1%) i LSV (6,8%).

⁵² „Zelena“ politička opcija kod nas još uvek nije politički tematizovana, šire u Ana Pajvančić, Dušan Ristić, *Istraživanje stavova građana i građanki o ekološkim problemima vojvođanskih gradova na Dunavu*, VSA, Novi Sad, 2008.

⁵³ To su, na prvom mestu, različite varijante *ekofeminizma*.

U oblasti rodne ravnopravnosti, angažovalo bi se ukupno 7,7% ispitanica, a od toga je najveći procenat njih iz LSV (13,6%), nešto manji iz LDP (11,8% po stranci) i DS (6,5%), a najmanji iz DSS (1,6%). S obzirom na to da je koncept rodne ravnopravnosti kao oblast političkog delovanja relativno nov (slično kao i zaštita životne sredine), zaključujemo da je broj ispitanica koje se odlučuju za ovu oblast veoma značajan (posebno u LSV i LDP). Ostale preferencije ispitanica ove dve stranke pokazale su se, međutim, kao dosta različite, te se čini da njihova povezanost po pitanju rodne ravnopravnosti nije samo posledica ideoloških faktora, već i nekih drugih. Ovo, iako je ovde nemoguće proveriti, može biti odnos članica ovih stranaka prema politici generalno, i ideji o izmeni pravila koje vladaju u političkom sistemu Srbije – kako formalnih tako i neformalnih u cilju revitalizacije demokratije⁵⁴.

Sve ispitanice koje bi se angažovale u oblasti zaštite nacionalnih interesa (5,3%) jesu iz DSS, dok ispitanice iz ostalih stranaka to ne navode kao odgovor ni u jednom slučaju.

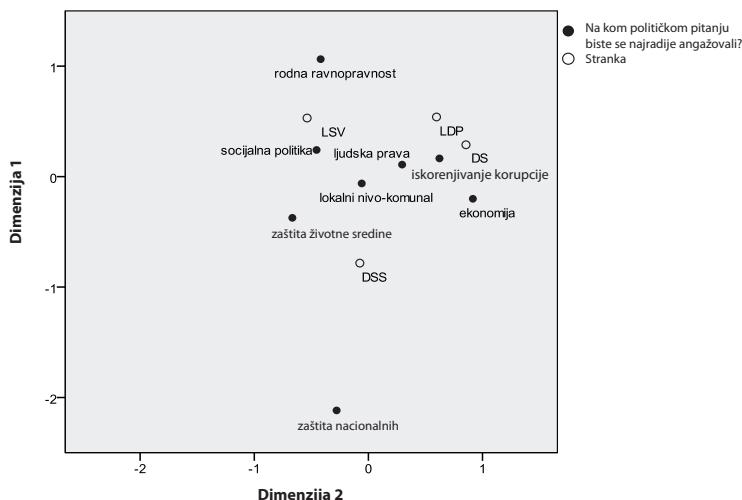
Problemima lokalnog nivoa najradije bi se bavilo 4,7% ispitanica, među kojima su u sličnom broju zastupljene članice DS, LSV i DSS, dok članice LDP ovu oblast ne navode ni u jednom slučaju. Ovakav nalaz delimično opovrgava uvreženu tezu da žene u politici preferiraju angažman na lokalnom nivou. Isto tako on se može objasniti neadekvatnim vrednovanjem lokalnog nivoa i lokalne samouprave u centralizovanom političkom sistemu.

Kako bi se povezanost između preferiranih oblasti političkog delovanja i stranačke pripadnosti jasnije pokazala, prikazaćemo i

⁵⁴ Članica LDP, Nataša Mićić je ispred odbora za ravnopravnost polova republičkog parlamenta jedina zvanično odreagovala na rodno diskriminatorene istupe poslanika Tomislava Nikolića upućene Gordani Pop Lazić, iako se stranačka pripadnost i politička delatnost ove dve poslanice značajno razlikuju.

grafikon korespondentne analize, koji vizuelno jednostavno prikazuje postojeće veze.

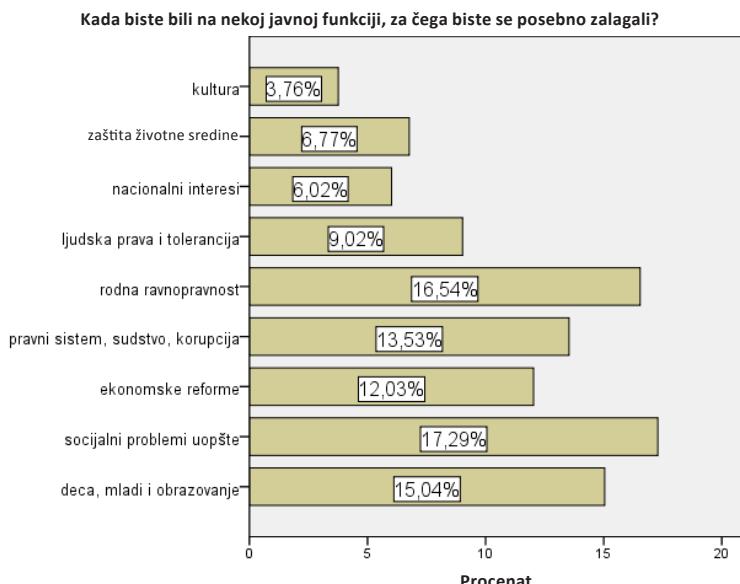
Grafikon 6: Preferirane oblasti političkog delovanja po strankama (grafikon korespondentne analize)

Iz navedenog grafikona, može se lakše uočiti bliskost/udaljenost stranaka po pitanju preferiranih oblasti političkog angažmana. Ispitanice iz DSS se najviše razlikuju od svih ostalih, i najблиže oblasti su im zaštita nacionalnih interesa, zaštita životne sredine i ekonomija. LDP, DS, i LSV najviše povezuju rodnu ravnopravnost, ljudska prava i iskorenjavanje korupcije. LDP i DS su stranke koje su po oblastima političkih preferencijskih najblizu jedna drugoj, dok LSV, iako njima bliska, deli određene preferencije i sa DSS (socijalnu politiku i zaštitu životne sredine.)

Preferencije prema određenim oblastima političkog delovanja, proverene su preko još jednog pitanja a odgovori su prikazani na narednom grafikonu (grafikon 7).

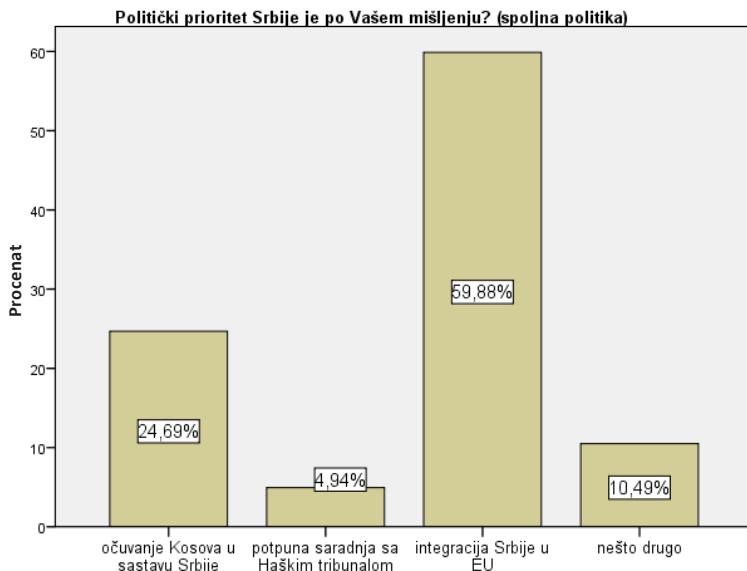
Grafikon 7. Angažman na javnoj funkciji

U okviru ovog pitanja, ispitanice su odgovarale za čega bi se posebno zalagale kada bi bile na nekoj javnoj funkciji. Može se primetiti da se ovo pitanje donekle poklapa sa prethodnim, ali ne u potpunosti. Pitanja za koja bi se ispitanice posebno zalagale kada bi bile na javnoj funkciji, uglavnom korespondiraju sa njihovim generalnim političkim preferencijama, s tim što u ovom slučaju pitanje vladavine prava i problem korupcije, kao i oblast rodne ravnopravnosti, navodi znatno veći procenat ispitanica. Može se primetiti da na ovako postavljeno pitanje, članice LSV i LDP rodnu ravnopravnost navode znatno ređe, a ostale nešto češće.

Ispitanice su pitane i koji su, po njima, politički prioriteti Srbije (u okviru spoljne i unutrašnje politike). Raspodela odgovora na ovo pitanje data je na naredna dva grafikona (grafikoni 8 i 9).

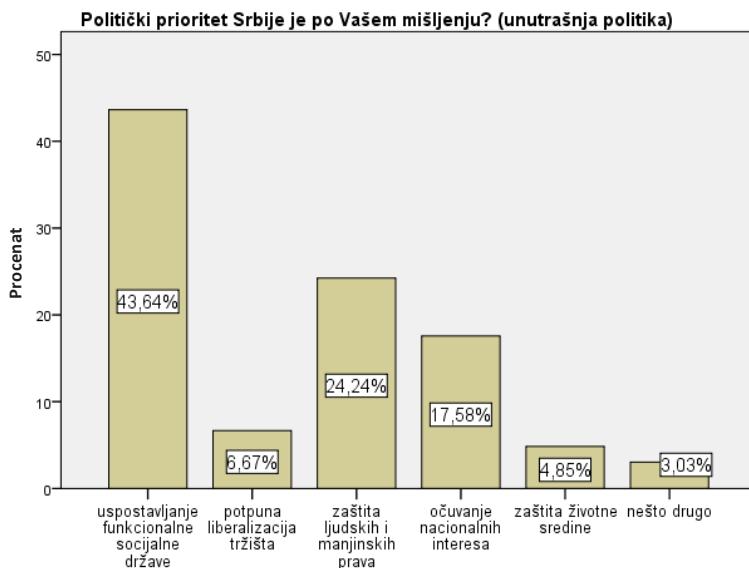
Grafikon 8: Politički prioritet Srbije (spoljna politika)

Posmatrajući rezultate po strankama, uviđa se da pitanje integracije Srbije u EU, kao najzastupljeniji odgovor, preovlađuje kod članica DS (njih 75,9% navode ovaj odgovor), LSV (84,5%) i LDP (72,2%), dok kod članica DSS preovlađuje očuvanje Kosova u sastavu Srbije (64,9%), što je generalno u skladu sa političkim programima ovih stranaka.

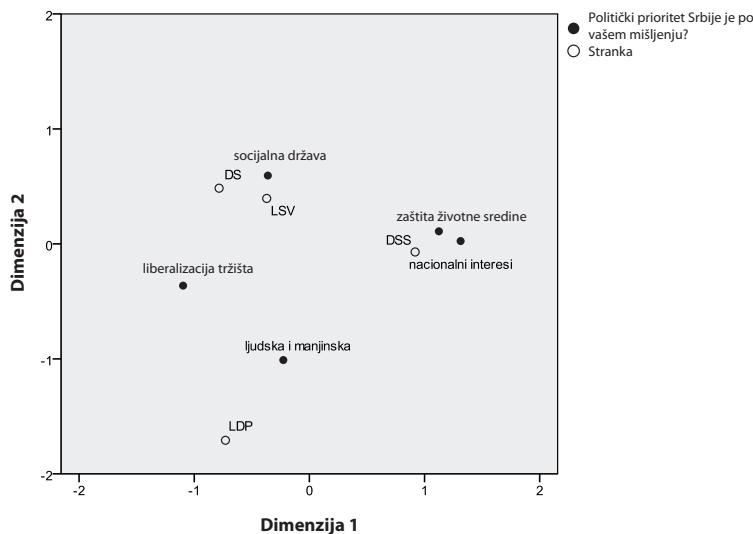
Na narednom grafikonu prikazana je raspodela odgovora na pitanje o političkim prioritetima u oblasti unutrašnje politike.

Grafikon 9: Politički prioritet Srbije (unutrašnja politika)

Najveći broj ispitanica smatra da je politički prioritet u oblasti unutrašnje politike uspostavljenje funkcionalne socijalne države. Ovaj prioritet, posebno je značajan za ispitanice iz LSV i DS, a znatno manje za ispitanice iz DSS i LDP. Pitanje zaštite ljudskih i manjinskih prava najzastupljenije je kod članica LDP, a najmanje zastupljeno kod članica DS. Liberalizacija tržišta je prioritet po mišljenju relativno malog broja ispitanica, među kojima preovlađuju članice LDP. Zaštitu životne sredine i očuvanje nacionalnih interesa kao prioritet navode samo članice DSS i LSV. Radi jednostavnijeg prikaza navedenih povezanosti, sledi grafikon kore-spondentne analize.

Grafikon 10: Prioriteti unutrašnje politike po stranačkoj pripadnosti (grafikon korespondentne analize)

Iz grafikona se jasno uočava stranačka podeljenost ispitanica po pitanju političkih prioriteta. Po ovom pitanju, grupišu se ispitanice iz DS i LSV (oko uspostavljanja socijalne države), DSS se izdvaja po zaštiti nacionalnih interesa i zaštiti životne sredine, dok se ispitanice iz LDP koncentrišu oko ljudskih i manjinskih prava i liberalizacije tržišta.

Stavovi o političkim prioritetima (unutrašnja politika) značajno su povezani sa radnim statusom ispitanica, jer se za liberalizaciju tržišta isključivo opredeljuju zaposlene ispitanice.

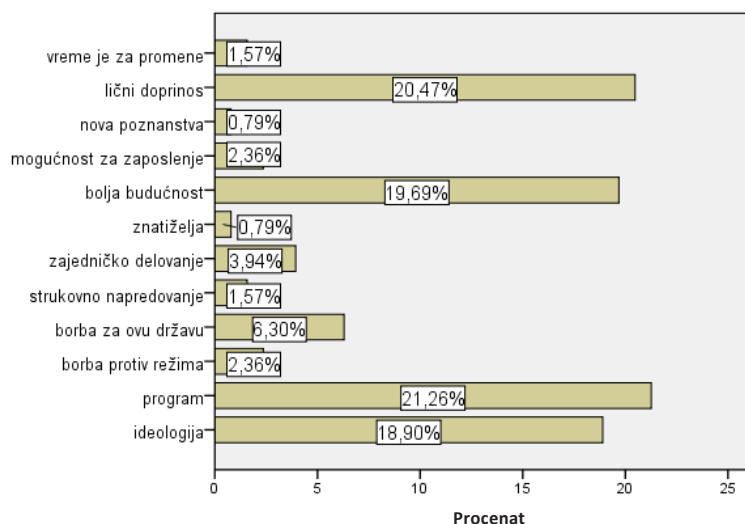
Odgovori na pitanje o političkim prioritetima Srbije, posmatrani su i u odnosu na pitanje o preferiranim oblastima političkog delovanja ispitanica. Ovakva analiza omogućila je da se sagleda u kojoj meri su ispitanice spremne i žele da se angažuju u onim

oblastima za koje smatraju da su prioritetne. Analiza je pokazala da je oblast zaštite životne sredine jedina u kojoj se politički prioritet i preferirana oblast delovanja u potpunosti poklapaju (gotovo sve ispitanice koje zaštitu životne sredine navode kao politički prioritet, istovremeno bi se i najrađe angažovale u toj oblasti). Poklapanje je nešto manje, ali i dalje značajno i kod liberalizacije tržišta kao političkog prioriteta i ekonomije kao preferirane oblasti delovanja.

U okviru ovog dela upitnika, ispitanice su pitane i o motivima zbog kojih su se uključile u politiku i učlanile u stranku. Raspodela odgovora prikazana je na narednom grafikonu (grafikon 11).

Grafikon 11: Motivi uključivanja u politiku

Zbog čega ste se vi uključili u politiku-učlanili u stranku?

Prema jednom tumačenju, motivacija žena za ulazak u političke stranke grupisana je u nekoliko idealno-tipske grupe, na čega

ćemo se prilikom analize ovog grafikona pozvati. Tako su motivi podeljeni na: usko-političku ambiciju (izraženu u želji za političkom moći i prestižom), društvenost (želja za socijalizacijom i udruživanjem), interes za opšte dobro (zainteresovanost za stanje u društvu), odanost (lojalnost ideologiji i političkoj stranci) i lične interese (interes za sopstvenu korist i korist ličnih poznanika)⁵⁵.

Iz grafikona se može videti da najveći procenat ispitanica (oko 48%), navodi motive koji bi se mogli svrstati u kategoriju opšteg dobra („bolja budućnost“, „lični doprinos“, „borba za ovu državu“ i sl.). Značajan broj ispitanica (oko 40%) navodi motive koji bi se mogli svrstati u kategoriju odanosti („program stranke“ i „ideologija“), dok su motivi društvenosti („nova poznanstva“, „zajedničko delovanje“) i ličnih interesa („mogućnost zaposlenja“) prisutni, ali u veoma maloj meri (manje od 10% ukupno). Usko-politička motivacija ne beleži se ni u jednom odgovoru. Deo objašnjenja za odsustvo usko-političke motivacije sigurno je i u konformizmu u davanju odgovora, odnosno u odbijanju da se ovakva motivacija javno ispolji, s obzirom na to da ona (posebno za žene u politici) nije pozitivno društveno vrednovana.

Žene ulaze u politiku najčešće uz zalaganje za određene, konkretne probleme, ili da bi nešto promenile u oblastima koje se tiču njihove struke. Retko ulaze u politiku, tek da bi se njome bavile, i retko politiku doživljavaju kao svoju primarnu profesiju.

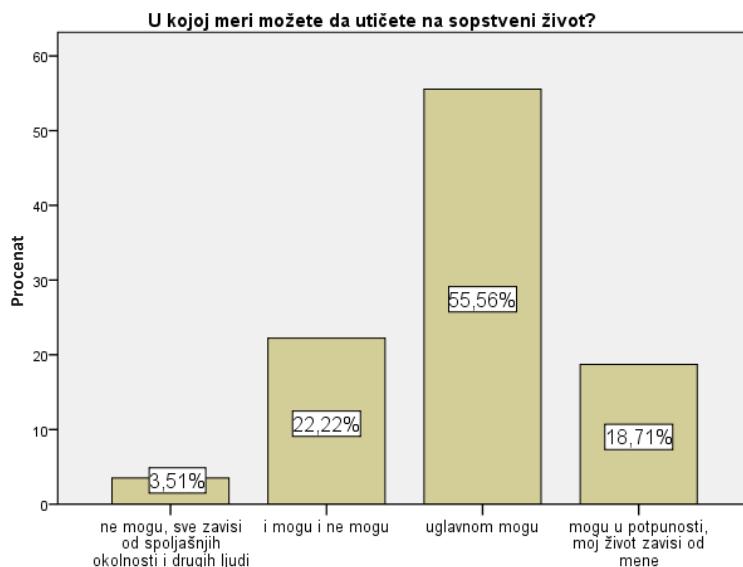
⁵⁵ Prema Edmond, Costantini, Political Women and Political Ambition: Closing the Gender Gap, *American Journal of Political Science*, tom 34, br. 3, 1990, 741-770.

Stav prema okruženju i moć uticaja u stranci

Kapaciteti političkih stranaka za ostvarivanje koncepta rodne ravnopravnosti zavise i od individualno-psiholoških karakteristika njihovih članica, prevashodno od njihovog aktivizma i stepena moći i uticaja u stranci. Te karakteristike političarki zavise, kako od njihovih osobina formiranih u svakodnevnom životu, tako i od unutrašnje strukture stranke koja im u manjoj ili većoj meri dopušta da svoje kvalitete ostvare i u okviru političkog delovanja. Iz tih razloga, naredni set pitanja se odnosio na stav ispitanica prema okruženju (aktivna/pasivna orijentacija) i subjektivnu percepciju moći u okviru stranke.

Prvo postavljeno pitanje bilo je „U kojoj meri možete da uticete na sopstveni život?“ Odgovori su prikazani na grafikonu 12.

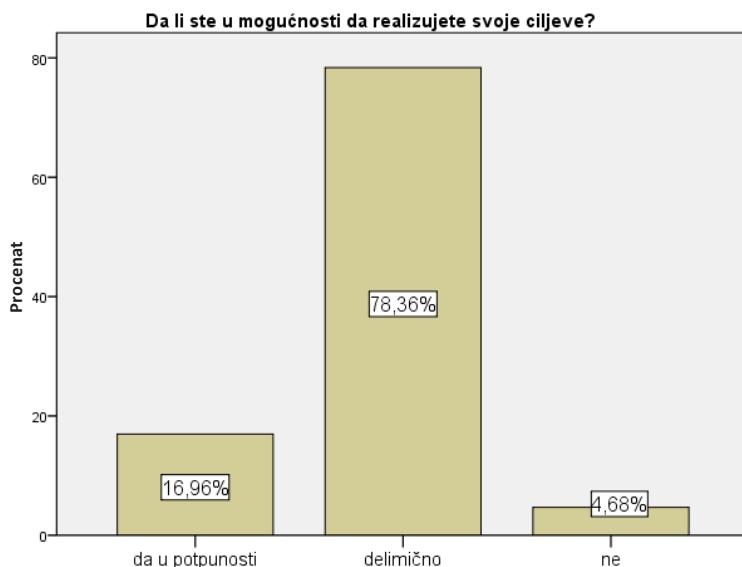
Grafikon 12: Percepcija moći uticaja na sopstveni život

Najveći broj ispitanica smatra da može da utiče na svoj život, te se može zaključiti da generalno imaju aktivan stav prema svom neposrednom okruženju i značajan subjektivan osećaj moći. Tek mali procenat navodi da na svoj život uopšte ne može da utiče (3,5%). Iako po ovom pitanju ne postoje statistički značajne razlike između članica različitih stranaka, ipak se može uočiti da članice LSV i DSS, češće nego ostale ispitanice, navode da njihov život u potpunosti zavisi od njih samih.

Ovo pitanje, konkretnizovano je i kroz naredno pitanje o mogućnosti realizacije ciljeva u životu uopšte. Odgovori na to pitanje prikazani su na narednom grafikonu (grafikon 13).

Grafikon 13: Mogućnost realizacije ciljeva

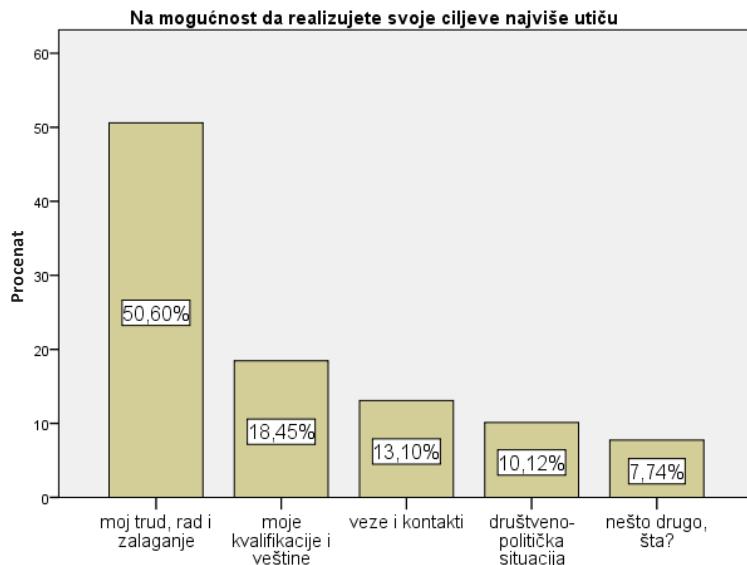

Možemo uvideti da ispitanice najčešće navode da svoje ciljeve mogu da ostvare samo delimično (78,4%). Kao i kod prethodnog pitanja, odgovor „u potpunosti“ najzastupljeniji je kod

članica DSS i LSV. Ovaj odgovor, takođe, češće navode ispitanice sa višim stepenom obrazovanja (visoka stručna spremna).

Ispitanice su upitane i šta najviše utiče na mogućnost realizacije njihovih ciljeva, a odgovori na to pitanje mogu se videti na narednom grafikonu (grafikon 14).

Grafikon 14: Faktori realizacije ciljeva

Faktori realizacije ciljeva mogu biti unutrašnji (lični) i spoljni (društveni). Najveći procenat ispitanica smatra da na ostvarivanje njihovih ciljeva prvenstveno utiču spoljni faktori (trud/rad⁵⁶, veze/kontakti i društveno politička situacija). Unutrašnji faktori realizacije ciljeva (lične kvalifikacije i sposobnosti), oči-

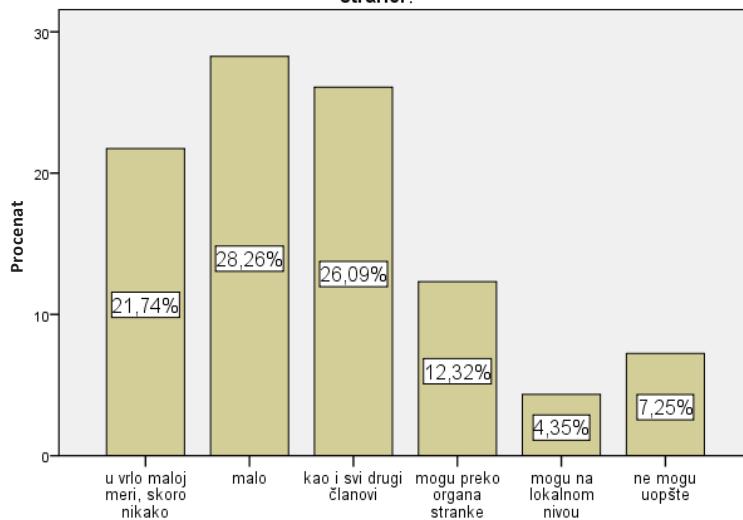
⁵⁶ Trud, rad i zalaganje, posmatraju se kao spoljašnji faktori jer predstavljaju zahtev okoline, a ne toliko ličnu kvalifikaciju pojedinca/pojedinke.

gleđno, ne vrednuju se dovoljno, jer ih kao primarne navodi tek 18% ispitanica. Faktori realizacije ciljeva ne razlikuju se značajno između članica različitih stranaka. Ovakav rezultat se, stoga, može posmatrati kao posledica opšteg sociokulturalnog konteksta u kom se lične kvalifikacije žena ne posmatraju kao osnova njihovog postignuća.

Naredna pitanja odnose se takođe na subjektivnu percepciju moći, ali u okviru stranaka kojima ispitanice pripadaju. Odgovori na pitanje „U kojoj meri Vi, kao pojedinka, možete da utičete na donošenje odluka u Vašoj stranci?“ nalaze se na sledećem grafikonu (grafikon 15).

Grafikon 15: Percepcija moći uticaja u stranci

U kojoj meri Vi kao pojedinka možete da utičete na donošenje odluka u svojoj stranci?

Ovo pitanje postavljeno je kao otvoreno (odgovori nisu unapred ponuđeni, već su ih ispitanice same upisivale na praznoj

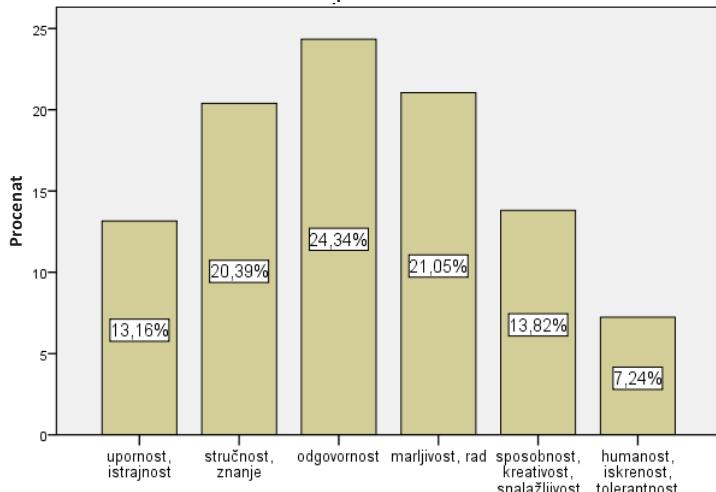
liniji), a odgovori su naknadno šifrirani i kvantifikovani. Ni jedna ispitanica, dakle, nije navela odgovor koji bi mogao biti tumačen kao „mnogo“, „znatno“ ili slično, što govori u prilog tome da gotovo sve ispitanice svoj položaj u stranci percipiraju kao neuticajan. Ovaj odgovor se, ipak, ne bi trebalo tumačiti samo u kontekstu položaja žena u strankama, već i u okviru generalne demokratičnosti stranaka, jer u anketni deo istraživanja nisu uključeni muškarci, te su njihove percepcije ličnog uticaja nepoznate. Uprkos tome, može se zaključiti da je subjektivni osećaj moći ispitanica znatno manji u okviru stranke nego u okviru njihovog života uopšte (grafikon 13), što znači da političke stranke (nezavisno od ideološkog usmerenja) u velikoj meri „guše“ i sputavaju ambicioznost žena i u maloj meri uvažavaju individualnost.

Iako povezanost sa strankom u ovom pitanju nije značajna, ipak se može uočiti da i ovde, članice LSV i DSS češće od ostalih navode odgovore koji govore u prilog veće moći njihovog uticaja u stranci. Ovakve odgovore, takođe, češće navode starije ispitanice.

Kako bi se utvrdilo koje lične kvalitete političarke percipišu kao najpoželjnije, ispitanice su zamoljene da izdvoje jedan svoj kvalitet koji smatraju ključnim za uspeh u poslu/stranci. (grafikoni 16 i 17).

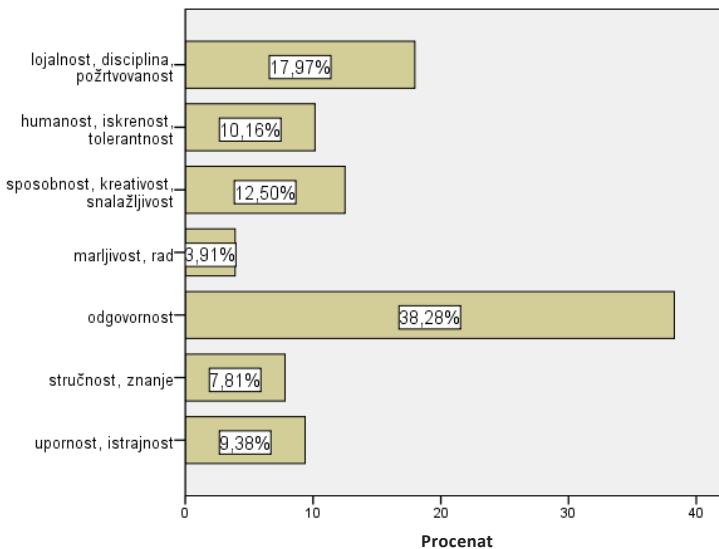
Grafikon 16: Lični kvaliteti ključni za poslovni uspeh

Izdvojite jedan Vaš kvalitet za koji smatrate da je presudan za Vaš uspeh u poslu.

Grafikon 17: Kvaliteti ključni za uspeh u stranci

Izdvojite jedan Vaš kvalitet za koji smatrate da je presudan za Vaš uspeh u stranci.

Ova dva pitanja takođe su postavljena kao otvorena, i ispitnice su samostalno (na liniji) formulisale i upisivale odgovore koji su naknadno grupisani i kvantifikovani. Kao i kod pitanja o faktorima realizacije ciljeva, kvaliteti ključni za uspeh u poslu/stranci mogu se podeliti na unutrašnje i spoljašnje. Unutrašnji kvaliteti oličeni u ličnim kvalifikacijama ispitanica, kao ključni se navode tek u manje od 30% slučajeva. Pri tom, oni se u većoj meri navode u kontekstu poslovnog uspeha (oko 34%), nego u okviru političkog delovanja (oko 20%).

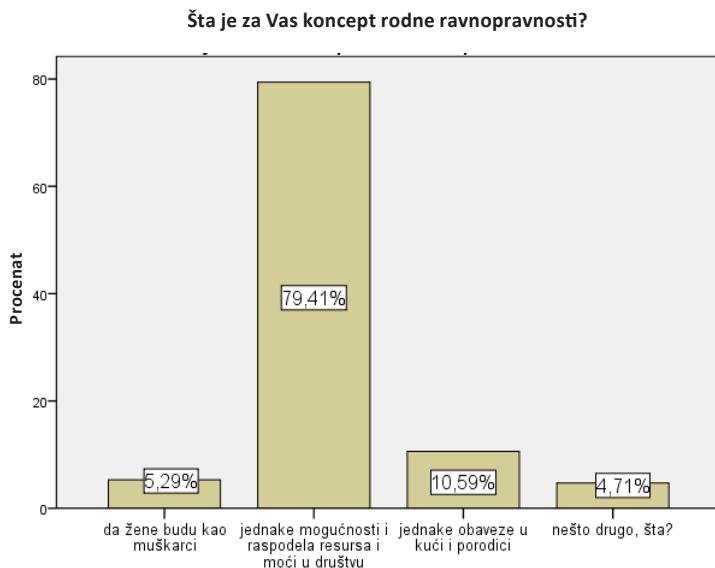
Poredeći ova dva grafikona, može se videti da su najveće razlike između osobina „marljivost i rad“ i „stručnost, znanje“ koje se percipiraju kao kvaliteti važni za uspeh u poslu, znatno češće nego za uspeh u stranci. U okviru osobina važnih za uspeh u stranci, pojavljuju se takođe i osobine koje se, kao faktori poslovnog uspeha ne navode – lojalnost, disciplina, požrtvovanost, i to u znatnom procentu odgovora (18%). U okviru političkih stranaka se, dakle, kao najpoželjniji ženski kvaliteti percipiraju one osobine usmerene na odnos prema drugima (odgovornost prema, lojalnost prema i sl.), zapravo osobine koje odražavaju i podržavaju određeni (niži) položaj žena u stranačkoj hijerarhiji.

Odnos prema pitanju rodne ravnopravnosti

Jedan od faktora koji utiču na kapacitete stranaka za ostvarivanje rodne ravnopravnosti, svakako je i sam odnos prema ovom konceptu. Taj odnos podrazumeva generalnu rodnu senzibilisanost i način na koji se feminističke ideje, u odnosu na lično iskustvo, materijalne uslove života i stranačku ideologiju, doživljavaju, interpretiraju i praktikuju. Zato je jedan poseban deo upitnika bio posvećen ovim pitanjima.

Prvo pitanje je postavljeno u cilju analize načina na koji ispitanice razumeju koncept rodne ravnopravnosti. Odgovori na ovo pitanje prikazani su na narednom grafikonu (grafikon 18).

Grafikon 18: Razumevanje koncepta rodne ravnopravnosti

Najveći broj ispitanica koncept rodne ravnopravnosti razume adekvatno, kao jednake mogućnosti i raspodelu resursa u društvu (79,4%), pri čemu nema značajnih razlika između ispitanica iz različitih stranaka, različitog stepena obrazovanja i starosti. To znači da je koncept rodne ravnopravnosti u okviru političkih stranaka i nezavisno od njihovog ideološkog usmerenja na informativnom nivou poznat.

Gotovo isti procenat ispitanica (72%) u okviru narednog pitanja, navodi da je koncept rodne ravnopravnosti za njih značajan. U okviru odgovora na ovo pitanje moguće je uočiti izvesne razli-

ke između ispitanica iz različitih stranaka. Tabela sa raspodelom odgovora po strankama, data je na sledećoj tabeli (tabela 1).

Tabela 1: Značaj koncepta rodne ravnopravnosti po strankama

		Da li je princip rodne ravnopravnosti značajan za Vas?			
		da, veoma	ne naročito, smatram da su žene i muškarci ravnopravni	ni značajan ni beznačajan	Ukupno
DS	% u okviru stranke	80,6%	12,9%	6,5%	100,0%
LSV	% u okviru stranke	81,4%	13,6%	5,1%	100,0%
LDP	% u okviru stranke	66,7%	11,1%	22,2%	100,0%
DSS	% u okviru stranke	60,0%	26,7%	13,3%	100,0%
Ukupno	% u okviru stranke	72,0%	17,9%	10,1%	100,0%

Iz tabele se može videti da je rodna ravnopravnost nešto manje značajna za članice DSS i LDP, pri čemu stavovi članica LDP pre izražavaju indiferentnost prema konceptu nego njegovo neprihvatanje.

Ispitanice su upitane i da li su po njihovom mišljenju žene i muškarci ravnopravni, u Srbiji, Vojvodini i u okviru njihove stranke. Odgovori na ta pitanja, nalaze se u narednoj tabeli (tabela 2)

*Tabela 2: Mišljenje o ravnopravnosti polova u Srbiji/Vojvodini/
stranci*

	DA	NE
Da li su po Vašem mišljenju muškarci i žene ravnopravni u Srbiji?	8,2%	91,8%
Da li su po Vašem mišljenju muškarci i žene ravnopravni u Vojvodini?	23,4%	76,6%
Da li su po Vašem mišljenju muškarci i žene ravnopravni u Vašoj stranci?	53,1%	46,9%

Po ovom pitanju postoje značajne razlike između članica različitih stranaka. Kod odgovora na prva dva pitanja (o ravnopravnosti u kontekstu Srbije i Vojvodine), izdvajaju se članice DSS koje u značajno većem procentu odgovaraju „da“.

Po pitanju rodne ravnopravnosti u okviru stranaka, situacija je drugačija. Članice LSV i LDP u znatno većoj meri smatraju da su žene i muškarci u okviru njihovih stranaka ravnopravni (u preko 70% slučajeva), u odnosu na članice DS (29%) i DSS (40,7%).

Rodna senzibilisanost ispitanica i njihov odnos prema rodnoj ravnopravnosti, ispitani su i preko njihovog slaganja/neslaganja, sa određenim stavovima ponuđenim u upitniku (slika 20).

Slika 20: Stavovi o ulozi žena u društву

Stav	Slažem se (%)	Ne slažem se (%)	Ne znam (%)
Za ženu je najvažnije da bude dobra supruga i majka	45,6	36,2	18,2
U nekim poslovima žene su manje uspešne od muškaraca	29,2	51,5	19,3

<i>Za ženu je izuzetno važno da bude uspešna u svom poslu</i>	91,8	3,5	4,7
<i>Politika bi bila bolja kada bi žene više odlučivale</i>	73,3	4,0	22,7
<i>Porodično nasilje nad ženama treba strogo kažnjavati</i>	97,7	2,3	0
<i>Veoma je važno za ženu da bude ekonomski samostalna</i>	96,4	0,7	2,9

Prikazani rezultati pokazuju da su žene u ispitivanim strankama po pitanju većine stavova rodno senzibilisane, dok su u okviru prva dva stava primetne razlike između članica različitih stranaka (posebno kod ispitanica iz DSS).

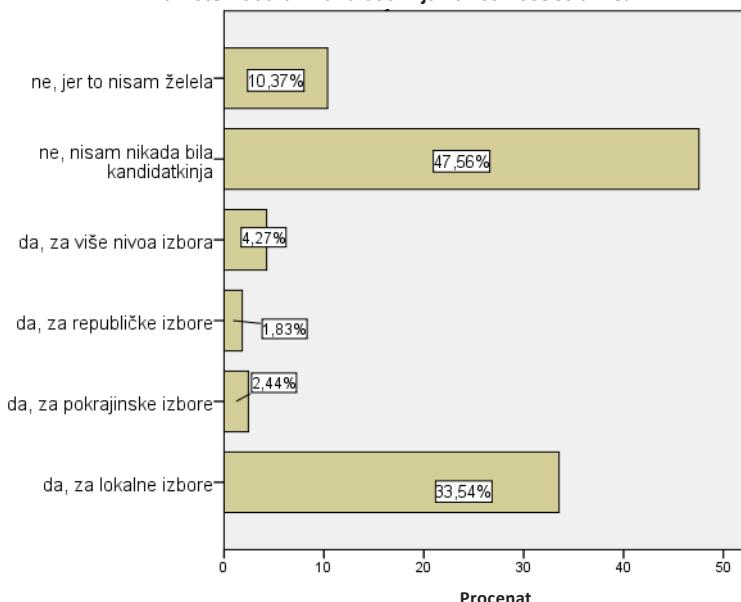
Kandidovanje

Kako bi podrobnije ispitali mehanizme napredovanja u okviru stranaka i načine selektovanja članica za javne funkcije, kao i njihovu rodnu uslovljenost, jedan deo pitanja bio je posvećen kandidovanju ispitanica na javne funkcije.

Odgovori na pitanje „Da li ste ikad bili kandidatkinja na listi vaše stranke“ prikazani su na narednom grafikonu (slika 21).

Slika 21: Kandidatura

Da li ste ikada bili kandidatkinja na listi Vaše stranke?

Skoro polovina, odnosno 47,6% ispitanica nikad nije bilo kandidovano za izbore, a među njima preovlađuju mlađe ispitanice i ispitanice nižeg stepena obrazovanja. U strankama je, kao što smo videli, malo žena sa stepenom obrazovanja višim od fakultetskog (koje takođe nije najzastupljenije), koje je atraktivno za promociju kadrova stranaka kao stručnih i kompetentnih.

Ispitanice su pitane i da li bi u budućnosti, kada bi im to bilo ponuđeno, pristale da se kandiduju za neku javnu funkciju, i na kom nivou bi se najradije kandidovale? Čak 39% ispitanica navodi da bi se kandidovale, i to na svim nivoima, a 25% da se ne bi kandidovale uopšte. Među prvima preovlađuju članice DS, a među drugima DSS. Procenat od 26% ispitanica bi se kandidovalo, ali samo na lokalnom nivou i među njima preovlađuju članice LSV.

Manje od 5% ispitanica kao preferirane nivoe kandidature navode republički i pokrajinski nivo. Ovo je zanimljivo, jer su ispitanice kod pitanja nivoa političkih problema za koje bi se zalogale u malom procentu opredelile za lokalni nivo. Uzroci ovakvog odgovora ovde može ležati u tome da im lokalni nivo vlasti deluje dostižnije, ali i da stranke vrše selekciju kandidata za izbore različitih nivoa različitim kriterijumima. Svakako da angažovanje na višim nivoima vlasti može da znači i više obaveza, odlazak iz mesta stanovanja, a time i razdvojenost od porodice, što zbog obaveza i rodnih uloga, ženama izgleda kao preveliko opterećenje.

Kako bi se ispitali mehanizmi koji utiču na kandidaturu ispitanica, postavljeno je i pitanje „Ko je imao presudan uticaj na Vašu odluku o kandidovanju/nekandidovanju?“ Na ovo pitanje 55,1% ispitanica odgovara da su to one same, 35,5% da su to glavni organi stranke, dok 3,6% navodi Forum žena i 5,8% nešto drugo. Može se primetiti da članice DS i DSS, u odnosu na ostale ispitanice, češće navode da su presudan uticaj na njihovo kandidovanje/nekandidovanje imali glavni organi njihovih strankama. Već kod ovog pitanja, može se uvideti relativno mali uticaj koji Forum žena, kao važan mehanizam rodne ravnopravnosti u strankama, ima na kandidaturu žena na javne funkcije. Prikaz pitanja posvećenih uticaju i moći Foruma žena u strankama, biće dat u narednom delu teksta.

Odnos prema kvotama kao afirmativnoj akciji

Globalno usvojena strategija (uprkos i dalje postojećim otporima i polemikama) su kvote za manje zastupljeni pol u politici. Uvođenje kvota povezuje se sa „teorijom kritične mase“⁵⁷.

⁵⁷ Na ovu tendenciju su u svom istraživanju ukazale Pipa Noris i Džoni Lovendusi. Ona se zasniva na tome da će do supstativne promene u politikama doći kada predstavljenost žena premaši 20-30% (Tripković B, 2007:40).

„Dokle god se ne ustanovi definitivna veza između zastupljenosti žena u političkim institucijama i njihovog doprinosa unapređenju položaja žena, 30% članstva u političkim institucijama smatra se kritičnom masom koja omogućava ženama da ostvare značajan uticaj na politike“ (UNDP Human Development Report, 1995⁵⁸).

Naše istraživanje je pokazalo da kvote nailaze na veoma široku podršku među članicama stranaka, što se može pripisati s jedne strane delotvornosti kvota odnosno evidentnom učinku na povećanje žena u parlamentima, a sa druge širokom kampanjom ženskih mreža i organizacija za njihovo uvođenje.

Ipak, veći procenat žena, čak i onaj deo ispitanica koji se načelno slaže sa principom kvota problem vidi u smanjivanju izgleda za izbor najkvalitetnijih kandidata i kandidatkinja.⁵⁹

Tabela 3. Stavovi članica stranaka o kvotama za manje zastupljeni pol u politici

Stav	Slažem se	Ne slažem se
Kvote su nepotrebne, muškarci i žene su ravnopravni i bez njih	18,4%	81,6%
Kvote diskriminisu muškarce i druge grupe	12,7%	87,3%
Kvote smanjuju mogućnost da se na listi nađu najspasobniji	39,6%	60,4%

⁵⁸ Dostupno na http://hdr.undp.org/en/media/hdr_1995_en_contents.pdf

⁵⁹ Istraživanje sprovedeno u zemljama Evropske Unije pokazalo je da povoljnije stavove o kvotama imaju leve i partie centra, kao i da se kvote neretko ipak shvataju kao neadekvatne jer nisu dovoljne za obezbeđivanje najkvalitetnijih predstavnica žena koje bi obezbeđivale supstancialnu zastupljenost.

Žene same ne žele da se aktivno uključe u politiku i ne treba ih kvotama primoravati na to	27,6%	72,4%
Kvote su dobre jer teraju partije da traže kvalitetnije žene kandidatkinje	86,4%	13,6%
Kvote su važne jer olakšavaju ženama da uđu na mesta odlučivanja	86,9%	13,1%
Kvote su dobre jer motivišu žene da se aktivnije uključe u politiku	73,1%	26,9%
Kvote su delotvorne ali ne i dovoljne – i dalje postoje otpori unutar partija	86,1%	13,9%
Ženske interese bolje mogu da zastupaju žene i zato je važno da one uđu u parlamente	90,1%	9,9%

Kada se pogledaju stavovi o kvotama među pripadnicama različitih partija najveći procenat ispitanica koje su članice Demokratske Stranke Srbije smatra da su kvote nepotrebne (25,4%). Pripadnice ostalih stranaka su ujednačene po pitanju stavova o kvotama, koji odgovara opštim procentima odgovora na ovo pitanje.

Kako je identifikovano da političarke imaju izgrađenu svest i znanje o rodnoj neravnopravnosti u politici i društvu ovakvi stavovi o potrebnosti kvota su očekivani. Ispitanice se slažu o tome da kvote olakšavaju ženama da uđu na mesta odlučivanja i da „teraju“ stranke da traže kvalitetnije žene kandidatkinje. Ovo ukazuje na svet o preprekama koje za žene postoje u okviru važećih formalnih i neformalnih prepreka u kandidovanju.

S druge strane, kvote nisu u potpunosti prihvачene, jer se uporedo sa njima insistira na kvalitetu žena kandidatkinja, ali se prvenstveno insistira na kvalitetu uopšte, dok se zalaganje za ženske interese koji će se time predstavljati podrazumeva. Ovo se odnosilo samo na izborne kvote, odnosno odgovori ispitanica su se najviše odnosili upravo na ove vrste kvota, dok unutarpartijskim kvotama nije posvećena tolika pažnja. Njihov nedostatak ili uvođenje veoma mekih verzija, pokazuje da unutar stranaka vladaju nepovoljni odnosi prema kvotama i postoji mogućnost da su neki od odgovora žena upravo takvi jer se one unutar stranaka ne osećaju dovoljno kompetentnim.

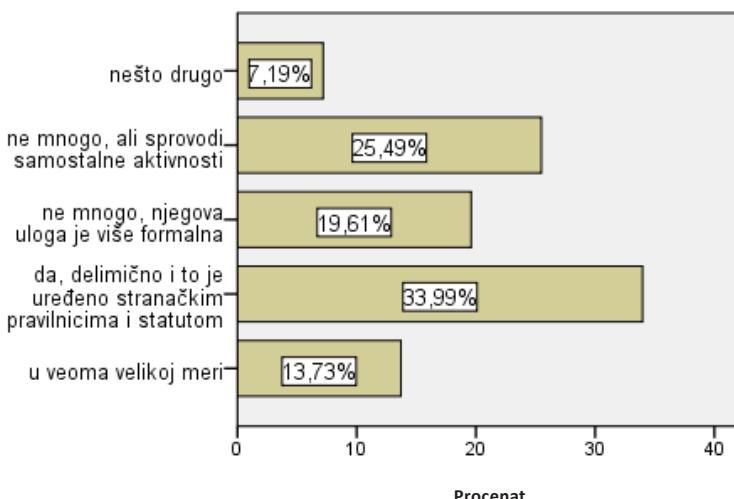
Forumi žena

Forumi žena predstavljaju jedan od ključnih unutar-stranačkih mehanizama za obezbeđivanje rodne ravnopravnosti u politici. Iako su formalno organizovani u gotovo svim strankama, pitanja njihove faktičke aktivnosti i stepena moći u okviru stranaka ostaje otvoreno. U cilju analize faktičkog položaja Forumu žena u strankama, u upitniku je postavljen određen broj pitanja na tu temu.

Odgovori na pitanje u kojoj meri Forum žena utiče na doношење odluka u strankama prikazani su na sledećem grafikonu (slika 22).

Slika 22: Stepen uticaja Forum-a žena

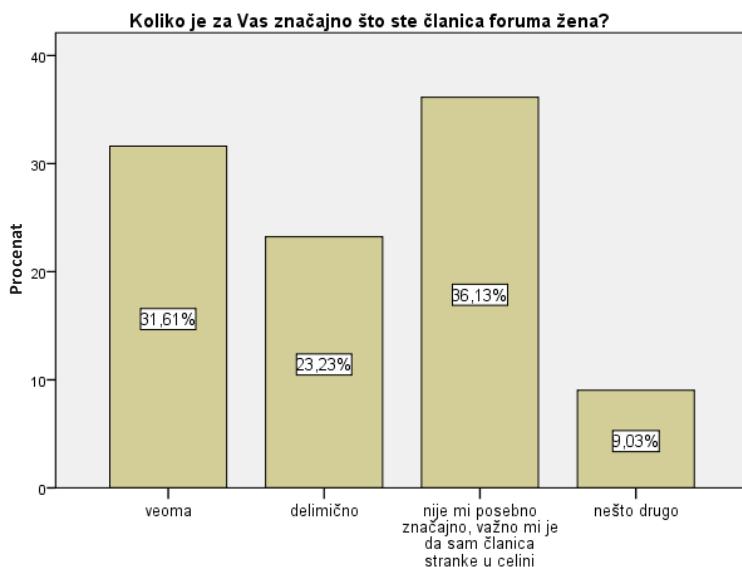
U kojoj meri Forum žena utiče na odluke u Vašoj stranci?

Iz tabele se može videti da najveći procenat ispitanica smatra da Forum žena ne utiče mnogo na donošenje odluka u njihovim strankama. Mogu se, takođe, primetiti i značajne razlike između ispitanica različitih stranaka. Članice LSV, češće nego ostale ispitanice, navode da Forum žena u njihovoj stranci u velikoj meri utiče na stranačke odluke (23%), a taj odgovor najređe navode članice DS (3,4%). Ispitanice iz DSS, češće od ostalih, navode da Forum žena u njihovoj stranci ne utiče mnogo, odnosno da ima više formalnu ulogu (39,6%).

U narednom pitanju, proveren je lični odnos ispitanica prema Forumu žena u njihovoj stranci (slika 23).

Slika 23: Lični odnos prema Forumu žena

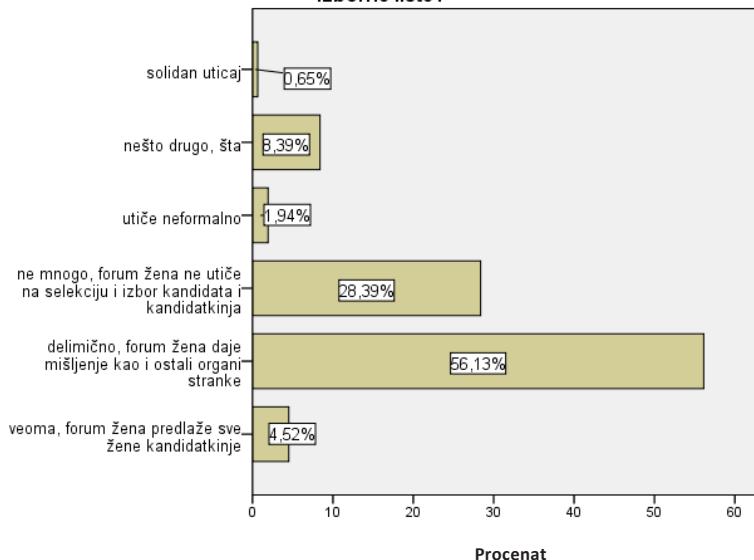

Forum žena je najznačajniji za članice LSV (42,9% navodi odgovor „veoma“, a 23% „nije mi posebno značajno“), što je u skladu sa utvrđenim većim uticajem Foruma žena u ovoj stranci, u odnosu na ostale. Članice LDP i DSS češće od ostalih odgovaraju da im to nije posebno značajno (u oko 50% slučajeva).

Postavljeno je i pitanje u kojoj meri Forum žena utiče na predlaganje kandidata/kandidatkinja za izborne liste. Odgovori su prikazani na narednom grafikonu (slika 24).

Slika 24: Uticaj Foruma žena na kandidaturu

Koliko forum žena ima uticaja na predlaganje kandidata i kandidatkinja za izborne liste?

Članice LSV se i u okviru ovog pitanja znatno razlikuju od ostalih ispitanica jer češće navode da Forum žena u njihovoj stranci veoma utiče na formiranje izbornih lista predlažući sve kandidatkinje (11,3%). Članice ove stranke i LDP odgovor „delimično“ navode češće od ostalih (oko 70%). Kod ispitanica iz DS i DSS preovlađuje mišljenje da Forum žena ne utiče mnogo na izbor kandidata i kandidatkinja (oko 40% u svakoj stranici).

Rezultati intervjeta

Drugi deo istraživanja bio je kvalitativnog tipa i sproveden je putem razgovora (intervjeta) sa visokim pokrajinskim funkcionerima i funkcijonerkama ispitivanih političkih stranaka. Osnovni ciljevi ovog dela istraživanja bili su:

1. produbljivanje nalaza dobijenih anketom;
2. analiza kapaciteta stranaka za ostvarivanje rodne ravnopravnosti iz vizure njihovih visokih funkcijonera/nerki
3. dubinska analiza faktora uspešnosti političarki (funkcionerki) u okviru njihovih stranaka. Zbog drugog navedenog cilja, u uzorak ovog dela istraživanja uvršćeni su i muškarci – funkcijoneri kako bi se posebno ispitao i njihov odnos prema pitanju rodne ravnopravnosti u okviru stranaka, ali i u okviru društva u celini. S obzirom na prvi navedeni cilj, rezultati kvalitativnog dela istraživanja biće prikazani u okviru tumačenja rezultata ankete (kao produbljivanje analize kvantitativnih podataka), ali i na zasebnom mestu posvećenom faktorima uspeha političarki (treći cilj). Intervjuisano je ukupno 8 osoba, 4 žene – istaknute funkcijonerkе stranaka i 4 muškarca, politička lidera na pokrajinskom nivou⁶⁰.

⁶⁰ Ovo ne znači da su svi intervjuisani muškarci predsednici pokrajinskih odbora stranaka.

Odnos lidera stranaka u Vojvodini prema pitanju rodne ravnopravnosti

„Treba tu u glavama napraviti red. Pa da bude neko Angela Merkel u Srbiji.“

„Da prepoznamo vrednosti koje su tipično ženske, ili dominantno ženske i da ih maksimalno promovišemo i da održimo reč a to su porodica i odnos prema deci.“

Muškarci su, kao predstavnici političkih partija tokom dubinskih intervjuja iznosili svoja mišljenja o rodnoj ravnopravnosti i ulozi i položaju žena u politici. Pošlo se od pretpostavke da pozicioniranje žena u strankama zavisi i od podrške koju mogu dobijati od lidera stranke, ideji o partnerstvu žena i muškaraca u ostvarivanju politike jednakih mogućnosti, kao i da lideri mogu biti „pokazatelji“ odnosa stranaka prema ovoj temi⁶¹. Kada se uporede nalazi iz normativne analize i intervjuji vođeni sa ženama, stiče se utisak da svoje stavove muškarci grade na osnovu stavova stranke, odnosno da tu nema velike razlike, dok stavovi žena imaju određenu autonomnost jer rodno pitanje prevazilazi njihov stranački identitet.

Intervjui su pokazali da su lideri stranaka usvojili temu rodne ravnopravnosti odnosno da je prepoznaju i da se prema ovom konceptu odnose kao prema pitanju u glavnim tokovima politi-

⁶¹ Nije nažalost bilo mogućnosti da se i muškarci članovi stranaka uključe u anketni deo istraživanja. Ovo bi svakako bilo poželjno za nastavak istraživanja na ovu temu.

ke. Iako se svi deklarativno zalažu za prava žena, afirmisanje žena kao ravnopravnih u politici i javnoj sferi uopšte, kontekst iz kog ovakav stav dolazi je različit kod svakog od njih. Kod jedne grupe lidera koncept rodne ravnopravnosti je čvrsto uvezan sa demokratizacijom društva, uspostavljanjem političkog sistema zasnovanog na pravilima, procedurama i jednakim mogućnostima, ne samo žena, već svih društvenih grupa. Kod jednog od njih je ovaj koncept čvrto ukorenjen u njegovo političko delovanje, dok je kod nekih drugih deo politike, koji je najčešće samo sredstvo za ostvarenje drugih političkih ciljeva. Osim toga, postoji izgrađena svest ili tačnije prihvatanje implementacija politike jednakih mogućnosti, kao neophodnosti, koja je sada već proces sam za sebe i koji je teško otvoreno kritikovati. Razlike se uočavaju i ovde, u pogledu toga koliko u participaciji žena u politici dominiraju kulturni i društveni, a koliko institucionalni i uže politički faktori.

Pitanja o bavljenju politikom u Srbiji i političkim prioritetima postavljena su prvenstveno da bi se uočile eventualne razlike u odnosu na žene funkcijerke, ali i da bi se sagledalo mesto koncepta jednakih mogućnosti u okviru političke orientacije.

Predstavnici nekih stranaka bavljenje politikom u Srbiji vide kao rad na ulasku Srbije u EU – „da ovo društvo postane deo razvijenog sveta odnosno član Evropske unije“ i nameću se kao nosioci tog posla. Drugi politiku shvataju kao posao koji treba da obezbedi dobar život građanima Vojvodine, ali ovome pristupaju na različite načine; kod jednih je u fokusu odgovornost političara prema građanima i lični doprinos, a kod drugih su u fokusu građani i njihova prava, i naravno autonomija Vojvodine koja je povezana sa njihovim delovanjem. Ovo su ujedno i prioriteti politike.

Dvojica lidera sa kojima smo razgovarale smatraju da je njihova stranka najdemokratičnija. Radi se o jednoj od jačih opozicionalih i jednoj od jačih vladajućih stranaka. Prva je najdemokratičnija zbog legitimnih smena predsednika i kao generator demokratije

i promena u Srbiji, a druga kao nova stranka koja pravi otklon od ranije (nepovoljne) prakse. Ostale dve stranke odnosno njihovi lideri deluju više na regionalnom nivou i obojica smatraju da se demokratičnost meri mogućnošću iznošenja mišljenja i legitimnošću izbora. Ipak, napominju da je važno i dalje raditi na razvijanju sistema i institucija. Ovo je zanimljivo pogledati i iz perspektive načina kandidovanja i biranja rukovodstva stranaka i unutrašnjih dokumenata. Najdetaljnije je princip kandidovanja objasnio predstavnik SVM, dok ni jedan od drugih sagovornika nije dao konkretni odgovor. Ovo znači da pored formalnih pravila nema ustanovljenog principa kandidovanja niti ustanovljenih kriterijuma po kojima se o tome odlučuje. Odnosno, postoje formalni kriterijumi ali njihovo ispunjavanje svakako nije dovoljno.

Svi uočavaju podzastupljenost žena u politici i u sopstvenim strankama, ali ističu napredak ostvaren u poslednjih nekoliko godina. Zanimljivo je zapažanje predstavnika LSV da retorika, „partizanski“ karakter ove stranke, ne pogoduju ženama i da jeste problem njihove manje zastupljenosti. S druge strane, predstavnik SNS smatra da je angažovanje žena i mladih u ovoj stranci u porastu što je rezultat izmene odnosa prema politici. Iako su i jedni i drugi kao strategiju spomenuli spontane promene iza kojih može uslediti i formalna organizacija i institucionalizacija položaja žena, uzroci i principi su različiti. U prvoj stranci se prvo radilo na osnaživanju i izgradnje samostalne pozicije žena u stranci, koje su kasnije, koristeći svoj uticaj obezbedile i institucionalizaciju i organe i zastupljenost. Međutim, aktivno se radilo na osnaživanju liderki. U drugoj stranci u pitanju je spontani proces participacije u kome se ne radi posebno na osnaživanju i motivisanju žena, već se ovo shvata kao dobar način proširivanja kapaciteta stranke u celini. Uzroci se najčešće vide u patrijarhalnosti društva i u teretu rodnih uloga. Zanimljivo je da se patrijarhalnost društva na neki način koristi kao „izgovor“ za to što žene ne participiraju dovolj-

no u politici i kada se govori o aktivnostima stranaka ono ne ide dalje u ideje o načinima izmene stereotipa.

Kada je u pitanju participacija žena u organima stranke, neki lideri smatraju da treba uspostaviti atmosferu dijaloga i to će samo po sebi obezbediti participaciju žena. Neke stranke, kao što je navedeno u normativnoj analizi imaju unutarpartijske kvote⁶². Tako na primer ove kvote za organe stranke ima DS i naravno poštuje zakonske kvote za izborne liste, ali nema unutarpartijskih kvota ili bilo kakvih formalnih pravila o kandidatima na postavljenim pozicijama (ne izbornim) ili pri raspodeli osvojenih mandata. Svi političari su se složili da bi žena mogla da obavlja i funkciju predsednika stranke, ali su samo neki naveli primere žena na potpredsedničkim pozicijama koje su uživale poverenje i ugled među članstvom.

Iako su svi lideri svesni potrebe postojanja kvota, smatraju da su one manjkave i da treba osnaživati žene, ali ne u kontekstu toga da one postaju kvalitetnije kandidatkinje, već da bi se otklo-nile društveno uslovljene potrebe za postojanjem kvota.

Većina muškaraca, predstavnika stranaka je istakla značaj foruma žena, ženskog aktivizma, ženske podrške i solidarnosti kao način za povećanje učešća žena – značaj ženskog aktivizma u smislu podizanja kapaciteta žena, uticaja i međusobnog ohrabri-vanja i motivisanja, saradnje sa NVO sektorom. Ulogu Forum-a žena posebno je istakao predstavnik DS i SVM, ali na različite načine. Prvi u smislu uticaja koji FŽ može da izvrši na stranku u celini, na muškarce u stranci, na pravila i procedure, a drugi u kontekstu osnaživanja žena, podrške i solidarnosti, kao što je navedeno i najznačajnije – rad na formulaciji ženskih interesa. Ipak, FŽ u SVM

⁶² Zanimljivo je da SVM ima unuatrpartijske kvote i unutarpartijske kvote za izbor kandidata (osim zakonski regulisanih izbornih kvota) ali da ovo nije uvršteno u dokumente, odnosno ustanovljeno je pravilo ali ne i potrebne izmene regulative.

je formiran tek 2008. (i to je razlog zašto nije uvršten u dokumente) i to kao spontana aktivnost žena u stranci kojima je čini se, data sloboda i autonomija, ali se ne insistira suviše na inkorporiranju u stranačku politiku i odnose u celini. Predstavnik LSV je istakao ulogu žena liderki, koje su radile na podizanju stranačkih struktura i kapaciteta za ostvarivanje jednakih mogućnosti.

Odnos prema rodnoj ravnopravnosti intervjuisanih političara se u mnogim aspektima razlikuje, ali postoje i značajne sličnosti. Prvi utisak je iznet na početku – da se prema ovoj temi odnose kao prema političkom pitanju u glavnim tokovima – rodna ravnopravnost u politici jeste nametnuta kao tema. Svi su princip rodne ravnopravnosti odredili kao politiku jednakih mogućnosti i šansi, isto tako napomenuvši da se ovo ne odnosi samo na oblast politike. Podsticanje dijaloga i otvorenih participativnih procesa je prepoznato kao model izmene obrazaca i praksi, ali bez afirmativnih akcija, od strane nekih političara. S druge strane, osnaživanje žena je svakako potrebno po mišljenju predstavnika stranaka, ali su predstavnici DS i SVM istakli značaj izmene stavova muškaraca i edukacije muškaraca kako bi se obezbedila podrška ženama u politici.

Pitanje u kojim oblastima javnih politika bi po njihovom mišljenju žene trebalo da budu angažovane indikativno je za: ispitivanje postojanja rodno uslovljenih stereotipa i njihovog prepoznavanja i za nastojanje da se krajnje posredno uoče kriterijumi na osnovu kojih lideri odlučuju o kandidovanju ili angažovanju žena kada za to imaju priliku.

Neki političari su prepoznali rodne predrasude koje postoje o ovom pitanju i izneli stav da žene mogu biti angažovane i da treba da budu angažovane i uspešne u svim oblastima bez razlike. Ovo su ujedno lideri po čijoj se terminologiji („manje zastupljeni pol u politici“), ali i informacijama o ženskom aktivizmu unutar stranke uočava da su bili uključeni u programe i aktivnosti u vezi

sa rodnom ravnopravnošću (kao što su različiti oblici neformalnog obrazovanja i izgradnje kapaciteta koje sprovode domaće i strane NVO, najčešće). Političari su takođe prepoznavali oblasti koje bi ženama „mogle da budu bliže“, kao što su prvenstveno socijalna zaštita i socijalne politike, ali se i ovde uočavaju razlike – ovakav stav može biti razumevanje rodnih i bioloških uloga i porodičnih uloga žena, ali i toga „*da to ne znači da treba da ostanju u tim okvirima*“; isto tako ovakav stav, pored prepoznavanja predrasuda i ogradijanja od istih, može biti baziran na ideji da su žene savesnije i požrtvovanije kao saradnici i da su se dobro pokazale u raznim oblastima. Ovde, na prvi pogled nema ničega spornog. No, iz naše perspektive je čitljivo da je potrebno da se žene „pokažu“ i dokažu, dok se njihova savesnost podrazumeva. U tom smislu je ilustrativno da se žene vide kao odlične na različitim pozicijama, ali kao saradnice: „*Postoji staro pravilo među poslovnim ljudima da recimo na onim funkcijama kao što su trezor, ministarstvo finansija, one pozicije gde su finansije, žene treba da budu saradnici, prvi saradnici muškaraca koji to vodi. To staro pravilo koje sam ja slušao još kao dete verovatno potiče iz činjenice da su žene savesnije, da sa mnogo više zazora i straha ulaze u neke rizične ili granične odnose kada je na primer o zakonu reč i uopšte o poslu, javnom poslu, pristupaju savesnije. Retko sam recimo na sastancima video da muškarci vode podsetnike, žene gotovo sve vode podsetnike, zapisuju, nisam primetio da je žena ikad na nekom sastanku rekla neku ružnu reč, da se ponašala, da kažem tako da se može videti agresivnost, a toga je bilo kod muškaraca.*“

Ovo je jedna od ustaljenih predrasuda o ženama u politici, osim u oblasti angažovanja koja se može objašnjavati različitim, prvenstveno kulturološkim faktorima, ali i jednom zanimljivom tezom o moralu. Naime, politika i aktivnosti u vezi sa politikom se smatraju nemoralnim u okviru domaće političke kulture (čak

je to izraženo jednom mizoginom izrekom). Žene su sa druge strane pod znatno većom moralnom kontrolom društva odnosno tradicionalno se od njih očekuje moralnije ponašanje nego od muškaraca i „ne priliči“ ženi da se bavi politikom, a posebno ne da se to čini na muški način.

Ženski interesi jesu prepoznati kao nešto različito od interesa muškaraca i dominantnih interesa u politici. Međutim, s jedne strane žene treba da imaju slobodu da o njima raspravljaju i u okviru toga osnažuju sebe i svoje ideje, dok po nekim drugim mišljenjima političara iz Vojvodine muškarci mogu da zaštite njihove interese i da ih prepoznaju kao svoju ciljnu grupu, čime im ujedno pružaju i podršku, kao ženama. Primer za to je izgradnja porodilišta u Novom Sadu gde „žene doživljavaju najveću evaluaciju njihovih vrednosti“ a to su u prvom redu porodica i majčinstvo!

Intervjuje vodila Višnja Baćanović

Uspešne političarke u Vojvodini i rodna ravnopravnost

Kao što je već napomenuto u uvodnim teorijskim razmatnjima, kapaciteti političkih stranaka za ostvarivanje rodne ravnopravnosti u velikoj meri zavise od postojanja aktivnih članica, posebno stranačkih liderki koje kao modeli uzora (engl. *role model*) utiču na regrutaciju novih i unapređenje položaja aktuelnih članica stranke. Zato je bilo posebno važno preneti „lične priče“ političarki koje su visoko pozicionirane u svojim strankama i analizirati, kako njihove faktore uspeha, tako i njihov odnos prema pitanju koncepta rodne pravnopravnosti.

Kroz razgovore koji su obavljeni sa ovim političarkama moglo se uočiti da se njihovi putevi ulaska u politiku razlikuju s obzirom na različite individualno-psihološke činioce i konkretne uslove života. Ipak, moguće je uočiti i izvesne opšte obrasce koje dele. Neke od članica stranaka nekadašnjeg DOS-a, kao osnovni motiv ulaska u politiku navode veliki entuzijazam povezan sa nadom u nadolazeće društvene promene, i želju da uzmu učešća u kreiranju boljeg društva. Neke ispitanice u politiku su ušle na nagovor okoline, pri čemu su prema konceptu politike imale izvestan otpor. Ipak, i pored ovakvih otpora, one su, kroz političko delovanje, uspele da pronađu svoj „put“ i svoj smisao politike:

„I tada ne vidite sebe u politici, ne zato što smatrate da je to posao kojim se bave „bogovi i robovi“, već zato što mislite da je politika jedan, ne baš častan posao. Ako me pitate da li se kajem, ja ču vam reći ne.“

„Nisam verovala da će se odmah uključiti u političku partiju pošto moj način razmišljanja nije mogao da uđe u okvire bilo koje tadašnje stranke.“

Navedeni problemi ulaska žena u politiku odražavaju teškoće usled premošćavanja privatne i javne sfere. Koliko god emancipovana, žena u javnu sferu ulazi sa iskustvom oblikovanim u dušboku urodnjenoj privatnoj sferi. Ovakvo iskustvo, međutim, nije legitimni diskurs u javnoj sferi, koja je istorijski maskulinizovana, institucionalizovana i racionalizovana. Žene su, pri ulasku u javnu sferu, zato, obično pred dve mogućnosti: da maskulinizuju svoje političke nastupe i delovanje, ili da „izgube u trci“ usled diskreditacije njihovih obrazaca ponašanja i mišljenja. Feministkinje se, zato, zalažu za „teoriju sopstvenog pozicioniranja“ (S. Harding, 2004) po kojoj su specifična ženska iskustva legitiman diskurs, najpre u nauci, pa i u javnom delovanju uopšte.

Napredovanje ispitanica u stranačkoj hijerarhiji u nekim slučajevima obeležava i želja za dokazivanjem u širem okruženju. Može se, uslovno, zaključiti da je u pozadini ove potrebe predstava o sopstvenom „startnom hendikepu“ s obzirom na pol. Žene, ulazeći u javnu sferu, imaju utisak da svoje, rodno uslovljene, „nedostatke“, moraju da nadomeste većim trudom, radom i zalaganjem u odnosu na muškarce, čije su startne pozicije bolje, i da tako opravdaju svoj stečeni (viši) položaj. Objasnjavajući jednu od svojih prvih kandidatura, jedna ispitanica navodi:

„Ja sam insistirala da to bude na ime i prezime, da bude većinska a ne proporcionalna lista, iako se smatra da žene teže prolaze na većinskoj listi. Htela sam da proverim kako će ljudi da procene da li ja, na temelju mojeg ranijeg angažovanja, mogu da dobijem na izborima poverenje svojih sugrađana.“

Ovo je način na koji rodni identitet može da se percipira od strane samih žena. Ophođenje sa sopstvenim rodnim identitetom, međutim, zavisi i od načina na koji ga percipira društveno okruženje. Društveno okruženje nekada neguje obrasce „džentlmenstva“ u kojima žene zadobijaju „bolji tretman“ u odnosu na muškarce, ali samo na manifestnom nivou. Na latentnom nivou, ovakvi su obrasci odraz izolovanja žena od pozicija moći i žene su toga veoma svesne. Ponekad, iz ovih razloga, političarke imaju potrebu da naprave izvestan „otklon“ od svog rodnog identiteta:

„Od kolega sam uvek zahtevala da me tretiraju kao potpuno ravnopravnog člana, ne ženu, nikakve popuste nisam tražila.“

Iz ovakvih razloga, političarke nekada imaju otpor i prema formalnim mehanizmima za ostvarivanje rodne ravnopravnosti unutar stranaka:

„Osnovna unutrašnja prepreka je što sam uvek imala dilemu, da li u mom očekivanju da budem na nekoj poziciji, baš ja zaslužujem da se tamo nađem, a ne neko, ko je na istoj startnoj poziciji. Znači, da li mene za tu poziciju kvalifikuje baš to što ja radim taj posao, da li mi pomaže to što sam žena pa će zato ući u kvotu, ili da budem preciznija, uvek sam razmišljala da li neće moći da me zaobiđu jer mi ta vrsta kvote što sam žena omogućuje prolaz. Znači, moja unutrašnja prepreka je bila: da li zaslužujem.“

Primetno je i da problemi ulaska žena u politiku, još više dolaze do izražaja prilikom napredovanja u hijerarhiji, posebno prilikom kandidovanja na određene funkcije. Javna funkcija je ogoljeni reprezent javne sfere, mesto gde su sve njene karakteristike iskristalizovane i dovedene do maksimuma. Autoritarna politička kultura je u nasleđe našeg društva ostavila „vojničku“ predstavu o nemilosrdnom i odlučnom vođi, koji suvereno do-

nosi odluke u ime ostalih, a ženama je često teško da se identifikuju sa ovakvim idealima.

„Ja sam radila i kao profesor u školi. Imajući priliku da deci prenosim znanje i da od njih stvaram ljude, da budem jedna objektivna, ali ipak, blagonaklona žena, ja nisam mogla da se zamislim u ulozi nekog strogog i nemilosrdnog (a na toj poziciji je neophodno biti takav) funkcionera stranke. Ja sad prosto objašnjavam šta je moja priroda.“

Ispitanice, bez obzira na dileme, ipak žele da zauzimaju funkcije u stranci i društvu i pronalaze način da zauzmu svoj jasan stav o tome.

„Tada sam vrlo jasno znala da kažem šta ja očekujem na tim izborima, i da dam do znanja da ja pretendujem na to mesto sa sveštu nekog ko može da odgovori tim obavezama i zasluguje da se na tom mestu nađe.“

„Naravno da imaš dileme, imaš analize i unutrašnji proces donošenja odluka kada u svom etičkom sistemu procenjuješ šta mora da se učini, šta može, a šta bi voleo da izbegneš. Onda doneseš odluku i snosiš posledice svojih odluka.“

Osim unutrašnjih prepreki koje su imale tokom napredovanja u stranci, ispitanice navode i prepreke koje im je nametalo spoljašnje okruženje.

„Suočavala sam se sa svim spoljašnjim preprekama. Žena u političkoj stranci ima sve moguće prepreke, sve koje bilo koji istraživač ili analitičar može da zamisli.“

„Nailazila sam na prepreke koje su ispale ne tako opasne kao što sam ja mislila, od strane drugih političkih organizacija koje su koristile čak i to što sam žena da me osujete u tome da učestvujem u politici.“

U ovom kontekstu, posebno je važno pitanje predrasuda o ženama u politici, koje se javljaju kao prepreka u političkom angažmanu žena i posebno u napredovanju u okviru stranke. Jedna ispitanica navodi najčešće oblike tih predrasuda i načine koji su, po njenom mišljenju, odgovarajući da se ovakve prepreke prevaziđu.

„Tri su predrasude o ženama u strankama koje prvo moraju da se obore. Prva predrasuda je da žene nisu zainteresovane za politiku jer je to, tradicionalno, muško zanimanje. To je predrasuda koja se najteže razbija, a najlakše odbija žene od politike. Druga predrasuda je da žene na mesta odlučivanja ne dolaze po pravilima (kao što to rade muškarci), nego svojim ženskim modelima i koristeći ženske atributе. Treća predrasuda je da žene uopšte ne znaju šta je to politika . . . Ženu koja tek počinje da se bavi politikom je lako zaštititi jednom od ovakvih predrasuda. Jedno vreme je lider u razbijanju tih predrasuda nevladin sektor, ali i žene u strankama moraju da prate te trendove.“

Rečima druge ispitanice:

„Ako ste u stanju da ispravno odgovorite na to pitanje (koje proističe iz predrasude) ili na pravi način upitate protupitanje, onda samo odagnate tu vrstu prepreke.“

Zanimljivo je da su pojedini aspekti života ispitanica ujedno i prepreka i podrška za politički angažman. Tu se prvenstveno misli na porodicu, koja se obično posmatra u kontekstu dileme porodica/karijera. Ovakva dilema je sve više stvar prošlosti jer žene, iako svesne da politički angažman zahteva izvesni stepen odsustvovanja od kuće, sve više uspevaju da prevaziđu ovaj problem upravo uz pomoć porodične podrške.

„Uvek sam imala podršku porodice. Imam jako malo slobodnog vremena i to su neke lične prepreke koje morate sami sa sobom da razbistrite: da li u određenom trenutku želite da date doprinos društvenoj sceni i da li će zbog tog vaša porodica trpeti. Da li ćete vi lično u nekom profesionalnom smislu trpeti. Uz dobar dijalog prije svega kod kuće je to moguće, da vaša deca shvate da to što radite radite i za njih. Sa druge strane, ono malo vremena što provodimo zajedno mora da bude kvalitetno i da se nadomesti“.

Pitanje da izdvoje svoje kvalitete presudne za uspeh u politici, ispitanice daju veoma različite odgovore, što je svakako nešto pozitivno. Ta činjenica govori da je ženski politički aktivizam u velikoj meri diverzifikovan i da različita životna iskustva i individualno-psihološke osobenosti žena na jednako dobar način pronalaze svoj „put“ u politiku. To, istovremeno, znači, da nema „recepta“ za politički uspeh žena, već da on, uz sva stukturna ograničenja, ipak presudno zavisi od „ličnog pečata“.

Jedna ispitanica, u prvi plan stavlja svoje stručne kvalifikacije, koje je, u toku čitavog političkog delovanja držala kao svoju ličnu, autonomnu sferu sigurnosti i integriteta.

„Ja sam se strogo držala svoje struke, neželeći da postanem političar ,opštег tipa‘. I, ako me pitate šta treba izdvojiti kao kvalitet, ja vam tvrdim da je to upravo to. Jer, od početka bavljenja politikom, ja sam svoju egzistenciju zasnivala na poslu koji radim, nikada nisam prestala da se bavim svojim osnovnim poslom, a politiku sam doživljavala kao oblast u kojoj mogu da iskažem samo jedan deo sebe, neželeći da ikada u njoj budem zloupotrebljena. Čim nemate ekonomsku nezavisnost, ta mogućnost je mnogo veća. U mnogim periodima mog političkog delovanja se to nije isplatilo, i nije se dopadalo drugima. Bilo je teško. I ako išta smatram svojim kvalitetom

to je što nisam htela da budem političar opšteg tipa, što ne znači da u svakom trenutku nisam imala stav na opšte političke teme. Zaista sam htela da sačuvam autoritet, lični“.

Jedna ispitanica govorila je o tome da su za njen uspeh bili važni upornost, organizacione sposobnosti i sposobnost strateškog razmišljanja. To je, ujedno identificovala i kao ključne potrebe političkih stranaka u Srbiji, posebno u okviru ostvarivanja koncepta rodne ravnopravnosti.

„Presudno je bilo upornost i ideja da se u okviru stranke moraju napraviti neki kriterijumi, posebno kad su žene u pitanju.“

Kao svoj osnovni kvalitet zaslužan za uspeh u politici, jedna ispitanica navodi sposobnost za otvorenu i direktnu komunikaciju sa biračima, posebno kroz neposredne kontakte na lokalnom nivou.

„Ja sam napredovala na direktnim izborima i mislim da je za to bila zaslužna moja otvorenost u komunikaciji sa ljudima (birači na lokalnom nivou). Iskrena komunikacija je dovela do moje pobeđe na izborima i pomogla da dobijem poverenje u stranci kao neko ko govori ono što misli a i spreman je i da radi za to. To je bilo presudno . . . Od lokalnog odabora preko Skupštine Vojvodine došla sam do najvišeg organa stranke. Imala sam tada osećaj, kao što to imam i sada, da je to bilo zahvaljujući toj prepoznatljivosti na terenu i otvorenoj komunikaciji sa ljudima.“

Na pitanje kako se borite za svoje ideje i na čiju podršku pri tom najviše računate, ispitanice obično odgovaraju da podsticaj i podršku najpre imaju u porodici. Porodica (posebno deca) predstavlja snažan motivator za istrajnost u borbi za realizaciju sopstvenih ideja, koje se, kao politički ciljevi, neretko, formulišu

u odnosu na interese budućih generacija (najpre sopstvene dece). Ispitanice, dakle, potvrdu i motivaciju za svoj politički angažman, pronalaze u privatnoj sferi. Briga o deci je, na taj način, iz privatne sfere, transponovana u javnu, putem njenog preobličavanja u brigu za opšte društveno dobro.

„Prvo što se pitam jeste da li je to što radim ono što bi moja deca očekivala od mene, moji prijatelji i moja sredina. Nakon toga ču to uporediti sa onim šta je stranka i politička opcija u kojoj se nalazim, sa njenim osnovnim programima i principima.“

Ovakav nalaz, svakako ne treba generalizovati, on je samo jedan od mogućih modela političke motivacije, zabeležen u našem istraživanju.

Za razumevanje odnosa političarki prema konceptu rodne ravnopravnosti, veoma je važno utvrditi i na koji način one, generalno, vide ulogu žena u politici. Povezano sa prethodnim pitanjem i uvodnim teorijskim razmatranjima, važno je zapitati se da li političarke smatraju da žene u politici imaju neku specifičnu ulogu, i da li u opštoj političkoj arenii dodaju neku *differentia specifica*. To je pitanje koje je važno, kako na globalnom nivou, tako i u okviru naše političke kulture o kojoj je već bilo reči. Najslikovitiji primer, na liniji feminizma različitosti, za potvrdu kvalitativnih političkih promena kojima rezultira ulazak žena u politiku, daje naredni citat:

„Moram da priznam da su se žene pokazale mnogo razboritijim u mnogim oblastima. Šta to znači razboritijim: Žena, kojoj je ljubav osnovna vrednost u životu, nema veze da li ona ima ostvareno materinstvo ili nema, ali je u njoj taj potencijal, nekoga ko iznedrava budućnost čovečanstva, ko se kao jedinka oplemenjuje kroz nešto što ide dalje, to mora

da se pokaže na neki način. Žena je znači, po svojoj prirodi (dozvoljavam izuzetke) takva. Kad se osvrnete u nazad, vi nemate, kroz istoriju čovečanstva najveća zla počinjena u svojstvu žene. Vi nemate zlo utelotvoreno u ženi, koja želi vlast, želi moć. U tom smislu ljubav ženu čini razboritijom, kao bukvalno, fizički drugačije sazdano biće. Mislim da su žene biološki razboritije. Sad me možete demantovati i reći toliko i toliko žena-japija ima koje su nemilosrdne. Ali, neću da tako gledam ženu u savremenom čovečanstvu. Ali, mislim, i verujte da sam se uverila na stotine primera, od unutrašnjeg iskustva ovde, do onoga što sam uspela da sagledam kroz česte studijske posete, jedan sasvim drugačiji odnos prema ključnim problemima u životu imaju žene. Zato što imaju širi pogled na svet koji se ne meri kroz moć otelektovrenju u vlasti.“

Sasvim drugačije mišljenje o ulozi žena u politici, na liniji feminizma jednakosti, daje druga ispitanica. Ona smatra da je ženama nužno obezbediti jednakе šanse u uslove za bavljenje politikom, kao i muškarcima, dok uloga žena u politici, kao takva, nije različita u odnosu na ulogu muškaraca:

„Ukoliko je više od pola društva u nemogućnosti da se iskaže i da da svoj doprinos, onda će se promene mnogo sporije odvijati. Da bi žene mogle da daju pečat politici, mora ih biti više u politici. Itekako je bitno je da se izbore u okviru svojih političkih partija, da uzmu svoje mesto i da ih bude veći broj. Bez tog kvantiteta teško ćemo doći do kvaliteta . . . Mislim da bi se žene, kao i muškarci, trebale baviti svim poslovima u društvu. Ako smo mi više od pola našeg ili zemaljskog društva, ne znam zašto bi naše polje bilo specifičnije u odnosu na muškarce. Ako treba da delimo odgovornost u porodici i na poslu, onda i treba da delimo odgovornost u društvenom

angažmanu. Samo je pitanje da li smo svesne da nas je manje i ako nas je manje da li je lakše kao bitnije teme izgurati nešto, ako se dobro umrežimo.“

Odgovor naredne ispitanice, mogao bi se svrstati negde između predhodna dva. Ona smatra da žene imaju posebnu ulogu u politici (i na globalnom nivou i kod nas), ali utemeljenost te posebnosti ne vidi u biološkim razlikama muškaraca i žena, već u njihovim različitim, društveno posredovanim iskustvima. Ona smatra da žene lakše od muškaraca uspevaju da uvide što je opšti interes, te da muškarci, posredstvom ulaska žena u politiku, počinju da preuzimaju njihove modele pronalaska opšteg interesa, onda kad shvate da je to nužno. Sposobnost žena da uvide opšti interes je, navodi ispitanica, ogroman resurs koji se, na žalost, ne koristi u dovoljnoj meri. Mišljenje o tome zbog čega žene lakše uviđaju opšti interes iznosi sa rezervom, i kao mogući razlog navodi sledeće:

„Ja mislim da je razlog tome što žene brže i jednostavnije uočavaju opšti interes, kolektivno pamćenje, briga o drugima. Ona je morala da misli o još nečemu da bi održala sistem. On (muškarac) obavlja snabdevanje za taj sistem, ali nema opštu sliku o njemu.“

Ista ispitanica, ipak, ne misli da to znači da su žene bolje ili gore za određene oblasti političkog delovanja, već da menjaju koncept politike kao takve. Na pitanje kako vidi ulogu žena u politici, ona odgovara:

„Da menjaju. Prvo mora da im se legalizuje želja i zahtev da budu u politici. Onda mora da im se napravi prostor da u politici budu neko ko donosi odluke. A onda mora da im se napravi prostor da menjaju za druge, za one koji dolaze posle njih.“

I pored toga što sve ispitanice smatraju da treba da bude više žena u politici, a neke smatraju i da to predstavlja kvalitativan pomak, nemaju sve pozitivan odnos prema konceptu rodne ravnopravnosti. Jedna ispitanica to ovako vidi:

„Apsolutno mi nije značajna ta rodna ravnopravnost. U kom smislu? Moja deca nisu dobra zbog toga što su moja deca, već zbog toga kakvi su ljudi. Uopšte nisam neko ko formalno drži do nekih stvari. Niko nije dobar samim tim što je Srbin. Niko nije vredan samim tim što je žena. I u tom smislu, o rodnoj ravnopravnosti kao floskuli, uopšte nemam neko mišljenje. Svako mora da zasluži da se nađe na nekom mestu.“

Suprotno tome, druga ispitanica navodi:

„Za mene je od početka veoma važan koncept rodne ravnopravnosti, zato što sam odmah od starta bila svesna toga da bez suštinskog razgovora o ravnopravnosti i o položaju svih nas u ovom društvu i bez suštinskog pretresa tog pitanja nećemo puno moći da promenimo u stanju svesti naših ljudi. Ukoliko je više od pola društva u nemogućnosti da se iskaže i da da svoj doprinos, onda će se promene mnogo sporije odvijati.“

Uprkos tome što kod svih ispitanica postoje formirani stavovi o „ženskom pitanju“ u politici i uviđanje njegovog značaja na idejnem nivou, reakcije se razlikuju u odnosu na „koncept rodne ravnopravnosti“ koji podrazumeva i određene institucionalne mehanizme i standarde u ovoj oblasti.

Takov nalaz podkrepljuju i stavovi o kvotama u politici. Sve ispitanice su pokazale donekle uzdržan stav po tom pitanju. Neke smatraju da su kvote kao takve nepotrebne, a druge da su one nužne u jednoj fazi, ali da ih je potrebno prevazići. Sledi citati koji odražavaju ova dva stanovišta:

„Pogubno za tu rodnu ravnopravnost je da se žene zadovolje brojem i prisustvom u organima. Moja prva izjava na jednom od sastanaka kad sam ušla u vladu je bila: nemojte se varati da će ja ovde biti ikebana. Ja očekujem od žena da tu gde budu, ne budu ikebane. Koliko god su lepe i pitome i razborite, one ne smeju da budu ikebane. U tome стоји veliki problem. Da se žene zbog dugog potiskivanja, zadovolje time da budu na nekom mestu.“

„Mislim da bi ih sada već trebalo prevazići. Kod nas su kvote pokazale da se žene stavlju na liste samo toliko da ih popunjavaju. Međutim, kada se biraju na određene funkcije, onda nema govora o ispunjenju kvota. Ako toga nema u zakonu, onda i pitanje kvota gubi svoj smisao. Već smo toliko duboko u evropskim integracijama i osavremenjavanju i standardizovanju našeg društva da treba da govorimo o resursima i partnerstvu i sposobnim i nesposobnima, a ne da žene trebaju da potпадaju pod kvote. Mislim da bi i neki naredni zakoni trebalo da obavežu, ne samo političke partnere, nego uopšte kreatore društvene svesti da sposobni i nesposobni čine liste, a ne muškarci i žene.“

„Kvote su neophodne u jednoj fazi. Ono što mogu da garantujem za svako društvo u kom se ženi tek kreira mesto za donošenje odluka je da je prostor za uticaj politička stranka. Ne zakon, ne institucija, ne nevladin sektor, već politička stranka. Kada u političkoj stranci žene, iniciativom, radom, ostvare svest o tome da je i po stranku i po društvo i po državu to dobro, onda se to dešava. Dakle, ja sam za hibrid. Za nešto što su klasične kvote (što ima jedan broj evropskih zemalja) i za situaciju bez kvota (kao što je skandinavski model). Srbija je dobra za nešto između.“

Zanimljivo je napomenuti da se, uglavnom ujednačeni, stavovi o kvotama formiraju pod uticajem dve, različite ideologije. Sa jedne strane, to su nacionalno obojene ideje koje se opiru institucionalnim mehanizmima u oblasti rodne ravnopravnosti, kao „privatcima spolja“, a sa druge, ideje „preživljavanja najsposobnijih“, slobodnog (političkog) tržišta, i konkurenциje, koje odražavaju sve veći uticaj neoliberalne ideologije na globalnom nivou, pa i kod nas. Iako različite, obe ideologije mogле bi se svrstati u „desne“, koje se, tradicionalno smatraju nekompatibilnim sa feminismom. U skladu sa uvodnim, teorijskim napomenama o nužnosti prevaraženja podele na levo i desno u kontekstu analize feminizma, i sa empirijski utvrđenom rodnom senzibilisanošću ispitanica, na osnovu ovoga ipak ne bi trebalo olako donositi zaključak da „ideološka klima“ u strankama ne pogoduje razvoju feminističkih ideja, već pre, postaviti pitanje – kakvu će formu ove ideje zadobiti u datom kontekstu u budućnosti i čime će to rezultirati.

Ispitanice su pitane i da li javno zagovaraju koncept rodne ravnopravnosti i kako mu doprinose u okviru svog delovanja. Ovo pitanje je važno jer latentna rodna senzibilisanost, koja je evidentna kod svih ispitanica, ne mora da znači i manifestnu rodu senzibilisanost u okviru političkog delovanja. Razlika je, zapravo, u tretiranju feminističkih ideja kao politički relevantnog/irelevantnog problema. Tematizacija feminismra kao političkog pitanja je od suštinske važnosti za uspostavljanje rodne ravnopravnosti u politici i u širem društvenom okruženju. To, međutim, nije temeljan stav svih ispitanica, jer se neke ne opredeljuju za javno zastupanje ovih ideja, već ih zadržavaju u domenu ličnog. Kroz citate će biti prikazani stavovi onih ispitanica koje u sklopu svog javnog angažmana promovišu koncept rodne ravnopravnosti:

„Naravno da javno zagovaram rodnu ravnopravnost. Dok sam bila poslanica u Skupštini Vojvodine, moja partija je

imala određenu kvotu, u koliko odbora možemo da vršimo funkciju, mogli smo izabrati samo jedan za predsedavanje i ja sam odabrala odbor za ravnopravnost polova. Mnogi su me pitali kako to da nisi uzela nešto „jače“ ali ja sam u tom trenutku mislila da je to meni, kao ženi koja je izabrana na određenu funkciju u momentu kada je pitanje rodne ravnopravnosti u Vojvodini podignuto visoko na lestvici, veoma važno. Mislim da sam tako politički doprinela ovom pitanju i naravno da i dan danas pokušavam da kroz svoj rad promovišem ovo pitanje. U našim upitnicima koje šaljemo opština redovno istražujemo koliki je broj odbornika a koliki odbornica, da li još rade komisije za rodnu ravnopravnost, da li im treba pomoći i potenciramo žensko pitanje na nivou lokalna. Jako je važno da taj problem spustimo na nivo lokalna. U okviru toga, sarađujem sa mnogim organizacijama, kao što su „Žene to mogu“, „UNIFEM“ i sl.“

Kao što se može videti iz citata, rodna ravnopravnost se, kao sektor političkog delovanja, nisko vrednuje u širem okruženju, što znači da političarke moraju da budu snažno lično i idejno motivisane kako bi odabrale ovakve funkcije. Ta motivacija još uvek ne dolazi iz opšteg društvenog okruženja, već, uglavnom, iz delovanja feminističkog pokreta i međunarodnih institucija aktivnih u ovoj oblasti.

„Da, rodnu ravnopravnost zagovaram u strategiji, planu i akciji. Osnovni problem u Srbiji je nedostatak strateškog razmišljanja. U Srbiji niko ni sa kim ne razgovara, u Srbiji niko nikom ne odgovara ni na pitanje, a posebno ne javno. Kada su u pitanju muškarci, onda je tu stvar unekoliko lakša jer se oni snalaze. Međutim, ako hoćete da zagovarate rodnu ravnopravnost, što prvenstveno znači veći broj žena na mestima odlučivanja (zakonodavstvo osetljivo na model žena),

to znači planiranje ženskih modela za moje čerke i sinove, da oni žive drugačije nego ja i da nemaju teškoća koje sam imala ja. Dakle, ako sve to radite, onda prvo znate da žene morate naučiti strateškom pristupu, da ih morate naučiti da planiraju, da ih morate naučiti akcijama. Dobra vest je da to kod žena ide neverovatno lako . . . Rodnoj ravnopravnosti u sklopu svog političkog delovanja doprinosisim i podrškom i ohrabrvanjem drugih žena da urade ono što vidim da mogu, a same sebe sprečavaju, zato što se boje podsmeha, zato što se boje stigme, bilo koje vrste; posebnim bacanjem svetla na sektore gde žene najviše trpe od predrasuda a to je zapošljavanje i napredovanje u javnom sektoru.“

Neke ispitanice navode i posebne poteškoće koje se javljuju pri tematizovanju rodne ravnopravnosti kao zasebne oblasti političkog delovanja u okviru svojih stranaka. Čini se da, shodno tome, u našoj političkoj kulturi i dalje ne postoji svest o tome da je feminism legitimna politička opcija, već se na njega gleda kao na „odvajanje žena“ i zastupanje parcijalnih interesa:

„Ono šta nailazite kao prepreku unutar same političke organizacije je kada pokažete interesovanje da se bavite određenom oblašću i ne samo to već i da povučete tim za sobom, naročito ako su u pitanju npr. žene ili, sa moje strane, mlađi ljudi u politici. Tada dolazi do sitnijih podvala da se bavite samo ženskim pitanjem, da pravite stranku u stranci, ogranač koji bi trebao da bude isključen i da se bavi samim sobom.“

Rodno senzitivni jezik je, u kontekstu političkog delovanja, važna „alatka“ razbijanja predrasuda o ženama u politici i izmenе stereotipnih predstava o ženama u društvu. Evo mišljenja nekih ispitanica:

„Ja i po vokaciji i po mom ličnom senzibilitetu mislim da to treba da postane standard. Svi oni koji se opiru tome, tu mislim stručno na svoje kolege koji se bave lingvističkim pitanjem i uvođenjem standarda, imaju više problem sa nekim tradicionalnim naslagama nego što to život od nas zahteva. Meni je to nepojmljivo. Mislim da mnoge moje koleginice greše kad ne insistiraju da na imenima svojih funkcija ponesu i svoj ženski rod. Kod mene je uvek na vizit-karti stajao ženski rod, jedini i prvi u Skupštini Vojvodine i sada u Izvršnom Veću sve dokumente potpisujem sa Sekretarka. Svi su navikli na to. Ako insistirate na tome, kroz neko vreme to postaje normalno. Za lažem se da sve žene svoje funkcije koriste u ženskom rodu.“

„Isključivo koristim ženski rod, sa tvrdoglavosću. Imam dokaz koliko je to snažno sredstvo. Kad sam ušla u Skupštinu, onda sam počela da govorim narodna poslanica, potpuno neosetljiva na primedbe i komentare u vezi sa tim. I to je ušlo u uvo vremenom, i sad svi govore narodna poslanica i nikom nije neobično. Naprotiv, sada u ovom mandatu, jedna poslanička grupa je insistirala da govorim „gospođo predsedniče“ što je nekoliko puta ponovljeno svima bilo jako smešno, i onda se vidi da je to blesavo. Najjasnije možeš da vidiš da žena ima problem sa prihvatanjem činjenice da je diskriminisana od kad je rođena, kada odbija da svoju profesiju naziva ženskim rodom (jer bolje zvuči kada je u muškom rodu). Ja na tome insistiram, znajući da to izaziva otpore, da to ljudi ne vole.“.

U ovom kontekstu, važno je i pitanje u kojoj meri je javno mnjenje u Srbiji upoznato sa konceptom rodne ravnopravnosti. Evo šta o tome misle neke od ispitanica.

„Javno mnjenje Srbije je u svojevrsnom spoznajnom neskladu. Šta je spoznajni nesklad – ako vidiš činjenicu koja ti se ne

dopada ili je u tvojoj glavi suprotstavljena sa nekom drugom činjenicom, onda je jednostavno zanemariš. To se događa sa rodnom ravnopravnosću. Oko 65% stanovništva Srbije smatra da žene nemaju poziciju u društvu kakvu zaslužuju, ali kad ih pitaš npr. hoćete li da Vaša žena bude političarka, odgovaraju ne. To je nešto slično kao stav o političkim strankama. To je ono čuveno „nisam član ni jedne političke stranke“, što onda kao podrazumeva da je on jako čestit čovek.“

„Mislim da je upoznato ali ne dovoljno i ne na pravi način. Pitanje je ko su emiteri ove politike u javnosti. Ukoliko se priča zaustavi na tome da li se oslovljava u ženskom rodu ili ne, ukoliko se priča zaustavi u okviru onog dela koji je više feministički, kojeg naravno poštujem, to je teško prepoznatljivo za naše sagovornike na terenu, naročito u manje razvijenim sredinama. Treba više da tu priču primenimo na neke životne primere. Ukoliko na taj način pričate s ljudima onda je puno jasnije šta znači rodna ravnopravnost. To su razni problemi kao što je nezaposlenost žena, žensko zdravlje, žensko preduzetništvo i sl, o kojima žene treba da ravnopravno da razgovaraju kao i muškarci. Slabo dopiremo do svesti ljudi, možda upravo tim potenciranjem rodne ravnopravnosti i samo tog pitanja žensko-muškog odnosa. Kad počnete to na mnogo jednostavnijim primerima da emitujete među ljudima onda vas bolje shvate. Ja se nekako više trudim da sa time idem na lokalne medije (mislim da se pokazalo da nećemo odozgo sve promeniti, moramo da počnemo da menjamo stvari odozdo). Kada otvorimo temu na ovaj način, na način odnosa samohranih roditelja bez obzira jesu oni očevi ili majke, kada otvorimo temu o položaju roditelja sa više dece, kada otvorimo temu pitanje problema porodice, zapošljavanja, tada vas ljudi bolje razumeju i shvataju u čemu

je suština zakona koji je odavno trebao biti donet i politike rodne ravnopravnosti.“

Da bi koncept rodne ravnopravnosti bio više vrednovan i da bi dobio širu društvenu podršku, neophodno je adekvatno informisati javno mnjenje koje bi „stalo“ iza različitih inicijativa i politika. Zato je veoma važno pitanje načina na koji feminističke ideje „ulaze“ u naše društvo. To u velikoj meri zavisi od posrednika, odnosno „mediatora“ koji ove ideje oblikuju i na različite načine „isporučuju“ javnom mnjenju. Ključni medijatori su političke stranke, organizacije civilnog društva i mediji. Mediji su, u ovom kontekstu, posebno važni, jer u širem društvu promovišu modele ili ideale političara/ki.

Ispitanice su, zato, pitane da li su zadovoljne medijskim izveštavanjem o njihovom radu i da li, po njihovom mišljenju, mediji ravnopravno izveštavaju javnost o političarkama i političarima.

Generalan zaključak je da nijedna ispitanica nije zadovoljna medijima kao takvim, pa tako ni medijskim izveštavanjem o svom političkom delovanju.

„Nisam zadovoljna medijima u Srbiji, ne kao političarka, nego kao građanka. Neznanje je glavni problem Srbije. Neznanje gde ne sme i ne može da ga bude se najbolje vidi, i to je u medijima. Neko ko radi u medijima i treba da izvesti o mom radu, trebao bi prvo da zna šta je to što zanima ljudi u Srbiji, pa onda da proceni da li se ja bavim onim što zanima ljudi u Srbiji. Toga u Srbiji nema.“

„Mediji se nalaze u situaciji da imaju ‚reket‘ na javnu reč. Svako ko ima mogućnost da saopšti nešto i da ga čuje veći broj ljudi bukvalno zlouprotrebljava tu moć. Time se, ne samo kreira javno mnjenje, bez uviđanja te odgovornosti, nego se reketira, kažnjava, prinuđuje na neke usluge, onaj

*ko se targetira kao meta. Da li iznošenjem afera, da li ne-
istinama za koje demanti samo učvršćuju laž, pa sa druge
strane prečutkivanje, iznošenje poluinformacija. . . Kao što
urednik uslovljava tako što isplaćuje platu novinaru pa mu
iskasapi tekst, tako novinari idu sistemom autocenzure, pa
pričaju ono što misle da bi se njihovom gazdi dopalo. Mene
to poražava zato što je to toliko očigledno. Čak se i ne tru-
de da prikriju. Mediji su dužni da promovišu neke vrednosti.
A svi se samo bore za rejting. I nije to problem, najveći je
problem šta mi popularišemo. Dakle, čime neko dospeva u
medije i dobija viši ili niži rejting. Da li je u Skupštini potrebno
vikati, plakati, udarati . . . da bi vas uopšte čuli da postojite,
da govorite. Ja to, niti hoću niti mogu. Niko u medijima ne-
ma strpljenje da nijansu od sivog do crnog predstavi javnosti
pa da ona donese sud.“*

*„Ja možda spadam u red onih političara koji nisu političari za
,vikanje i slikanje‘, više sam neko ko želi da se bavi suštinom
problema i to mediji slabo primećuju. Niste interesantni ako
niste grlati ili ako niste napravili nekoliko skandala. To nije
moj način, u mom slučaju mnogo sporije pridobijate medije
za sebe ali ste mnogo zadovoljniji onime o čemu oni izvešta-
vaju. Dakle, mislim da trenutno medijska slika o meni odgo-
vara onome što ja inače i radim.“*

Veliki problem u promovisanju rodne ravnopravnosti i u ru-
šenju stereotipa o ženama u politici je, dakle, i medijski sistem
kao takav, tačnije proces selekcije „zanimljivih“ informacija. Mo-
deli političke kulture i ponašanja koji najpre privlače medije nisu
modeli u kojima se ispitanice prepoznaju, pa one, usled takvog
izbora (usvojiti medijski poželjan model ponašanja ili se povući)
„nestaju“ iz očiju javnosti.

U pogledu medijskog izveštavanja o političarkama i rodnoj ravnopravnosti uopšte, jedna ispitanica navodi:

„Mislim da smo i sa te strane u krizi. Opet smo pobegli na polje opšteg na štetu pojedinačnog, konkretnog problema. To se odražava i u medijima. Uprkos tome, mislim da smo podigli interesovanje za pitanje rodne ravnopravnosti generalno. To je bilo prepoznato i mnogi mediji su izmenili svoj odnos u izveštavanju, počevši od sebe i koristeći rodno senzibilni jezik. Poslednjih godina usled bavljenja Ustavom, Kosovom i ekonomskom krizom i ta je tema pala. Ne bi trebalo da dozvolimo da se taj prostor za politiku rodne ravnopravnosti izgubi u vreme ovih opštih tema jer to jeste jedna od velikih tema. Postojale su obuke na ovu temu koje su rađene sa medijima preko raznih nevladinih i međunarodnih organizacija i sa tim ne treba da se prestane. Mislim da bi naročito žene sa lokala trebale da se bore da budu što više zastupljene u medijima.“

Jedna ispitanica smatra da je upotreba rodno senzitivnog jezika u medijima ključna za promociju feminističkih ideja. Na pitanje kako mediji mogu da doprinesu širenju svesti o rodnoj ravnopravnosti, ona navodi:

„Pravilnom upotrebom sopstvenog jezika. To je strašno fino sredstvo koje otkriva diskriminatorske slojeve u životu. Svaki otpor da se upotrebi ženski rod u imenici, da se rečenica složi po rodu, broju i glagolu, ne ukazuje na nepismenost, već na neodoljivu potrebu da se prefarba da je ona žena, jer se bavi tim poslom. U medijima, samo upotrebljavati taj jezik, jeste jedno od najefikasnijih, najjeftinijih i najlucidnijih sredstava kojima se razbijaju predrasude kada su u pitanju žene u politici.“

Ispitanice su, na kraju razgovora, zamoljene da procene kapacitet svojih stranka za povećanje broja žena na mestima odlučivanja. Ni jedna ispitanica nije navela ni jednu kritiku na račun svoje stranke, i sve smatraju da su kapaciteti njihovih stranaka u ovom pogledu veoma veliki. Pri tome su se, ispitanice, svakako, vodile različitim kriterijumima.

„Kapacitet je sjajan i to je dokazivo. Po brojkama i po razlici u procentu onih koji hoće da glasaju za našu stranku a ženskog ili muškog su pola. Ta razlika je sad skoro 12%, u korist žena. Znači, one vide, i to je po meni ključno, da se u našoj stranci nešto radi da se poboljša model u kojem žene u Srbiji trenutno žive. Unutar stranke to znači da u jednoj fazi moraš da imaš organizaciju žena (sa svim manama koje takva organizacija podrazumava), zato što ih bez toga, u jednoj fazi, nećeš imati nigde drugde, bez obzira na pisana pravila. Ako ti nemaš broj glasova koji će insistirati da neka žena bude negde i odlučuje nešto, to se neće desiti samo zato što je zapisano.“

„Mi smo u startu pravili prostor za to da žene koje se uključe u ovu političku opciju imaju ravnopravan položaj kao muškarci. Mislim da se to vidi u ovoj partiji kroz broj žena na rukovodećim mestima. Mislim da smo mi napravili veliki prostor za žene i samim time što sada imamo 40% žena unutar same partije kada se gleda ukupan broj članstva. U startu smo dobro odradili što su se sve naše priče o učešću žena u politici odmah našle u našim dokumentima. Mislim da su žene na terenu nas prepoznale kao partiju koja je otvorena za komunikaciju. Žene koje su se angažovale kroz udruženja i nevladine organizacije u nama našle su pravog partnera za komunikaciju i rešavanje određenih problema. Ja bih volela da se to na nivou lokalna jasnije odrazilo, ali one promene koje smo proklamovale na višim nivoima još nisu tu zaživele.“

„Činjenica je da se žene u okviru svojih opština i gradova teže prepoznaaju kao partneri. Međutim, kriza resursa i manjak ljudi koji bi doveli do određenih promena u društvu, doveli su do toga da su, barem u našoj partiji, žene prepoznale prostor za svoje političko angažovanje.“

„Ne znam da li postoje reči da objasne svu moju nadu – da najkvalitetniji zaista imaju prostor. Po onom što trenutno vidim, tj. po želji da se ne konstituišu odmah opštinski odbori dok se ne raspolaže kompletnom elektronskom bazom podataka, kvalitetom, afinitetima, stručnom spremom . . . Znači, nasleđeni kadrovi, lobiranje . . . apsolutno ne.“

Ista ispitanica, dalje, navodi, da joj posebnu nadu ulivaju stranački lideri-muškarci i njihov odnos prema ženama.

„Ja njegovu podršku ženama vidim u njegovom odnosu prema ženi (njegovoj). Nije to strah od žene, to je poštovanje. To je ono viteško poštovanje. I sad je meni drago kad se kroz savremeni oblik organizovanja, kao što je politička stranka, opstaje to ikonsko poštovanje prema ženi . . . Da vi vidite koliko mi imamo devojaka u stranci. Meni je tako drago da vidim te mlade devojke koje su profesionalci. Ja sam ponosna na njih i sigurna da će tu biti mnogo prostora za žene.“

Jedna ispitanica je navela da je jedna od ključnih prepreka za jačanje kapacieta stranaka za ostvarivanje rodne ravnopravnosti nedostatak dijaloga između žena u okviru pojedinih stranaka, ali i žena članica različitih stranaka. Ona smatra da je to posledica generalnog nedostatka dijaloga u društvu:

„To je vrlo veliki nedostatak društva, mi nismo učeni za komunikaciju . . . Ako uspemo da utemeljimo dijalog, onda demokratiju u Srbiji više ništa neće zaustaviti. To političke stranke

ne vole jer onda moć iz političke stranke ide u institucije, javnu scenu, ide u ljude. Tamo gde joj je i mesto. Da bi bilo mreže među ženama u stranci, žene moraju da imaju znanje o dijalogu . . . Jedna tema, samo jedna tema, npr. nezaposlenost, nasilje. . . bilo koja tema, dovoljna je da razgovaramo. To je mukotrpan posao, i najteže je uopšte dovesti žene iz različitih političkih stranaka u jednu prostoriju, oko istog stola . . . Šta je tu problem: odnegovano stanje prezira za razlike. Neko gaji prema drugom gađenje i prezir, samo zato što je iz druge stranke. Pa to je neproduktivna emocija. Šta će dalje da se desi, na koji će način one dalje, od sedenja za tim stolom da naprave profit, time više i ne može da se upravlja.“

Izlaganje o važnosti dijaloga za jačanje ženske političke platforme, ona završava optimistično, navodeći da se u Srbiji, ovaj proces uspešno odvija.

Intervjuje vodila Ana Pajvančić

Zaključci i preporuke

Na osnovu sprovedenog istraživanja mogu se formulisati sledeći zaključci i zapažanja:

- Iako je rodna ravnopravnost značajna za političarke (u 72% slučajeva), neprepoznavanje roda kao teme u javnoj sferi i rodne ravnopravnosti kao autonomne oblasti političkog angažmana čini da ovakvo političko delovanje bude marginalizovano, društveno nevrednovano i da žene koje se na njega usmere ne budu shvaćene kao one koje se bave „pravom“ politikom (samo 7,7% ispitanica bi se angažovalo u toj oblasti). Ovo upućuje na potrebu da se rodna ravnopravnost tematizuje kao legitimna oblast politike, odnosno da se rodna perspektiva uvede u sve druge oblasti politike na svim nivoima.
- Preferirana oblast delovanja i politički prioriteti države se ne poklapaju, u odgovorima ispitanica. Ovo implicira da žene sebe ne percipiraju kao liderke.
- Kada je u pitanju odnos stranaka, političara i političarki prema rodnoj ravnopravnosti uočava se pristup „odozgo ka dole“ gde je ovo pitanje nametnuto i usvojeno u domenu poštovanja regulative, institucionalnih mehanizama, obezbeđivanja formalne participacije žena, ali ne i rešavanja rodno uslovljenih problema ili zalaganja za ženske interese koji su prisutni u svakodnevnom životu. U tom smislu je značajno globalni koncept rodne ravnopravnosti prilagoditi lokalnim i trenutnim problemima, odnosno problemima pristupati iz rodne perspektive i spustiti sve na nivo lokalnog i svakodnevnog, iako je nepovoljno što javnom scenom generalno dominiraju opšte teme a ne konkretni problemi. Kada bi se više govorilo o zapošljavanju žena, ženskom zdra-

vlju, obrazovanju, brizi o deci i o socijalnoj zaštiti iz rodne perspektive, čitav koncept rodne ravnopravnosti bi bio prepoznatljiviji.

- Politike rodne ravnopravnosti su poznate i prepoznate od strane političara, političarki i stranaka u Vojvodini. Rod kao tema i preispitivanje rodnih uloga i stereotipa je izostao zbog nedostatka veze politike i feminizma odnosno ženskog pokreta. Žene u politici su osnaživane za participaciju u politici. Saradnja se ostvaruje sa organizacijama civilnog društva koje nastoje da unaprede političko delovanje i izgradnju „demokratije“ u Srbiji, ali je nedovoljna saradnja i komunikacija sa organizacijama koje se bave ženskim ljudskim pravima, koje čine feministički pokret u Srbiji.
- Različiti ovde nabrojani faktori uslovili su svojevrsnu „getoizaciju“ žena unutar stranačkih organizacija, tako da je unutar njih i u okviru određenih procedura i institucija moguće poštovati principe rodne ravnopravnosti ili prepoznavati ženske interese, dok je izvan stranaka u političkoj areni, na primer u parlamentu, rodni identitet podređen stranačkom. Ovo je takođe posledica toga što nema prožimanja rodne ravnopravnosti i politike, odnosno što se ovo shvata kao posebno odvojena sfera kojoj je mesto unutar foruma žena, nevladinih organizacija, mehanizama, debate o kvotama. Podređenost ženskog identita stranačkom uslovljava i nedovoljnu saradnju žena iz različitih stranaka i političkih organizacija sa drugim institucijama i organizacijama, što nije povoljno za prepoznavanje rodnih pitanja kao političkih unutar institucija.
- Gotovo sve ispitnice su rodno senzibilisane, ali rodnu ravnopravnost tumače na različite načine, posebno u odnosu na svoje političko i ideološko opredeljenje. Kako bi se „žensko pitanje“ u politici adekvatno tematizovalo, nužno je otvoriti dijalog političarki i pronaći zajedničku platformu

koja bi bila iznad stranačkih podela i služila jačanju uloge žena u politici.

- Kandidovanje za organe stranaka i selekcija kandidata/kandidatkinja za izbore određena je formalnim pravilima koja ne definišu jasne kriterijume. Na selekciju kandidata i dalje više utiču neformalni kriterijumi i neformalni odnosi koji su utemeljeni u maskulinizovanoj političkoj kulturi i kao takvi su nepovoljni za žene. One u političkom napredovanju češće od muškaraca slede formalna pravila i kao što je rečeno „dokazuju se“, dok muškarci koriste „prečice“ u svom napredovanju. Subjektivni osećaj moći žena u strankama je veoma nizak. Ispitanice, takođe, navode da Forumi žena u strankama imaju veoma mali uticaj, posebno u domenu selekcije kandidata i kandidatkinja. Poštovanje formalnih pravila i jasnih kriterijuma bi omogućilo ne samo da više žena bude na mestima odlučivanja već i da selektivni proces obezbedi kvalitetnije kandidate na osnovu postignutih rezultata.
- U okviru stranaka se kao najpoželjniji ženski kvaliteti prepoznaju one osobine usmerene na odnos prema drugima (odgovornost, lojalnost), a znatno manje lične sposobnosti i kvalifikacije političarki. To se može povezati i sa nalazom da ispitanice pri ulasku u politiku osećaju da prvo moraju da se dokažu drugima da su „vredne“ političkog angažmana. Sve to odražava postojanje obrasca društvenog nepoverenja u žene političarke koje je nužno menjati kako bi se unapredila politička reprezentacija žena.
- Žene koje su napredovale u stranačkim strukturama su najčešće prvenstveno bile uspešne i dokazane u okviru svoje profesije, van političkog angažmana. Stranke su sklone da promovišu žene i zbog njihovog profesionalnog uspeha i dostignuća (što odgovara konceptu „dokazivanja“), ali je u tom smislu nepovoljno što je u strankama relativno mali

procenat visoko obrazovanih žena, kako su pokazali podaci. Stranke ulažu u izgradnju liderki kada procene da je to dobro za stranku, dok se ulaganje u liderke i njihova promocija pokazala kao dobra praksa. Ipak, neophodno je, uporedo za osnaživanjem žena liderki podizati njihove kapacitete i svest o značaju rodne ravnopravnosti, kako bi one svojim delovanjem doprinele promociji ovog principa u politici.

- Važan aspekt ovog istraživanja, ali i političkog delovanja žena jesu rodni obrasci u politici i strategije koje žene zauzimaju s obzirom na rodni identitet. Postfeminističke vrednosti nisu ispoljene od strane političarki, ali to svakako jesu od strane medija što ipak nije bilo glavni predmet ovog istraživanja. Na osnovu rezultata istraživanja uočava se da su političarke u Srbiji većinom odabrale *strategiju poricanja* uticaja rodnih stereotipa, koja se manifestuje kroz prihvatanje demokratskih političkih, pravila, institucija i mehanizama kao rodno neutralnih, dok su retke odlučile da pravila usvoje ali u nameri da ih menjaju – *strategiju revizije*.
- Uočeni su specifični, rodno uslovljeni, problemi ulaska žena u politiku, koji se posebno intenziviraju prilikom njihovog napredovanja i kandidovanja na javne funkcije. Oni se sastoje u tome da žene teško usvajaju dominantne modele političkog ponašanja, oblikovane u patrijarhalnoj i autoritarnoj političkoj kulturi. Ovaj nalaz govori u prilog tome da je osnaživanje političarki nemoguće u potpunosti ostvariti bez izmene šireg društvenog konteksta, odnosno bez izmenе i demokratizacije same političke kulture. Istaknute političarke bi mogle biti promoterke takvih društveno-političkih promena.

Objedinjena bibliografija

- Baćanović, Višnja, „Žene na mestima odlučivanja u Srbiji i Evropskoj Uniji“, *Evropska unija i rodna ravnopravnost, knjiga 2*, Zavod za ravnopravnost polova, 2009.
- Baćanović, Višnja, „Medijska reprezentacija žena pripadnica nacionalnih manjina u medijima u Vojvodini“, *The Bridges of Media Education (zbornik apstrakata sa međunarodne konferencije)*, 2009.
- Baćanović, Višnja, „Kandidatkinje – Monitoring prisustva žena kandidatkinja u medijima tokom predizbornih kampanja za lokalne i pokrajinske izbore“, *Medijska sfera* br.3, Novosadska Novinarska Škola, Novi Sad, 2008.
- Baćanović, Višnja, „Dometi interpretativne sociologije u komunikologiji“, časopis CM-Časopis za upravljanje komuniciranjem br. 3, 2007.
- Beck, Ulrich, *The Reinvention of Politics: Rethinking Modernity in Global Social Order*, Polity Press, 2005.
- Blagojević, Marina, „Brinem, dakle postojim: dekonstrukcija ženske brige“, u Blagojević M, *Mapiranje mizoginije u Srbiji: diskursi i prakse*, Kvinna Till Kvinna, Beograd, 2002, 591- 603.
- Blagojević, Marina, *Knowledge Production at the Semiperiphery: A Gender Perspective*, Institut za kriminološka i socio-loška istraživanja, Beograd, 2009.
- Caul, Miki, *Women's Representation in Parliament, The Role of Political Parties, Party Politics*, (5) 1: 79-98. 1999.
- Čičkarić, Lilijana, Politička participacija i reprezentacija žena u zemljama postsocijalističke Evope, *Sociološki pregled*, broj 3, 2009, 343-361.
- Danova, Madeline, „Žene u politici u bugarskim novinama: postfeminizam u posttotalitarnom društvu“, *Stereotipiza-*

cija: Predstavljanje žena u medijima u jugoistočnoj Evropi, ed. Bamburać, Moranjak, Nirman, Jusić Tarik, Isanović Adla, Mediacentar Sarajevo, 2007.

- Dokmanović, Mirjana, Ekonomска globalizacija i paradoksi, *Časopis za političku teoriju i istraživanja globalizacije, razvoja i rodnosti*, 2003, <http://www.globalizacija.com>.
- Edmond, Costantini, Political Women and Political Ambition: Closing the Gender Gap, *American Journal of Political Science*, tom 34, broj 3, 1990, 741-770.
- Fodor, Eva, „Smiling Women and Fighting Men: The Gender of the Communist Subject in State Socialist Hungary“, *Gender and Society*, tom 16, 240-263, 2002.
- Gallian Yvonne, Clavero Sara, „Prospects for Women's Legislative Representation in Postsocialist Europe: The Views of Female Politicians“, *Gender and Society*, tom 22, 2008.
- Gill, Rosalind, „Postfeminism media culture; Elements of a sensibility“, *European Journal of Cultural Studies*, tom 10(2), 147-166, 2007.
- Goati, Vladimir, *Političke partije i partijski sistemi*, Fakultet političkih nauka Podgorica, Podgorica, 2008.
- Ishiyama, John T., „Women's Parties in Post-Communist Politics“, *East European Politics and Societies*, tom 17, 266-304, 2003.
- Harding, Sandra, *The feminist standpoint theory reader: intellectual and political controversies*, Routledge, 2004.
- Hejvud, Endru, *Političke ideologije*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2005.
- Jalušić, Vlasta, „Gender and Political Transformation in Central and Eastern Europe“, *Losers of the "Wende" – winners of the EU: participation of women: chances and effects of the transformation process*, Vienna, 1998.
- Kilmlika, Will, *Contemporary political philosophy, an introduction*, Oxford University Press, 1991.

- Matynia, Elzbieta, „Provincialising Global feminism: The Polish Case“, *Social Research*, tom 70(2), 499- 531, 2003.
- Markov, Slobodanka, *Pravo glasa žena*, Centar za slobodne izbore i demokratiju, Beograd, 2001.
- Milić, Andelka, Ženski pokret u Srbiji i Crnoj Gori u novom milenijumu: Sociološka studija ženskih grupa, *Feminist Review*, broj 76, 2004.
- Mršević, Zorica, *Ka demokratskom društvu – sistem izbornih kvota*, Beograd 2007.
- Mršević, Zorica, *Ženska prava u međunarodnom pravu*, Helsinski parlament građana, Udružene žene, Banja Luka 2000.
- Pajvančić, Ana, *Društveni razvoj na putu održivosti: rodna perspektiva*, (master rad odbranjen 2009, neobjavljen).
- Pajvančić Ana, Vladavina prava i princip socijalne pravde, *Pravni život*, br. 14/VI, Beograd, 2008, str. 385-398.
- Pajvančić, Ana, Ekološka svest kao univerzalna evropska vrednost, u *Evropska zajednica naroda i univerzalne vrednosti*, 2008. <http://www.natef.net/downloads/AnaPajvancic.pdf>.
- Pajvančić, Ana, Dušan, Ristić, *Istraživanje stavova građana i građanki o ekološkim problemima vojvodanskih gradova na Dunavu*, VSA, Novi Sad, 2008.
- Pajvančić Ana, Baćanović Višnja, „Seoska udruženja žena: socijalni kapital za razvoj i modernizaciju sela u tranziciji“, u *Selo u tranziciji* (zbornik međunarodnog naučnog skupa), Zavod za proučavanje sela, Beograd-Vlasotince, 2008, 388-407.
- Pajvančić, Marijana, *Ravnopravnost polova – politički i ideo-loški kontekst* u Zborniku „Ideologija i političke stranke u Srbiji“, Fridrih Ebert Stiftung, Fakultet političkih nauka, Institut društvenih nauka, Beograd, 2007.
- Pajvančić, Marijana, *Biračko pravo žena*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, 1997, tom XXXI, broj 1-3, str. 27- 37.

- Phillips, Anne, „Democracy and Representation: Or Why Should it Matter Who our Representatives are?”, *Feminism and Politics*, Oxford 1998.
- Rajačić Čapaković Jelica i Pajvančić, Marijana, *Žene u političkim strankama*, u Zborniku „Političke stranke u Srbiji“, Fridrih Ebert Stiftung, Fakultet političkih nauka, Institut društvenih nauka, Beograd, 2005, str. 75 – 93.
- Terkildsen Nayda and Schnell Frauke, “How Media Frames Move Public Opinion: An Analysis of the Women’s Movement”, *Political Research Quarterly*, tom 50, broj 4, 1997.
- Tripković, Boško, *Ravnopravnost i razlike – pravo žena na političko reprezentovanje*, Cemi, 2007.
- Sullivan, Patricia A, and Lynn H. Turner, *From the Margins to the Center: Contemporary Women and Political Communication*. Westport, CT: Praeger Publishers, 1996.
- Šijački, Zorana, ed, *Pet godina posle*, Pokrajinski zavod za ravnopravnost polova, Novi Sad, 2006.
- UNDP Human Development Report, 1995, http://hdr.undp.org/en/media/hdr_1995_en_contents.pdf.
- Van der Lippe, Tanja, Fodor, Eva, „Changes in Gender Inequality in Six Eastern European Countries“ *Acta Sociologica*, tom 41(2), 131-149, 1998.
- <http://www.womenngo.org.rs/sajt/sajt/saopstenja/marinablagojevic.html>.
- <http://www.vojvodina.gov.rs/index.php>.
- <http://www.ds.org.rs>;
- <http://www.srs.org.rs/>;
- <http://www.dss.org.rs/>;
- <http://www.ldp.org.rs/>;
- <http://www.g17plus.org.rs/english/>;
- <http://www.sps.org.rs/cms/>.

Recenzija rukopisa

Ane Pajvančić i Višnje Baćanović

Recenzentkinja: Prof. dr Slobodanka Markov, redovna profesorica Prirodno matematičkog fakulteta, Univerziteta u Novom Sadu

Rukopis je koautorski rad i može se smatrati jednim od rada iz aktuelnog tematskog kruga žene i politika, u koji su Ana Pajvančić i Višnja Baćanović, dve mlade i talentovane sociološkinje, ušle sa jasno profilisanim istraživačkim ambicijama i već evidentnim rezultatima. Nastao je kao rezultat istraživanja u okviru projekta „Kapaciteti političkih stranaka u Vojvodini za ostvarivanje koncepta rodne ravnopravnosti“ (Zavod za ravnopravnost polova, Novi Sad).

Opredeljenje za temu istraživanja nastalo je, kako same autorke pišu, „... iz potrebe da se detaljnije sagleda jaz koji postoji između usvojenih institucionalnih principa i mehanizama i stvarne moći koju političarke u Vojvodini imaju“ (str. 1), što govori o njihovoj nedvosmislenoj senzibilisanosti za tokove i promene u oblasti rodne ravnopravnosti u vlastitom društvu. Glavni istraživački cilj bio je da se identifikuju ključne prepreke, obrasci unutarpartijskog delovanja, odnos političarki prema rodnoj ravnopravnosti kako bi se iz teorijske i akademske perspektive sagledale specifičnosti koje postoje u Vojvodini. U tom smislu autorke su ovo istraživanje koncipirale kao prevashodno akademsko i izgradile teorijsko-hipotetički okvir u kome su ukazale na feminističke pristupe, kao i pristupe i glavne argumente koji se u političkoj teoriji koriste za objašnjavanje rodnih nejednakosti u sferi politike. One su na taj način doprinele proširivanju i obogaćivanju prakse da se i kod nas istraživanja rodnih tema uključuju u krug akadem-

skih proučavanja. No, to je za njih i argument kojim dokazuju potrebu za povezivanjem bliskih sfera – akademskog razmatranja roda i rodne ravnopravnosti, aktivizma u organizacijama civilnog društva i političkog delovanja žena i za proširivanjem tema, oblasti i pristupa u okviru kojih se sarađuje i deluje.

Izbor istraživačkih metoda takođe zaslužuje pohvalu. U radu se koristi više različitih tehnika za prikupljanje i analizu podataka – statistički podaci, analiza dokumenata, anketa i interviji, što je omogućilo celovitu (sociološku) perspektivu u analizi odabralih fenomena. Kao vrednost rada ističemo i činjenicu da je teorijsko-metodološka zamisao dosledno sprovedena kroz sve delove rada.

Rukopis „Žene u političkim strankama“ je obima 142 kućane strane osnovnog teksta i objedinjenom bibliografijom (143 – 146), sa 22 garfikona i 5 tabela u tekstu. Uz svaki odeljak data je selektovana bibliografija sa relevantnim aktuelnim radovima domaćih i stranih autora. Rukopis je podeljen u četiri tematske celine i zaključke i preporuke.

U prvom delu rukopisa (str. 19 – 38) su dva priloga „Žene i politika“ i „Politička participacija i ženski pokret u jugoistočnoj Evropi“ koje potpisuje Višnja Baćanović. U njima autorka analizira poziciju žena u političkim institucijama i ukazuje na teorijske osnove vladajućih tumačenja njihove podzastupljenosti u tim institucijama. Polazeći od shvatanja da je to strukturni i globalni fenomen, te se kao takav ne može objasniti individualnim sklonostima pojedinki, sugerira korišćenje tzv. trougla faktora – sociokulturni, institucionalni i faktori političke kulture, kao najznačajniji. Takođe analizira načine na koje socijalističko nasleđe utiče na političku participaciju žena u zemljama jugoistočne Evrope, kao i kako to čine institucionalna pravila uvedena tokom tranzicije u sklopu uspostavljanja liberalne demokratije. Autorka opravdano smatra da je pri tome središnja tačka postavljanje ženskih pitanja i interesa u društvenu i političku agendu, kao i

razmatranje uticaja koji na to ima feministički pokret i različitost unutar feminističkog diskursa.

U ovom delu je i prilog Ane Pajvančić pod naslovom „Političke stranke i rodna ravnopravnost: ideološki, globalni i regionalni kontekst“. Autorka je odnos političkih stranaka i rodne ravnopravnosti razmatrala na jednom širem planu – u sadejstvu većeg broja faktora: ideoloških koncepata, kontekstualnih (regionalnih) faktora, globalnih društveno-političkih procesa, institucionalno-pravnih, materijalnih, organizacionih i individualno psiholoških. Na taj način je prevazišla pojednostavljen normativistički pristup, kod nas inače prilično raširen u analizi ovog odnosa. Autorka daje pregled procesa oblikovanja feminizma u posebnu političku ideologiju, sa podelom na egalitarni feminizam i feminizam razlike. Opravdano upozorava da je „svaki pokušaj striktnog svrstavanja feminizma uz određenu političku ideologiju, ipak, donekle pojednostavljen, jer svaka ideologija ima svoje različite oblike, i uslovljena je konkretnim društvenim kontekstom u kom nastaje“ (str. 19). Takođe ukazuje da „globalizacija dovodi do ‘odvajanja’ politike od nacionalnih država i jačanja političke moći nadnacionalnih institucija, što je za analizu feminističke ideologije u političkim strankama od presudnog značaja“ (str. 19). Takođe se zalaže da se u analizi uzmu u obzir i globalne razlike i nejednakosti koje su posledica različitog položaja nacionalnih država u svetskom sistemu. Smatra da se prisutnost i oblici feminističke ideologije u političkim partijama u Srbiji moraju posmatrati u odnosu na njen položaj zemlje u tranziciji, odnosno kao specifičan sociokulturalni, politički i ekonomski kontekst, bez čijeg uvažavanja neće biti moguć izbor adekvatnog puta uvođenja standarda razvijenih zemalja u oblasti rodne ravnopravnosti.

Drugi deo rada (str. 24) posvećen je određivanju ciljeva istraživanja. Možemo konstatovati da su ciljevi precizno određeni i da su odabrani adekvatni metodi za njihovo ostvarivanje. To su:

1. Procena stepena i oblika rodne senzibilisanosti članica i članova političkih stranaka (analiza sekundarnih podataka iz programa i statuta političkih stranaka);
2. Procena položaja žena u političkim strankama;
3. Analiza političkih preferencija članica stranaka, i
4. Analiza „faktora uspešnosti“ visokih funkcijerki. Drugi, treći i četvrti cilj ostavreni su putem primarnog istraživanja: kvantitativno (anketno) i kvalitativno (putem intervjuja).

Treći deo rukopisa (str. 54 – 70) sastoji se od sledećih priloga: „Učešće žena u vlasti u Srbiji i Vojvodini“, „Formalna participacija žene i institucionalizacija rodne ravnopravnosti u strankama u Vojvodini“, „Unutarpartijski dokumenti i rodna ravnopravnost“ i „Organizovanje i osnaživanje žena unutar stranaka“. Autorke su konstatovale da je „stav o potrebi uspostavljanja ravnopravne javne sfere i povećanje učešća žena u politici prihvaćen iako se sadržaj odredbi, njihovo postojanje kao i način na koji je rodna ravnopravnost definisana razlikuju od stranke do stranke“ (str. 27). U tom pogledu su najviše učinile manje stranke, ali i velike nastoje da upgrade principe rodne ravnopravnosti u svoje dokumente kako bi bile prihvatljivije za veći broj građana.

Što se tiče formalne participacije i institucionalizacije rodne ravnopravnosti u strankama u Vojvodini, autorke su konstatovale da „stranke ne vode rodno senzitivnu statistiku i nemaju razvijene indikatore i praćenje ostvarenih rezultata kada je u pitanju rodna ravnopravnost“ (str. 57), a raspoloživi podaci su ukazali na nisku zastupljenost žena u telima političkih partija.

Uočene su značajne razlike u odnosu prema rodnoj ravnopravnosti između levo orijentisanih i partija centra u odnosu na one desno orijentisane sa nacionalnim predznakom. To je povezano sa oprdeljenjem za ulazak u EU i prihvatanjem evropskih vrednosti, što je značajan indikator glavnih razlika između stavova političkih

partija ne samo u oblasti rodne ranopravnosti već i u drugim domenima od bitnog je značaja za razvoj i napredak zemlje. Od niza značajnih nalaza u ovom delu analize, izdvajamo sledeće:

(1) napredovanje žena u unutarpartijskim hijerarhijama zasniva se na primeni različitih kriterijuma, koji po pravilu, nisu institucionalizovani; (2) samo nekoliko stranaka ima kvote za izbor žena u organe stranke, statute pisane rodno senzitivnim jezikom, rodnu ravnopravnost u okviru programskih platformi i odbore za rodnu ravnopravnost. (3) U programskim platformama rodna ravnopravnost je posebno istaknuta, najčešće kada su u pitanju ekonomski položaj, nasilje u porodici i žensko zdravlje.

Organizacije žena u strankama su i u ovom istraživanju potvrđene kao „ključne za obezbeđivanje učešća žena u drugim telima stranaka, gde se mesto garantuje za predstavnicu/predstavnice ženskih organizacija, a da tamo gde nema ženske mreže, nema ni načina da žene budu zastupljene. Program i sadržaj rada je retko transparentan i institucionalizovan, i samo nekoliko ženskih organizacija imaju dokumente i deklaracije o svom delovanju, kao što su formulisani strateški ciljevi, akcioni planovi, izjave i deklaracije” (str 34). Forumi žena su se u političkoj praksi pokazali značajni i za saradnju sa domaćim i međunarodnim organizacijama, vladinim telima i drugim institucijama. U celini posmatrano, konstatovano je da one stranke u kojima nema organizacije žena ni ne rade aktivno na podizanju kapaciteta i osnaživanju političarki.

U četvrtom delu rukopisa (str. 70 – 142) izloženi su rezultati anketnog istraživanja o socio-demografskim obeležjima, vrednosnim orientacijama, oblastima političkog angažmana i prioriteta, uticaja u stranci, odnosa prema pitanju rodne ravnopravnosti, kandidovanju, odnosa prema kvotama i radu foruma žena političkih stranaka u Vojvodini.

U pogledu sociodemografskih karakteristika ispitanica utvrđeno je da su to veoma obrazovane žene (visoko i srednje obrazovanje), ravnomerno regrutovane iz svih starosnih skupina, u najvećem broju zaposlene, većinom udate.

U ovom istraživanju došlo se do nekoliko važnih nalaza o vrednosnim orientacijama, političkom angažmanu i političkim prioritetima, prioritetima Srbije u unutrašnjoj i spoljnoj politici, motivaciji za uključivanje u stranku, percepciji moći i uticaja u stranci, kvalitetima ključnim za uspeh u stranci i profesionalnoj aktivnosti, odnosu prema rodnoj ravnopravnosti i kvotama.

Uočena je duboka vrednosna podeljenost ispitanica po ideološkoj (stranačkoj) osnovi. „Ispitanicama iz DSS, najbliže su tradicionalne i konzervativne vrednosti (bog i pravda), ispitanicama iz LSV egalitarne i kolektivističke vrednosti (jednakost i sigurnost), a ispitanicama iz LDP liberalne vrednosti (sloboda), dok se ispitanice iz DS nalaze u sredini (u centru), najbliže apolitičnoj vrednosti ljubavi“ (41). Međutim, vrednost „nezavisnost“ nije se pokazala kao bitna karakteristika nijedne političke opcije, koja je inače veoma važna za usvajanje koncepta rodne ravnopravnosti. Dodatna statistička analiza pokazala je da je ova vrednost najbliža članicama LSV i LDP. Interesantno je da se po pitanju društvenih vrednosti gotovo sve odlučuju za porodicu (a ne za ostale vrednosti koje su bile ponuđene: država, nacija, politička partija, crkva i zavičaj).

U pogledu preferiranih sektora u kojima bi se ispitanice najradije angažovale, najčešće su birane oblast ljudskih prava i socijalna politika, sa značajnim razlikama između stranaka, što je bilo očekivano s obzirom na različite ideologije i političke programe. Ipak, nalaz da više od polovine svih ispitanica preferira razne vidove brige o drugima, ukazuje na reprodukovanje rodnih podela u sferi političkog angažmana žena. Ovaj nalaz bi zasluživao dalju istraživačku pažnju. Takođe je indikativan nalaz da bi samo

7,7% od ukupnog broja ispitanica izabralo rodnu ravnopravnost kao preferiraniju oblast svog političkog angažmana. Ovaj nalaz je višestruko značajan i zasluživao bi takođe dalja i produbljenija istraživanja, jer bi on mogao ukazivati na reprodukovanje specifičnih oblasti patrijarhalnosti.

Razlike između članica stranaka pokazale su se i kod pitanja o prioritetima Srbije u spoljnoj i unutrašnjoj politici, a njihovo obajšnjenje takođe se najpre može tražiti u ideološkoj usmerenosti stranaka.

Važan nalaz ovog istraživanja je da najveći broj ispitanica smatra da može da utiče na svoj život, iz čega su autorke izvele zaključak da „generalno imaju aktivan stav prema svom neposrednom okruženju i značajan subjektivan osećaj moći“ (str.52). Međutim, podaci ukazuju da je subjektivni osećaj moći ispitanica znatno manji u okviru stranke nego u okviru njihovog života uopšte. Autorke su ispravno sugerirale tumačenje ovog podatka u smislu da „političke stranke (nezavisno od ideološkog usmerenja) u velikoj meri ,guše‘ i sputavaju ambicioznost žena i u maloj meri uvažavaju individualnost“ (91). „Marljivost i rad“ i „stručnost, znanje“ su osobine koje se najčešće percipiraju kao kvaliteti važni za uspeh u poslu, znatno češće nego za uspeh u stranci. Nasuprot tome, u okviru političkih stranaka, kao najpoželjniji ženski kvaliteti percipiraju se osobine usmerene na odnos prema drugima, kao što su: odgovornost prema nečemu i nekome, lojalnost prema stranci itd. Po mišljenju autorki, u iznetim nalazima se jasno prepoznaju osobine koje odražavaju i podržavaju određeni (niži) položaj žena u stranačkoj hijerarhiji (str. 58).

Među nalazima ovog istraživanja, koji zaslužuju posebnu pažnju, valja istaći onaj po kome najveći broj ispitanica ispoljava precizno razumevanje rodne ravnopravnosti, razume „kao jednake mogućnosti i raspodelu resursa u društvu (79,4%)“. Takođe je važno da se pri tome nisu ispoljile značajnije razlike između

ispitanica iz različitih stranaka, različitog stepena obrazovanja i starosti. To znači da na razumevanje pojma i principa rodne ravnopravnosti članica političkih ne utiču ideološka i druga obeležja stranaka. Takođe je vrlo važan nalaz da većina ispitanica (72%) navodi da je koncept rodne ravnopravnosti za njih značajan, sa manjim razlikama između stranaka.

Percepcije o ravnopravnosti žena u Srbiji i Vojvodini, kao i unutar stranaka, indiciraju realno stanje u ovoj oblasti. Samo 8,2% ispitanica smatra da su žene i muškarci ravnopravni u Srbiji, 23,4% na taj način percipira situaciju u Srbiji, dok ih nešto iznad polovine izjavljuje da su žene i muškarci ravnopravni u njihovoj stranci. Autorke su utvrdile da su u ovom pogledu razlike između stranaka vrlo izražene: „članice LSV i LDP u znatno većoj meri smatraju da su žene i muškarci u okviru njihovih stranaka ravnopravni (u preko 70% slučajeva), u odnosu na članice DS (29%) i DSS (40,7%)” (str. 60). Stepen ravnopravnosti žena u strankama meren je uz pomoć učestalosti kandidovanja za izbore. Skoro polovina ispitanica nikad nije bilo kandidovano za izbore, a među njima preovlađuju mlađe ispitanice i ispitanice nižeg stepena obrazovanja. Ovo istraživanje je pokazalo da uvođenje kvota ima veoma široku podršku među članicama stranaka, što su autorke povezale sa njihovim evidentnim učinkom na povećanje žena u parlamentima, kao i širokom kampanjom ženskih mreža i organizacija za njihovo uvođenje.

Interesantni nalazi dobijeni su i o uticaju foruma žena na doношење odluka u strankama. Većina ispitanica smatra da Forum žena ne utiče mnogo na doношење odluka u njihovim strankama pri čemu su utvrđene značajne razlike između ispitanica iz različitih stranaka. Interesantno je da nešto preko polovine ispitanica smatra da je njima lično veoma ili delimično važno što su u Forumu žena. Dakle, skoro isti broj ispitanica nije zainteresovan ili ne vidi važnost angažmana u ovom stranačkom telu. To je bez

sumnje povezano sa malim uticajem foruma žena ne samo na donošenje odluka u strankama već i na predlaganje kandidatki-nja za izborne liste.

Rezultati anketnog istraživanja, od kojih smo ovde pomenuli samo neke, sadrže niz dragocenih nalaza za donosioce odluka u sprovоđenju rodne ravnopravnosti, ali i za nevladine organizacije kao validna osnova za preciziranje njihovih programa edukacije i drugih vidova osnaživanja žena i celog društvenog okruženja.

Kvalitativno istraživanje putem razgovora sa visokim pokrajinskim funkcionerima i funkcionerkama ispitivanih političkih stranaka pružilo je uvid u subjektivnu dimenziju ostvarivanja rodne ravnopravnosti, u kapacitetu stranaka u ovoj oblasti, kao i faktore uspešnosti političarki u okviru njihovih stranaka. Ovaj deo sadrži dva priloga: „Odnos lidera stranaka u Vojvodini prema pitanju rodne ravnopravnosti” (Višnja Baćanović) i „Uspešne političarke u Vojvodini i rodna ravnopravnost” (Ana Pajvančić). Kroz vizuru funkcionera i funkcionerki različitih individualno-psiholoških i profesionalnih karakteristika, primarnog životnog iskustva i stranačkih ideologija čitaoci su dobili različita viđenja o motivaciji žena za ulazak u politiku, napredovanje u strankama, različita iskustva i stavove političara i političarki o rođnoj ravnopravnosti i druga. Ovo je nesumnjivo interesantno štivo i za muškarce i žene, možda naročito za žene koje imaju političke ambicije. Verovatno bi nešto veći uzorak za kvalitativno istraživanje pružio obuhvatniji uvid u navedene teme i probleme i pokazao širi raspon razlika u ovom domenu, naročito kada su u pitanju karijere uspešnih političarki.

Zaključci i preporuke su utemeljeni na rezultatima istraživanja i potvrđuju celishodnost istraživanja i mogućnosti praktične primene osnovnih nalaza.

Rukopis „Žene u političkim strankama” pruža teorijski ute-meljen i empirijski dokumentovan uvid u probleme žena u poli-

tičkim strankama, i, šire, žena u politici. U njemu se daju odgovori na neka od ključnih otvorenih pitanja u ostvarivanju rodne ravnopravnosti u ovom društvenom trenutku u Srbiji, i ukazuje, tamo gde je to bilo moguće s obzirom na obim istraživanja, na dubinske strukture problema uključenosti/isključenosti i uticaja žena u političkim strankama i uopšte u politici.

Smatram da će objavljivanje ove knjige doprineti popunjavanju praznine u literaturi na srpskom jeziku iz oblasti aktuelne problematike rodne ravnopravnosti i biti vrlo korisno štivo za sve poslenike u ovoj oblasti društvenog i političkog angažmana, ali i za širi krug čitalaca.

Zbog svega napred izloženog, sa velikim zadovoljstvom predlažemo da se ova knjiga objavi.

Slobodanka Markov

Recenzija rukopisa „Kapaciteti političkih stranaka u Vojvodini za ostvarivanje rodne ravnopravnosti“

Recenzentkinja: dr Dubravka Valić Nedeljković, vanredna profesorica Filozofskog fakulteta, Univerziteta u Novom Sadu

Predmet istraživanja Višnje Baćanović i Ane Pajvančić je od najužeg interesa za temu i sadrži dovoljno novih informacija. U prikazu rezultata istraživanja se problematizuju položaj i uloga žena u političkim partijama u Srbiji i zaključuje da "iako je rodna ravnopravnost značajna za političarke (u 72% slučajeva), nepoznavanje roda kao teme u javnoj sferi i rodne ravnopravnosti kao autonomne oblasti političkog angažmana čini da ovakvo političko delovanje bude marginalizovano, društveno nevrednovano i da žene koje se na njega usmere ne budu shvaćene kao one koje se bave ,pravom' politikom (samo 7,7% ispitanica bi se angažovalo u toj oblasti)."

Autorke se najpre bave teorijskim razmatranjima, ali i komentaranjem relevantnih istraživanja drugih autora o ovom pitanju (Caul, Edmond, Fodor, Blagojević, Mršević i drugi). Ono što zanima teoretičare i istraživače koji nastupaju sa ovih pozicija, prema autorkama jesu zahtevi za povećanjem učešća žena u politici, proizišli iz feminističkih pristupa i aktivizma koji se obražala putem različite argumentacije i kategorija.

Autorke se, nakon teorijskih okvira i preseka srodnih istraživanja bave analizom podataka sopstvenog, opsežnog i metodološki valjano zasnovanog istraživanja položaja žena u strankama Srbije. Prepostavile su, na temelju istraživanja u zapadnim zemljama, da će „žene na visokim pozicijama u partijama, bile feministički na-

strojene ili ne, koristiti svoje pozicije za zalaganje u partijskom vruhu, za to da bude više žena i da one budu uticajnije, da će podizati svest o podzastupljenosti žena, uticati na emancipaciju žena kao *rol modeli*”. Nakon analize upitnika, kao i intervjuja sa političarkama i političarima pokazalo se da se žene u srpskoj politici sasvim sporadično bave društveno relevantnim pitanjima iz rodne perspektive.

Analiza je propraćena veoma stručnim, na znanju utemeljenim, komentarisanjem dobijenih rezultata i profesionalno interpretiranim sadržajem intervjuja, na osnovu čega su izvučeni opšti zaključci i ukazano na trendove u ovoj sferi društveno-političke prakse.

Na kraju analize i diskusije rezultata autorke Višnje Baćanović i Ane Pajvančić, u zaključku su iznele niz stavova koji mogu biti veoma dobra osnova za redefinisanje uloge žena političarki u strankama ukoliko partijski menadžmenti prepoznaju i razumeju ovo izuzetno značajno istraživanje, kao set mogućih pravca razvoja svoje unutrašnje reorganizacije u moderne stranke koje zadovoljavaju evropske standarde u oblasti rodne ravnopravnosti i politike jednakih mogućnosti.

Akterima alternativnog ženskog organizovanja u politici će podaci iz ovog istraživanja i njihova analiza sigurno biti jak osnov za aktivističko delovanje.

Rukopis je čitljiv u pogledu jezika, stila i načina naučnog izlaganja.

Reference su na odgovarajući način navedene i korišćene u tekstu, usaglašeno sa važećim modelom naučnog diskursa. Tekst je odgovarajućeg obima i dobro organizovan.

Pošto tekst sadrži sve relevantne elemente kako sadržaja, tako i forme naučnog teksta, predlaže se za publikovanje.

Novi Sad, april 2010.

recenzentkinja

dr Dubravka Valić Nedeljković,
vanredna profesorica

Biografije autorki:

Ana Pajvančić rođena je 1980. godine u Novom Sadu. Diplomirala je na Odseku za sociologiju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, na temu „Demokratizacija gradskih institucija – učešće građana u donošenju odluka“. Na istom odseku, 2010. godine odbranila i master rad na temu „Društveni razvoj na putu održivosti: rodna perspektiva“. Trenutno zaposlena kao asistentkinja na Odseku za sociologiju, Filozofskog fakulteta u Novom Sadu. U okviru akademskog rada, bavi se urbanom sociologijom, socio-lijnjom okruženja i sociologijom roda.

U okviru šireg društvenog angažmana, posebno je aktivna u oblasti ravnopravnosti polova i uključivanja građana u donošenje odluka na lokalnom nivou. U tim oblastima sarađivala je sa CeSID-om, Helsinškim odborom za ljudska prava, agencijom za istraživanje javnog mnjenja SCAN; Građanskim Inicijativama; UNIFEM-om, Asocijacijom poslovnih žena (PAŽ), Institutom za održive zajednice (ISC) i mnogim drugim institucijama i organizacijama civilnog društva. Kao polaznica OEBS-ovog programa radne prakse, stažirala je u Kancelariji Pokrajinskog Ombudsmana i bavila se ljudskim pravima, posebno pravima deteta, žena i nacionalnih manjina. Dugogodišnja je saradnica Zavoda za ravnopravnost polova i Vojvođanske sociološke asocijациje na različitim istraživačkim projektima.

Višnja Baćanović rođena je 1981. godine u Novom Sadu. Diplomirala je 2005. na odseku za sociologiju, a 2010. prijavila magistarsku tezu „Rodni aspekti političkog komuniciranja“ na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu. Trenutno zaposlena u Pokrajinskom sekretarijatu za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova.

Dugogodišnja je saradnica Novosadske Novinarske Škole, Zavoda za ravnopravnost polova, različitih domaćih ali i međunarodnih organizacija kao što su GTZ, UNIFEM, na različitim programima i projektima u oblasti politika rodne ravnopravnosti i unapređenja medijske prakse u Srbiji. Transformacija medijskih i političkih sistema, rod i politika i politike rodne ravnopravnosti su joj ujedno i glavna polja profesionalnog i akademskog interesovanja.

Zavod za ravnopravnost polova je pokrajinska ustanova koja je 2004. godine osnovana Odlukom Skupštine AP Vojvodine u cilju efikasnije promocije rodne ravnopravnosti na teritoriji Vojvodine.

Osnivanjem Zavoda i donošenjem Deklaracije i Odluke o ravnopravnosti polova zaokružen je sistem institucionalnih mehanizama na pokrajinskom nivou i ujedno je utemeljen pravni okvir za ostvarivanje rodne ravnopravnosti na teritoriji AP Vojvodine u oblastima koje su u nadležnosti pokrajine.

Zavod kao stručno vladino telo, prati stanje u oblasti rodne ravnopravnosti i realizuje programe u cilju stvaranja preporuka za integraciju rodne perspektive u sve politike, mere, akcije koje pokrajinska vlada donosi i sprovodi.

Pokrajinski zavod za ravnopravnost polova
Bulevar Mihajla Pupina 16, Novi Sad

Za izdavača:
Vesna Šijački

Lektura i korektura:
Aleksandra Broćeta Tadić

Dizajn i priprema za štampu:
Tatjana Rondović

Štampa:
Vlada AP Vojvodine – Uprava za zajedničke poslove
pokrajinskih organa

CIP – Каталогизација у публикацији,
Библиотека Матице српске, Нови Сад

305-055.1/.2:316.334.55(497.113)
32-055.2(497.113)

БАЂАНОВИЋ, Вишња

Kapaciteti političkih stranaka za ostvarivanje rodne ravnopravnosti / Višnja Baćanović i Ana Pajvančić. – Novi Sad : Pokrajinski zavod za ravnopravnost polova, 2010 (Novi Sad : Vlada AP Vojvodine – Uprava za zajedničke poslove pokrajinskih organa). – 160 str. : ilustr. ; 21 cm.

Tiraž 500.

ISBN 978-86-86259-11-0

1. Пајванчић, Ана [автор]
а) Политика – Жене – Родна равноправност – Војводина

COBISS.SR-ID 257684231